पैह्लेको इतिहास लोमश मुनी * गर्दा भए वर्णन ।
राजन् ! इल्वल नाम राक्षस थियो * यौटा ठुलो दुर्जन ॥

पाण्डवहरूको तीर्थयात्रा आरम्भ

त्यस्ले विप्र अनेक मारि छलले * जम्मा गरेथ्यो धन ।
पत्नीलाई प्रसन्न पार्न धन क्यै * माग्छ भनी क्वै दिन ॥८२
घर्मा इल्वलको अगस्त्यजि पुगे * राजाहरू लीकन ।
वातापी भनि भाइ एक खलको * उस्तै थियो दुर्जन ॥
मायाले गरि भाइलाइ पहिले * भेड़ो बनाई लियो ।
त्यस्कै मासु पकाइ सामु ऋषिका * ल्याएर राखीदियो॥८३॥
यस्तै चाल गरी अघी ऋषि-मुनी* मार्ने गरेको थियो ।
तिन्लाई पनि मार्नको सुर गरी * त्यै चाल पक्री लियो ॥
त्यो जाने मुनिले प्रभाव तपको * ठूलो हुनाले गरी ।
खाए मासु समस्त लोकहरूको * रक्षार्थ सोही घरी ॥८४॥

डाकेथ्यो पहिले समान खलले * 'वातापि ! आऊ' भनी ।
त्यस्को वात सुनी अगस्त्य मुनिले* हाँस्तै भने—हे खुनी ॥
निस्कन्थ्यो जसरी अघी ऋषि-मुनी * -को अङ्ग फोरी खल ।
वातापी अब ता पच्यो उदरमा * मेरो गई इल्वल ! ॥८५
ठूलो एक अपान-वायु मुनिले * छाड़ी दिएथे जब ।
गर्जे झैं गरि प्राण मात्र खलको * निस्की गएथ्यो तब ॥
वातापीकन श्री अगस्त्य मुनिले * खाई पचाए जब ।
तिन्को शक्ति बुझेर इल्वल पनी * साह्रै डरायो तब ॥८६॥
मागेथे मुनिले जति उति थरी * ल्याई दियो वैभव ।
लाग्यो भन्न समाउँदै चरणमा * माफी दिनूहोस् अब ॥
माफी इल्वललाई दीकन मुनी * सम्पूर्ण बोकी धन ।
फर्कें आश्रममा अगस्त्यजि गए * आनन्द मानीकन॥८७॥
हे राजन् ! अघि रामले परशुराम् * - को तेज खैंची लिंदा ।
डुल्थे तीर्थहरू समस्त मनमा * सन्ताप मानी सदा ॥
आज्ञाले गरि पितृको ति द्विजले * आई कुनै कालमा ।
गर्दा स्नान र दान तेज अघि झैं * पाए यही तीर्थमा ॥८८॥

पैह्ले यहीं मुनि अगस्त्यजिले रिसाई ।
तिन्पल्ट आचमन गरेर समुद्रलाई ॥
पारी दिए जलविहीन कथा पुरानू ।
हो यो म भन्छु तिमिले इतिहास सुन्नू ८९॥

गङ्गावतरण र समुद्र-शोषण

विस्तार यो जब युधिष्ठिरले सुनेथे ।
के हेतुले उदधिको जल त्यो पिएथे ॥

फेरी समुद्र भरियो कसरी र कैह्ले ।
आज्ञा हवस् गरि दया मुनि ! त्यो क्रमैले ॥९०॥
यस्तो प्रश्न सुनी युधिष्ठिरजिको * बोले मुनी सादर ।
यौटा दैत्य थियो ठूलो अघि कुनै * हे भूप ! वृत्रासुर ।
त्यस्ले तीन भुवन् जितेर वशमा * आफ्नू गराई लियो ।
सारा देवहरू जितेर रणमा * खेदी दिएको थियो ॥९१॥
दुःखी देव मिली कुनै समयमा * सल्लाह गर्दा भए ।
आफ्नू कष्ट निवारणार्थ सब ती * ब्रह्मा भएथ्यैं गए ॥
सारा दुःख भनी गरे स्तुति पनी * तिन्को प्रशस्तै जब ।
ब्रह्माले खुशि भै भने तिमिहरू * चिन्ता नलेओ अब ॥९२॥
माग्नू हाड़ गई दधीचि मुनिको * गर्नू मिली प्रार्थना ।
वाचा बन्धनमा परी वर दिनन् * पुग्ला मनोकामना ॥
ठूलो वज्र गरुन् तयार बलियो * त्यै हाड़को इन्द्रले ।
मार्नेछन् गइ वृत्रलाई सहजै * श्रीइन्द्र त्यै वज्रले ॥९३॥
ब्रह्माको सुनि त्यो हुकुम् खुशि हुँदै * सम्पूर्ण धौता गए ।
पाऊमा परि ती दधीचि मुनिको * वाचा गराई लिए ॥
मागेथे जब हाड़ देवगणले * हाँसेर बोले मुनी ।
दिन्छु लोक-हितार्थ तुच्छ तनको * यो हाड़ मैले भनी ॥९४॥
आफ्नू प्राण दधीचिले त्यजिदिए * तत्काल त्यै स्थानमा ।
ठूलाँ वज्र बनाइ इन्द्र खुशि भै * आफ्नू लिए हातमा ॥
त्यस्का बाद भए तयार सब ती * संग्रामका खातिर ।
हाने वज्र सुरेन्द्रले मरि गयो * त्यो दुष्ट वृत्रासुर ॥९५॥
त्यस्को कालय नाम दानवहरू * -को फौज अर्को थियो ।
त्यो सारा जलमा पसी उदधिको * प्राणै बचाई लियो ॥

बस्थे गुप्त भएर ती दिनभरी * निस्केर रात्री महाँ ।
लागे मार्ग ऋषी मुनी द्विजहरू * बाँकी नराखी त्यहाँ ॥९६॥
पत्ता पाइ गरे ति देवहरूले * श्री विष्णुको सम्झना ।
सोधे दर्शन पाइ राक्षस सबै * मार्ने कुनै साधना ॥
आज्ञा भो हरिले अगस्त्य मुनिले * उद्धार गर्नन् भनी ।
लागे भन्न ति देवता गइ जहाँ * गर्थे तपस्या मुनी ॥९७॥
हे सर्वज्ञ मुनि ! लुकी उदधिमा * धेरै थरी दानव ।
मार्दैछन् मुनि विप्र छानि दिनमा * निस्केर तिन्ले सब ॥
पानी सागरको सबै हजुरले * शोषी दिए यो घरी ।
देखी दानवलाइ हामि सबले * मार्ने थियौं बेसरी ॥९८॥
यस्तो विन्ति सुनेर देवगणको * उद्धारका खातिर ।
तीनै अंजलिमा पिई उदधिको * पानी भए सुस्थिर ॥
सारा देवहरू मिली समरमा * मारी दिए दानव ।
पैहेको इतिहास लोमशजिले * भन्दा भए यो सब ॥९९॥
बाटो छेकिदिएर विन्ध्य गिरिले * श्री सूर्य औ चन्द्रको ।
रात्री मात्र हुने भयो दिन नभै * सम्पूर्ण संसारको ॥
हाहाकार परेर देव गणले * बिन्ती गरेको सुनी ।
न्यूराए गिरि श्री अगस्त्य मुनिले *हुन् शिष्य मेरा भनी॥४००

लागे बताउन मुनीश्वर फेरि ताहाँ ।
खाली समुद्र हुन गो जब लोकमाहाँ ॥
फेरी भयो जल कसो गरि पूर्ण त्याहाँ ।
भन्छु म त्यो सब कथा अब फेरि याहाँ ॥१॥

राजा एक थिए कुनै सगरजी * बस्ने अयोध्या महाँ ।
तिन्ले यज्ञ गरे उनान्सय सबै * निर्विघ्न पूरा त्यहाँ ॥

हुन्छ इन्द्र भनी सर्यौं हय पनी * छाडी दिए निर्भय ।
पक्रे इन्द्र गएर आफ्नु पदको * रक्षार्थ सोही हय ॥२॥
गर्थे भूमि मनी बसी कपिलजी * ठूलो तपस्या जहाँ ।
त्यो घोड़ा नृपको लगेर तिनिले * बाँधी दिएथे त्यहाँ ॥
छोरा साठि हजार ती सगरका * खोज्दै गएका थिए ।
तीनै लोक भरी डुले तर कतै * भेट्नै नसक्ने भए ॥३॥
पाएनन् जब त्यो कुनै तरहले * सन्ताप ठूलो परी ।
लागे खन्न समुद्र उत्तर दिशा * पाताल जाने गरी ॥
केही भूमि खनेपछी कपिलको * देखे कुटी सुन्दर ।
बाँधेको हयलाइ सोहि कुटिको * देखे पछाडी तिर ॥४॥
ठूलो शब्द गरेर खल्बल गरे * मार्ने इरादा गरी ।
जागे विघ्न परेर श्री कपिलजी * आगो भई बेसरी ॥
हेर्दैमा मुनिले डढे सगरका * सम्पूर्ण छोरा जब ।
नाती एक ति अंशुमान् भनि थिए* बाँकी बचेका तब ॥५॥
तिन्ले आश्रममा गई कपिलको * धेरै गरे चाकरी ।
खुशी भै मुनिले दिए वर स्वयं * तिन्लाइ मागे सरी ॥
ल्याए अश्व फिराइ यज्ञ तिनिले * पूरा गराई दिए ।
तिन्का पुत्र भए दिलीप नृपती * उस्तै प्रतापी थिए ॥६॥
तिन्का पुत्र भए भगीरथ पछी * विख्यात राजा थिए ।
आफ्नो कीर्ति ठुलो प्रजा सुजनमा* तिन्ले फिंजाई लिए ॥
तिन्ले यत्न गरे म पितृहरूको * उद्धार गर्छु भनी ।
गङ्गाको पहिले गई तप गरे * यौटा गिरीका मनी ॥७॥
पाएथे नृपले निकै दिन पछी * गङ्गाजिको दर्शन ।
गङ्गाले करुणा गरीकन भनिन् * के माग्दछौ लौ भन ॥

मेरा पितृ मर्वे तरुन् कपिलले * भस्मै गरेका जती ।
तिन्को भस्म बगाउँदा हजुरको * होला सुकीर्ति अति ॥८॥
गङ्गाले नृपको कुरा सुनि भनिन् * सानन्द हे भूपति !
मेरो वेग सम्हाल्नलाइ सहसा * पुग्नेछ कस्को गति ॥
योटा छन् शिव नै समर्थ तिमिले * उन्कै तपस्या गर ।
इच्छा पूर्ण हुनेछ श्रीशिवजिले * मानेर देलान् वर ॥ ॥
यस्तो अर्ति दिई हराउनुभयो * तत्काल गंगा जब ॥
गर्दै ध्यान् शिवको हिमालय गई * थाले तपस्या तब ॥
धेरै काल गरे ठुलो तप त्यहाँ * खाँदै नखाई कन ।
केही काल पछी दिए शिवजिले * प्रत्यक्ष भै दर्शन ॥१०॥
जोगी वाहु भने भगीरथजिले * आफ्नू इरादा जब ।
गङ्गाको सब वेग थाम्छु शिवले * आज्ञा भएथ्यो तब ॥
जोरी हात भए भगीरथ खडा * सम्झेर गङ्गा कन ।
गङ्गा वेग ठुलो गरी पृथिवीमा * थाल्दी भइन् ओर्लन॥११
थाम्नूभो शिवले जटा मुकुटमा * तिन्लाई आफ्नू तब ।
धारा सूक्ष्म गरेर छाडिदिनुभो * पृथ्वी तलैमा तब ॥
लागे हिंड्न अघी भगीरथ पछी * गङ्गा बगिन् सुस्तरी ।
नाघी जङ्गल घोर पर्वतहरू * जादा भए वेसरी ॥१२
केही काल पछी पुगे कपिलजी * गर्थे तपस्या जहाँ ।
तिन्को भस्म लगिन् बगाइ सहजै * पौंचेर गङ्गा त्यहाँ ॥
अफ्ना साठि हजार पितृहरूको * उद्धार तिन्ले गरे ।
ठूलो सागरलाई त्यै बखतमा * गङ्गा जलैले भरे ॥१३

आख्यान यो सुनि सके जब भूपतीले ।

त्यो तीर्थको विधि गरे नृपले क्रमैले ।

सानन्द वर्ष दिन त्यै स्थलमा बसेर ।
फेरी हिंडे ति अरु तीर्थ ठुलौं भनेर ॥१४॥

शृङ्गी ऋषिको उपाख्यान

त्याहाँबाट अनेक तीर्थहरुमा * डुल्दै गए तो सब ।
गर्दै दर्शन हेमकूट गिरिको * जाँदा भए पाण्डव ॥
नन्दा कौशिकिमा नुहाइ सबले * गर्दा भए दर्शन ।
सोधे लोमशलाई देखि पथमा * अत्यन्त राम्रो वन ॥१५॥
लागे भन्न बुझाइ लोमश मुनी * त्यस्को पुरानू कथा ।
सुन्दैमा पनि जान्छ हे नरपते ! * यस्ले सबै दुर्व्यथा ॥
कोही एक थिए विभाण्डक भनी * ज्ञानी तपस्वी मुनि ।
प्रातःकालमहाँ उठीकन गए * ती स्नान गर्छु भनी ॥१६
देखेथे नदिको सुरम्य तटमा * क्वै अप्सरा सुन्दरी ।
तिन्को वीर्य पतन् भयो जलमहाँ * त्यै हेतुले नै गरी ॥
आई एक मृगी पिईं जल सँगै * त्यो वीर्यलाई पनि ।
त्यस्ले मानिस रूपको सुत पछी * पैदा गराई अनि ॥१७॥
ऋष्यश्रृङ्ग भए ती सीङ शिरमा * यौटा हुनाले गरी ।
मेरो पुत्र भनी विभाण्डकजिले * पाले लगी राम्ररी ॥
देखेनन् तिनिले मनुष्य अरु क्वै * आफ्ना पिता बाहिक ।
तेजस्वी तिनि ब्रह्मचर्य व्रतको * ठूला थिए पालक ॥१८॥
त्यै वेला नृप लोमपाद भनिने * क्वै अङ्ग देशी थिए ।
तिन्ले ब्राह्मणलाई व्यर्थ कहिले * दोषी बनाई दिए ॥
त्यै हेतू अनिकाल देशभरिमा * साह्रै ठुलो फैलियो ।
राजालाई पनी हुनेछ कसरी * वर्षा भने झैं भयो ॥१९॥

मल्लाहा नृपले सबैसँग गरे * के गर्नु पर्ला भनी ।
योटा युक्ति सबै मिलीकन भने * ती भूपलाई अनि ॥
ऋष्यश्रृङ्ग मुनी कुनै तरहले * आई दिए राज्यमा ।
वर्षा हुन्छ अवश्य, छैन नृपते ! * सन्देह यो बातमा ॥२०॥
देखेको अङ्गसम्म छैन तिनिले * मानीस वा सुन्दरी ।
वेश्यालाइ पठाउने हुन गयो * सल्लाह सोही घरी ॥
डाके भूपतिले तुरन्त पुरका * वेश्या अनेकौं थरी ।
बाठी सुन्दरिलाइ छानि नृपले * इच्छा भने राम्ररी ॥२१॥
आज्ञाले नृपको लिई थरि-थरी * सामग्रि जाँदी भई !
ऋष्यश्रृंगजिको सुआश्रममहाँ * तत्काल पौंची गई ॥
त्यस्को रूप थियो तपस्विनि सरी * अत्यन्त राम्रो पनि ।
लागी भन्न सहर्ष पक्कि करमा * हाँसेर त्यो हे मुनि !॥२२
सञ्चै ता हुनुहुन्छ ? आश्रममहाँ * निर्विघ्न बित्छन् दिन ?
केही कष्ट भए बताउनुहवस् * शंका नमानी कन ॥
मीठा बात सुनेर मोहित भए * त्यो रूप देख्तै मुनि ।
पाद्यार्घादि लिएर सादर उभे * गर्छु म स्वागत् भनी ॥२३
वेश्याले भनि हे मुने ! म गुरुको * आज्ञा विना लिन्नँ यो ।
इच्छा पूजनको भए त कुटिमै * जाऊँ अबेला भयो ॥
एती बात भनी समाइ करमा * हेरेर तेर्सो गरी ।
नाची गाइ फकाउँदै सँग लगी * तिन्लाइ सोही घरी॥२४
केही दूर लगी बसालि रुखको * छाया भनी सादर ।
रक्सी औ फल-फूल दीकन भनी * मीठो छ खाँदै गर ॥
त्यो खाँदा मुनिलाइ खूब मनमा * आनन्द लाग्दै गयो ।
त्यस्को देथि कटाक्ष झन् पछि-पछी * लाग्ने इरादा भयो ॥२५॥

छल्दै यै रितले लगेर नृपको * साम्ने गरी हाजिर ।
राखेथे दरबारमा नृपतिले * गर्दै ठुलो आदर ॥
आएथे जब ती मुनी नगरमा * तत्काल वर्षा भयो ।
धेरै अन्न फली प्रजा सुजनको * सन्ताप सारा गयो ॥२६॥
छोरी एक थिइन् सुशील नृपकी * शान्ता अती सुन्दरी ।
सुम्पे ती मुनिलाइ वेद-विधिले * तिन्ले विवाहा गरी ॥
दाईजो नृपले दिए धन तथा * रत्नादि आभूषण ।
दासी दास र अश्व गो गज दिए * धेरै खुशी भैकन ॥२७॥
भोगी भोग अनेक क्यै दिन मुनी * त्याहाँ बसे तापनी ।
फर्कें भोग त्यजेर फेरि कुटिमा * गर्छु तपस्या भनी ॥
ऋष्य-शृंगजिको सुआश्रम यही * हो श्रेष्ठ हे भूपती !
याहाँ स्नान र दान-धर्म खुशिले * गर्नोस् सकेको जती॥२८॥
आज्ञा लोमशको सुनेर सबले * स्नानादि गर्दा भए ।
डुल्दै तीर्थहरू अनेक शिवको * काशीपुरीमा गए ॥
गंगा स्नान र विश्वनाथ प्रभुको * त्याहाँ गरी दर्शन ।
बाँडे ब्राह्मणमा, दरिद्रहरुमा * तिन्ले प्रशस्तै धन ॥१९॥

च्यवन ऋषिको उपाख्यान—

त्याहाँबाट हिंडेर पाण्डव गए * धेरै थरी स्थानमा ।
गंगासागर श्रेष्ठ वैतरणिको * पुग्दा भए तीर्थमा ॥
त्याहाँ स्नान गरी महेन्द्र गिरिको * गर्दै गए दर्शन ।
आज्ञाले मुनिको बसे सब जना * त्यै तीर्दमा तीन् दिन ॥३०॥
बोले लोमशजी—युधिष्ठिर ! यही * हो स्थान राम्रो जहाँ ।
बस्छन् श्री जमदग्निका परशुराम् * छोरा प्रतापी यहाँ ॥

एक्काईस पटक सबै पृथिविको * मारी दिए क्षत्रिय ।
आज्ञाले पितुको अजम्मर भई * डुल्छन् सधैं निर्भय ॥३१॥
मारेथे अघि कार्तवीर्य कन गै * एक्लै लड़ाइँ गरी ।
यिन्को कीर्ति ठुलो छ लोकभरिमा * सत्कर्मको यो धरी ॥
आज्ञाले मुनिको गरे सकलले * त्यो तीर्थको दर्शन ।
गर्दै स्नान र दान फेरि ति हिंडे * सानन्द तीर्थाटन ॥३२॥
केही कालपछी प्रभास तटमा * डुल्दै पुगेथे जब ।
भेटे त्यै स्थलमा समस्त अघिका * जम्मा थिए यादव ॥
सोधे सञ्च-विसञ्च आपुसमहाँ * सानन्द प्रत्येकले ।
सुन्दा कष्ट ति पाण्डवादि विरदो * रोए सबै स्नेहले ॥३३॥

प्रभास क्षेत्रमा पाण्डव र यादवहरूको मिलाप

आफ्ना दुःख भने युधिष्ठिरजिले * श्री कृष्णलाई सब ।
यो सुन्दा बलरामका सँग भए * दुःखी स्वयं माधव ॥

केही काल त्यहाँ बसीकन गए * ती नर्मदा तीर्थमा ।
त्याहाँबाट हिंडी पयोष्णि नदिको * पुग्दा भए तीरमा ॥३४॥
राजा श्री गयको चरित्र मुनिले * सारा सुनाए त्यहाँ ।
बोल्ले लोमशजी–मुनी च्यवनले * गर्थे तपस्या यहाँ ॥
सोधे धर्म-कुमारले च्यनको * आख्यान विस्तारले ।
लागे लोमशजो सुनाउन सबै * तिन्को कथा प्रेमले ॥३५॥
बस्थे जंगमा अघी च्यवनजी * ठूलो तवस्या गरी ।
ढाकेथ्यो मुनिलाइ लागि धमिरा * सम्पूर्ण देहै भरी ॥
आए खेल्न शिकार त्यै बखतमा * शर्याति राजा त्यहाँ ।
छोरी पत्नि अनेक सैनिक लिई * डुल्थे त्यहीं वन्महाँ ॥३६
तिन्की पुत्रि पनी त्यही वनमहाँ * डुल्दै र हेर्दै थिइन् ।
आँखा मात्र टुल्ह च्यवनको * देखो नगीचै गइन् ॥
खेस्को एक लिई दुवै नयनमा * घोचेर फोरी दिइन् ।
लाग्यो बग्न रगत् डराइ मनमा * तत्काल भाग्दी भइन् ॥३७
गर्दा क्रोध ठुलो मुनी च्यवनले * ती भूपका सैनिक ।
साराको मल-मूत्र बन्द हुनगो * राजा र रानी तक ॥
सोधे भूपतिले सबैसित, भयो * उत्पात के हेतुले ? ।
छोरीको अपराध जानि मनमा * दुःखी भए शोकले ॥३८॥
माफी माग्न भनी गए मुनिकहाँ * छोरी सुकन्या लिई ।
मागेथे नृपकी सुता च्यवनले * सौन्दर्यमा लोभिई ॥
छोरी सुम्पिदिए सहर्ष नृपले * मानी मुनीको डर ।
लागिन् गर्न ति चाकरी र कुटिमा * राखे लगी सादर ॥३९॥
गर्दैथिन् सुमुखी प्रसन्न मनले * तिन्को सदा चाकरी ।
आएथे सुर-वैद्य कोही दिनमा * भेट्ने इरादा गरी ॥

राखी आसनमा स्वयं अतिथिको * सेवा गरिन् सादर ।
त्यो देखी खुशि भै भने अब तिमी * मागेर लेऊ वर ॥४०॥
स्वामीका दुइ नेत्र, यौवन पनी * मागिन् तिनीले जब ।
तिन्ले 'हुन्छ' भनी सरोवरमहाँ * डाकी लखेथे तब ॥
निस्केथे जलमा नुहाइ जब ती * तीनै जना बाहिर ।
देखिन् एक समान रूप सबको * अत्यन्त नै सुन्दर ॥४१॥
हुन् मेरा पति यी भनेर तचिह्नी * चिन्तित् सुकन्या भइन् ।
हाँस्तै श्रीसुर-वैद्यले भनिदिए * तिम्रा पती लौ यि हुन् ॥
पाए यौवनका सँगै नयन ती * बूढा मुनीले जब ।
भोगी भोग अनेक क्यै दिन बसे * आनन्द मानी तब ॥४२॥
शर्याती नृपले गरे मख ठुलो * यौटा कुनै कालमा ।
निम्ता पाइ गए मुनी च्यवनजी * सानन्द त्यो यज्ञमा ॥
देखी छक्क परे त्यहाँ नरपती * छोरी र ज्वाइँ कन ।
छोरीले इतिहास त्यो भनिदिंदा * तिन्को खुशीभो मन ॥४३॥
पैह्ले ती सुर-वैद्यलाइ मखमा * मिल्दैनथ्यो भाग जो ।
सोही मज्ञमहाँ मुनी च्यवनले * तिन्को दिए भाग त्यो ॥
यस्तो हुन्न भनेर इन्द्र रिसले * त्यो छेक्न आए त्यहाँ ।
लागे हान्न रिसाइ वज्र मुनिको * ताकेर छातीमहाँ ॥४४॥
शेखी देखी सुरेन्द्रको च्यवनले * हाँसेर हेलाँ गरी ।
बाहु वज्र समेत स्तम्भन गरी * रोकी दिए त्यो घरी ॥
त्यो देखीकन इन्द्र लज्जित भई * फर्केर जाँदा भए ।
शचीले मुनिको ति अश्विनि कुमार् * -ले भाग आफ्नू लिए ॥४५

उशीनरको उपाख्यान :

त्याहाँबाट पनी हिंडे तिनिहरू * सानन्द तीर्थाटन ।
गर्थे यज्ञ जहाँ ययाति नृपले * त्यो स्थानको दर्शन ॥
गर्दै फेरि गए जहाँ भरतले * यज्ञादि धेरै गरे ।
ठूला यज्ञ गरी जहाँ मरुतजी * संसार पारी तरे ॥४६॥
पौंचेथे जब ती जला उपजला * भन्ने ठुलो तीर्थमा ।
ठूलो यज्ञ गरे उशीनरजिले * हे भूप ! यै स्थानमा
आए इन्द्र लिएर अग्नि सँगमा * गर्छु पीक्षा भनी ।
अग्नी एक बने कपोत र स्वयं * ती बाज पक्षी बनी ॥४७॥
पक्षीको डरले कपोत नृपको * आई बस्यो काखमा ।
बोल्यो बाज पुगेर मानिससरी * तत्काल त्यै स्थानमा ॥
राजन् ! छाड्नुहवस् म खान्छु खुशिले * पक्षी परेवा कन ।
रोक्नु भोजनको पदार्थ अरुको * राम्रो कुरा मान्दिनँ ॥४८॥
बोले भूप—परेपछी शरणमा * मैले कसै त्याग्दिनँ ।
दोषारोपण गर्दछौ तिमि वृथा * के हेतुले लौ भन ?
बोले बाज स्वरूप इन्द्र-अहिले * अत्यन्त भोको म छु ।
मैले भोजन गर्न पाइनँ भने * पक्का यहीं मर्दछु ॥४९॥
सुत्केरी घरमा छ पत्नि सँगमा * छन् बाल-बच्चा पनि ।
मेरो मृत्यु भएपछी नरपते ! * मर्छन् ति दुःखी बनी ॥
बोक्नू एक कपोत खातिर वृथा * हत्या अनेकौं किन ।
धर्माधर्म गरी विचार मनमा * देऊ परेवा कन ॥५०॥
खोस्तैनन् अरुको कुनै समयमा * नीतिज्ञले भोजन ।
मेरो भक्ष्य दिएर धर्म पथको * गर्नू हवस् पालन ॥

बोले भूपति-गर्दछौं तिमि कुरा * हे पक्षि ! ज्ञानी सरी ।
माग्दछौं नर यो कपोल अहिले * पाऊँ भनी के गरी ! ॥५१
दिन्छु मासु वँदेलको र मृगको * खाऊ तिमी बेसरी ।
मैले त्याग्नु हुँदैन लौ शरणमा * आए पछी यो घरी ॥
बोले बाज-मलाइ मासु अरुको * चाहिन्न हे भूपति !
मेरो भोजन नै रचेर विधिले * राखे परेवा जति ॥५२॥
पक्षीको मुनि बात यो नरपती * भन्छन् बुझाई कन ।
मेरो आइ परेपछी शरणमा * यस्लाइ ता त्याग्दिनँ ॥
बोल्यो बाज-उसो भए दिनुहवस् * काटी परेवा जति ।
आफ्नै मासु मलाइ हे नरपते ! * खान्छु खुशी भै अति॥५३
यस्तो बात सुनी तुला उपरमा * राखी परेवा कन ।
काटी मासु सहर्ष देह भरिको * थाले स्वयं तौलन ॥
खुकें मासु जती सबै तर पनी * भारी परेवा रह्यो ।
मेरो पुग्छ कसो गरी प्रण भनी * सन्ताप ठूलो भयो ॥५४
पक्का यो प्रण पूर्ण गर्दछु भनी * पैह्ले गरी निश्चय ।
आफैं भूप चढे तुला उपरमा * केही नमानी भय ॥
देखी अद्भुत कर्म ती नृपतिको * श्री इन्द्र खुशी भई ।
भन्छन् अग्नि र इन्द्र हूँ खुशि भयौं* तिम्रो परीक्षा लिई ॥५५॥
आशीर्वाद दिएर स्वर्ग पुरिमा * श्री इन्द्र फर्की गए ।
हो यो आश्रम ती उशीनरजिको * ठूला तपस्वी थिए ॥
ज्ञानी लोमशले भनेपछि गरे * त्यो तीर्थको दर्शन ।
भारद्वाज र रैभ्यको पनि कथा * सारा गरे वर्णन ॥५६॥
त्यस्को क्यै पर श्वेतकेतु मुनिको* देखे सफा आश्रम ।
बोले लोमशजी—नुहाउ सबले * यो तीर्थ हो उत्तम ॥

अष्टावक्र मुनी यहीं तप गरी * पैल्हे बसेका थिए ।
तिन्ले गै दरबारमा जनकको * शास्त्रार्थ गर्दा भए ॥५७॥
बन्दीलाइ त्यहाँ पराजित गरी * ल्याए पिताजी कन ।
आज्ञाले पितुको नुहाइ यहिं नै * सोझो भएथ्यो तन ॥
याहाँ स्नान र दान-धर्म गरि ती * अत्यन्त खूशी भए ।
गर्दै तीर्थ अरू हिमालय तिरै * जाने इरादा लिए ॥५८॥
पौंचेथे जब गन्धमादन महाँ * नाघ्दै अरू पर्वत ।
लागे लोमशजी बताउन कथा * सानन्द राजा सित ॥
देखिन्छन् लटरम्म फूल-फलले * वृक्षादि झन् सुन्दर ।
उस्तै छन् मुनिका सुआश्रम कुटी * राम्रा यि चारैतिर ॥५९॥
सामुन्ने छ सबै प्रणाम गर लौ * हो श्रेष्ठ गंगोत्तरी ।
गंगाको महिमा ठुलो छ म पनी * सक्तीनँ वर्णन् गरी ॥
शोभाले परिपूर्ण छन् बन गिरी * सारा दिशा यो घरी ।
देख्दैछौ हिउँको अगाडि छ ठुलो * जो श्वेत थुप्रो सरी ॥६०

धेरै मनुष्य, पशु, जन्तुहरू बढेर ।
पृथ्वी गइन् जब रसातलमा झरेर ॥
देखेर संकट बराह स्वरूप धारी ।
फर्के मुकुन्द नरकासुर वीर मारी ॥६१॥

पुथ्वीको हरिले गरे अघि यहाँ * उद्धार जुन् रूपले ।
सम्झी सोहि स्वरूप ध्यान गर लौ * यो स्थानमा भक्तिले ॥
आज्ञाले मुनिको गरे सकलले * वाराहको दर्शन ।
त्याहाँबाट पनी हिंडे तिनिहरू * नाघ्दै अनेकौं वन ॥६२
पुग्नेछौं अब गन्धमादन छिटै * भन्ने इरादा गरी ।
नाघ्दै पर्वत कन्दरा गिरि गुहा * जाँदा भए बेसरी ॥

आएथ्यो पथमै ठुलो स्वर गरी * पानी असीना हुरी ।
लागे ढल्न अनेक वृक्ष गिरि नै * थर्काउँदै त्यो घरी ॥६३॥
आँधी शान्त भएपछी तिनिहरू * फेरी हिंडेथे जब ।
लोटिन् मूर्छित भै परिश्रम परी * श्री द्रौपदीजी तब ।
देखी झट्ट त्यहाँ युधिष्ठिरजिले * राखेर काखा महाँ ।
नाना यत्न गरेर केहि क्षणमा * संज्ञा गराए त्यहाँ ॥६४॥
बाटी दुर्गम देखि भीम विरले * गर्दा भए सम्झना ।
हावाको गतिले घटोत्कच पुग्यो * तत्काल त्यै स्थानमा ॥
जोरी हात दुवै उभेर नगिचै * त्यस्ले भन्यो सादर ।
डाक्नूभो यसरी मलाइ अहिले * के कामका खातिर ॥६५॥
बोले भीम्-खुशी भएँ सुन ! तिमी * आई दिनाले गरी ।
बाटो दुर्गम देखि हिंड्न नसकी * दुःखी भयौं बेसरी ॥

पाण्डवहरूको बदरीकाश्रम यात्रा

बोकी हामिहरू सबै कन छिटो * बद्री पुऱ्याऊ अब ।
बोल्यो राक्षस त्यो कुरा सुनिसकी * स्वीकार गर्दै तब ॥६६

सक्थें बोक्न हजूरका सँग सबै * -लाई म एक्लै पनी ।
साथी छन् अहिले अनेक सँगमा * जान्छन् खुशीले तिनी ॥
यस्तो बात सुनी चढे सकल ती * प्रत्येकका काँधमा ॥
पक्षी झें सब वीर राक्षस उडे * तत्काल आकाशमा ॥६७
त्याहाँबाट ति गन्धमादन पुगी * बस्ता भए क्यै दिन ।
पौंचाए अघि भैं उडेर सबले * श्री बद्रि - नारायण ॥
त्याहाँबाट फिरेर राक्षस गए * आनन्द मानी सब ।
सम्झी श्री हरिलाइ शुद्ध मनले * बस्ता भए पाण्डव ॥६८॥
गंगाको महिमा प्रशस्त मुनिले * गर्दा त्यहाँ वर्णन ।
सुन्थे नित्य बसेर, बद्रि गिरिको * गर्थें गई दर्शन ॥
पारे एक तयार आश्रम तथा * अत्यन्त राम्रा कुटी ।
गर्थें कर्म विशुद्ध धर्म-पथमा * केही नपारी त्रुटि ॥६९॥

दिव्य-कमल लिन जाँदा हनुमान र भीमसेनाको भेट :—

धेरै बिते दिन ति अर्जुन फर्किएनन् ।
गर्थें बसीकन यही, सब नित्य गन्थन् ॥
यौटा भयो पछि कुनै दिनमा उदेक ।
आयो स्वयं कमल-पुष्प उडेर एक ॥७०॥
कृष्णा उठीकन टिपिन् फुल त्यो टपक्क ।
देखी अलौकिक सुपुष्प परिन् ति छक्क ॥
पौंचेर भीम विरका नगिचै तिनीले ।
देखाउँदै कमल-पुष्प भनिन् खुशीले ॥७१॥
स्वामी ! प्रेम हजूरको हृदयमा * मेरो भए सुन्नुहोस् ।
यस्तै पुष्प अरू पनी गइ स्वयं * खोजेर ल्याई दिनोस् ॥

येती बात भनी सहर्ष दगुरी * ती द्रौपदीजी गइन् ।
गर्दै आदर धर्मराजकन त्यो * आनन्द मान्दै दिइन् ॥७२
त्यागीको हितका निमित्त मनमा * पैह्ले गरी निश्चय ।
आफ्ना शस्त्र लिएर भीम सहसा * निक्कै भई निर्भय ॥
आयो पुष्प अघी जतातिर उतै * श्री भीम जाँदा भए ।
बाटाका वन-जन्तु वृक्ष र लता * थिच्दै र मिच्दै गए॥७३॥
मत्ता हात्ति सरी हिंडे जब तिनी * थर्काउँदै जङ्गल ।
भागे जन्तु सबै परेर डरमा * गर्दै ठुलो खलबल ॥
नाघी त्यो वनलाइ फेरि कदली * -का वृक्षको जङ्गल ।
देखे एक ठुलो तलाउ त्यसमा * पानी थियो निर्मल ॥७४
केही बेर नुहाइ स्वच्छ जलमा * निस्के तिनी बाहिर ।
फेरी खोज्न भनेर पुष्प ति हिंडे * सानन्द एकातिर ॥
देखेथे पथ छेकि बानर ठुलो * तेर्सो रहेको जब ।
ठोकी ताल गरेर गर्जन निकै * हेलाँ गरेथे तब ॥९५॥
लागे श्री हनुमान भन्न नगिचै * गर्जी रहेको सुनी ॥
को हौ वीर ! बताउ घोर वनमा * के काम आयौ ! अनि ।
इच्छा के मनमा छ पर्वत ठुलो * नाघेर जान्छौ कहाँ ?
मीठा छन् फल-फूल खाउ खुशिले * पाइन्छ धेरै यहाँ ॥७६॥
याहाँबाट अगाडि जान सहसा * सक्तैन क्वै मानिस ।
मान्छौ अति भने त फर्क घरमा * त्यागेर दुस्साहस ॥
बोले भीम कुरा सुनेर कपिको * अत्यन्त हेलाँ गरी ॥
को हौ वीर, तिमी यहाँ किन सुत्यौ* छेकेर बाटो भरी ? ॥७७॥
योद्धा क्षत्रिय, भीमसेन बलमा * विख्यात वायू - सुत ।
कुन्ती हुन् जननी र पाण्डवमहाँ * हूँ भाइ दोस्रो म त ॥

बोले श्री हनुमान—हुन्न तिमिले * जानू अगाड़ी अब ।
फर्कें मात्र हुनेछ आफ्नु घरमा * कल्याण हे पाण्डव ॥७८॥
बोले भीम—नबोल व्यर्थ म कुनै * तिम्रा कुरा मान्दिनँ ।
मेरो प्राण गए पनी म मनको * इच्छा कसै त्याग्दिनँ ॥
बाटो देउ मलाइ, आफ्नु तिमिले * कल्याणका खातिर ।
बोले श्री हनुमान भीम विरको * शेखी सुनी सादर ॥७९॥
रोगी, वृद्ध, असक्त छु जड़सरी * उठ्नै नसक्ने यहाँ ।
नाघी जाउ मलाइ वीर मनमा * इच्छा छ जाने जहाँ ।
बोले भीम समस्त जीवहरूमा * छन् व्याप्त नारायण ।
जानी-जानि अधर्म गर्न मनले * आँटे पनी सक्तिनँ ॥८०॥
दाजू श्री हनुमानले जसरि त्यो * नाघे ठुलो सागर ।
त्यस्तै नाघ्न सुमेरु पर्वत पनी * शक्ती छ मेरो तर ॥
मैले धर्म विरुद्ध काम कहिले * गर्दीनँ हे बानर !
फेरी श्री हनुमानले सुति-सुती * भन्दा भए सादर ॥८१॥
शक्ती छैन म वृद्ध छु बरु स्वयं * सारेर यो पुच्छर ।
जाऊ वीर ! तिमी छ जे मनमहाँ * त्यै कामका खातिर ॥
यस्तो श्री हनुमानको सुनि कुरा * शेखी गरी भीमले ।
जाऊ श्री यमराजको नगरमा * भन्दै ठुलो शक्तिले॥८२
पक्री पुच्छरमा निकै बल गरे * फ्याँक्ने इरादा गरी ।
कत्ती डेग चलेन पुच्छर अनी * लज्जित भई केसरी ॥
सोधेथे नगिचै गएर कपिका * पक्री दुबै पाउमा ।
को हौ हे बलवान् ! तिमी किन बस्यौ* आएर यो स्थानमा ॥८३
गर्दैछु म प्रणाम देव अथवा * गन्धर्व, विद्याधर !
को हौ बानर ! पर्दछु चरणमा * माफी मलाई गर ॥

बोले श्री हनुमान भीम विरले * बिन्ती गरेको सुनी ।
मैं हूँ त्यो हनुमान वर्णन गर्‍यौ * जस्को तिमीले पनी ॥८४॥
तिम्रो दाजु तथा म वायु-सुत हूँ * माता उनै अञ्जनी ।
सीताको वरदानले अमर छु * मर्दीनँ कैह्ले पनी ॥
तिन्ले राम चरित्रको गरिदिए * संक्षेपले वर्णन ।
सुन्दा भीम भए प्रसन्न मनमा * श्रीरामको सद्गुण ॥८५॥
बोले भीम–हजूरको अघि ठुलो * नाघी लिंदा सागर ॥
जस्तो रूप थियो भयंकर उही * छ हेर्नमा तत्पर ।
बोले श्री हनुमान भाइ ! अघिको * त्यो काल भिन्नै थियो ।
ऐह्लेको युग-धर्मले गरि सबै * अर्कै तुल्याई दियो ॥८६॥
सात्कैनौ तिमि हेर्न रूप अघिको * यी चर्मका चक्षुले ।
जाऊ पुष्प लिई फिरेर घरमा * हे भाइ ! आनन्दले ॥
बोले भीम–हजूरको स्वरूपको * प्रत्यक्ष नै दर्शन
जैल्हेसम्म हुँदैन जान घरमा * मान्दैन मेरो मन ॥८७॥
भाईको बुझि प्रेम भाव बहुतै * जिद्दी गरेको सुनी ।
लागे श्री हनुमान बढ्न सहसा * विस्तारले तैपनी ॥
धेरै वृक्ष ढले, वरिपरि सबै * पृथ्वी पनी भासियो ।
तिन्को रूप बढी सुमेरु गिरि झैं * अग्लो ठुलो देखियो ॥८८॥
बोले भीम तुरुन्त–हे कपिपती ! * लाग्यो मलाई डर ।
मैले हेर्न सकीनँ रूप अघि झैं * सानू तुरुन्तै गर ॥
भाईको सुनि यो कुरा हुन गए * पैह्ले सरीका तिनी ।
त्यो देखीकन भीमझन् खुशि भए * हुन् दाजु मेरा भनी ॥८९॥
भाई-भाइ मिले परस्पर महाँ * आनन्द मानी कन ।
बोले भीम हजूरको खुशि भएँ * पाएर यो दर्शन ॥

सुन्छु दाजु ! म चार वर्ण युगको * धर्मादिको लक्षण ।
त्यो सुन्दा हनुमानले गरिदिए * संक्षेपमा वर्णन ॥९०॥
आफ्नू शक्ति अलीकती थपिदिए * कल्याणका खातिर ।
बोले भाइ ! तिमी प्रसन्न मनले * मागेर लेऊ वर ॥
गर्नेछु म सहायता समरमा * मौका परेका घरी ।
ऐल्हे जाउ लिएर पुष्प घरमा * फर्केर राम्रो गरी ॥९१॥
बोले भीम खुशी भएँ हजुर झैं * पाएर संरक्षक ।
शिक्षा मात्र भए पुग्यो मकन ता * हे शत्रु—संहारक ! ॥
यो सुन्दा हनुमान झन् मनमनै * अत्यन्त खुशी भए ।
शिक्षा पाप र धर्मको थरिथरी * तिन्लाई फेरी दिए ॥९२॥
अन्तर्धान भएपछी कपिपती * श्री भीम बढ्दै गए ।
नाघी जङ्गल त्यो कुबेर सरमा * सानन्द पुग्दा भए ॥
उस्तै पुष्प अनेक देखि खुशिले * टिप्ने इरादा लिए ।
आए यक्ष प्रशस्त शस्त्र सँगमा * तिन्ले लिएका थिए ॥९३॥
केही बेर पऱ्यो लड़ाइँ रिसले * आगो भई भीमले ।
मारे रक्षक यक्ष, बृक्ष बलियो * योटा लिई वेगले ॥
भागे यक्ष अनी सरोवर महाँ * श्री भीम पस्ता भए ।
पानी स्वच्छ पिई, नुहाइ सरमा * क्यै बेर शान्ति लिए ॥९४॥
लड्दा भीम त्यहाँ, भएछ कुटिमा * उत्पात धेरै ठुलो ।
पानी आइ, हुरी चलेर असिना * पर्दै उडेथ्यो धुलो ॥
लागे भन्न त्यहाँ युधिष्ठि ठुलो * उत्पात देखी कन ।
आँटचो के हुन यो अनर्थ कुटिमा * आत्तिन्छ मेरो मन ॥९५॥
छैनन् भीम यहाँ कतातिर गए * के गर्नका खातिर ।
हे भाईहरू हो ! मिलीकन सबै * तत्काल खोजी गर ॥

यस्तो वात मुनिन् युधिष्ठिरजिको * श्री द्रौपदीले जब ।
जाने कारण भीमको भनिदिइन् * तिन्ले डराई सब ॥९६॥
तिन्को वात मुनी युधिष्ठिर भए * झन् बेसरी चिन्तित ।
स्वामीको वुझि वेदना हुन गइन् * श्री द्रौपदी लज्जित ॥
पहेका जति वीर राक्षसहरू * तत्काल डाकी लिए ।
दाजु भाइ र द्रौपदी, ऋषि-मुनी * सम्पूर्ण चढ्दा भए ॥९७
भाई भीमकहाँ घटोत्कच तिमी * चाँडो पुऱ्याऊ अब ।
आज्ञा भो जव श्री युधिष्ठिरजिको * उड्दा भए ती सव ॥
खोज्दै राक्षसले लगे सहजमै * श्री भीमको पासमा ।
देखे भीम खड़ा थिए कमलको * झुप्पा लिई हातमा ॥९८॥
आज्ञा गर्नुभयो युधिष्ठिरजिले * हे भीम ! व्यर्थै पनि ।
गर्छौ देव विरुद्ध काम यसरी * केही नजान्ने बनी ॥
हो यो माहमपूर्ण कार्य तपनी * ठान्दीनँ राम्रो म त ।
आऊ जाउँ छिटै फिरेर कुटिमा * हे भाइ ! हामीसित ॥९९
दाज्यूको मुनि यो कुरा अलिकती * श्री भीम लज्जित् भए ।
धेरै पुष्प लिएर राक्षस चढी * साथै कुटीमा गए ॥
सुम्पे दिव्य सरोज द्रौपदिजिको * इच्छा पुऱ्याऊँ भनी ।
भेटेथे हनुमानलाइ जसरी * सारा भने त्यो पनी ॥५००

जटासुर वध, आर्ष्टिषेण दर्शन, भीम-यक्ष युद्ध; कुवेर युधिष्ठिर संवादः—

पाइ अलौकिक प्रशस्त सरोज त्याहाँ ।
श्री द्रौपदी खुशि भइन् धरि माथमाहाँ ॥
श्री भीमसेन हनुमान बली दुवैको ।
मुन्दी भइन् सब विवाद अघी भएको ॥१॥

वस्थे पाण्डव वीरका सँगमहाँ * ज्ञानी, मुनी, ब्राह्मण ।
श्री नारायण विष्णुको र नरको * गर्थे सदा दर्शन ॥
ज्ञानी ब्राह्मणको मुनी र ऋषिको * सत्पात्रको चाकरी ।
गर्थे देव समान ठानि मनको * इच्छा बुझी राम्ररी ॥२॥
मौका मिल्छ अनी म मार्दछु भनी* सम्पूर्ण यी पाण्डव ।
ज्ञानी विप्र बनी जटासुर ठुलो * बस्थ्यो त्यहीं दानव ॥
त्यस्को भेद नपाइ विप्र सरि नै * गर्थे सदा आदर ।
त्यो चाहीं मनमा दगा धरि सदा * बस्थ्यो भई तत्पर ॥३॥
योद्धा भीम शिकार खेल्न वनमा * एक्लै गएका थिए ।
तीनै भाइ र द्रौपदी कुटिमहाँ * क्यै कामले रोकिए ॥
लागे स्नान र ध्यानमा ऋषि-मुनी* त्याहाँ भएका जति ।
देखी आश्रम शून्य दानव गयो * आनन्द मान्दै अति ॥४॥
आफ्नू रूप लिई जटासुर पुग्यो * पाएर मौका त्यहाँ ।
चारै व्यक्ति र अस्त्र-शस्त्र सबको * च्यापेर काखी महाँ ॥
भाग्यो पर्वततर्फ घोर रबले * थर्काउँदै जंगल ।
लागे आत्तिन श्री युधिष्ठिर निकै * देखेर त्यस्को बल ॥५॥
थाहा पाइ पुगे तुरुन्त दगुरी * श्री भीम योद्धा त्यहाँ ।
आयो साहस चार व्यक्तिहरूमा * तिन्लाई देख्दै महाँ ॥
बोल्ले भीम–पर्खी-पर्खी खल त्यहीं * भागेर जान्छस् कहाँ ।
शङ्का ता पहिल्यै थियो छल गरिस्* मार्छु तँलाई यहाँ ॥६॥
बोल्यो दानव–भीमसेन, म पनी * पर्खी रहेको थिएँ ।
मारी आज तँलाइ मित्रहरूको * साटो म फेर्नें भएँ ॥
त्यस्को उक्ति सुनेर भीम विर झन्* आगो सरीका भए ।
आफ्नू श्रेष्ठ गदा लिएर करमा * मार्छु भनी झम्टिए ॥७॥

चारै व्यक्ति र अस्त्र-शस्त्र जिमिमा * फालेर त्यो दानव ।
तीख्वा बाणहरू लिए दगुऱ्यो * भन्दै म माछु अब ॥
लागे लड्न दुवै परस्पर महाँ * हानेर तीखा घर ।
हान्थे वृक्ष उखेलि खूब बल्ले * प्रत्येक अकौंतिर ॥८॥
कुस्ता-कुस्ती गरी लडेपछि सबै * सस्त्रास्त्र फ्याँकी बन ।
धेरै वृक्ष ढले र जन्तु वनका * लागे सबै आत्तिन ॥
भूमिकम्प भयो दिशाहरू पनी * लागी गए हल्लन ।
ढाली वृक्ष-लता उखेलि दुइले * नाशै निकै त्यो वन ॥९॥
थाकेथ्यो जब त्यो जटासुर अनी * श्री भीमले केसरी ।
पच्छारीकन भूमिमा दलि-दली * मारे नराम्रो गरी ॥
चिच्यायो खल त्यो ठुलो स्वर गरी * मर्नै बखतमा अनि ।
मारे घाँटि थिचेर भीम विरले * लौ मुक्त हो जा भनी ॥१०॥
स्यावासी दिनुभो युधिष्ठिरजिले * श्री भीमलाई त्यहाँ ।
पाँचै व्यक्ति फिरे प्रसन्न मनले * आफ्नू सुआश्रम् महाँ ॥
पैहे झैं सब वीर पाण्डव त्यहाँ * फेरि बसे, क्वै दिन ।
आज्ञा गर्नुभयो युधिष्ठिजिले * मौका विचारीकन ॥११॥
भन्थे अर्जुनले छ पर्वत ठुलो * कैलाश भन्ने जहाँ ।
शिक्षा प्राप्त गरी सकेपछि स्वयं * भेट्नेछु आई त्यहाँ ॥
जानू पर्छ त्यहीं भनेर गुरुको * आज्ञा लिई सादर ।
चारै भाइ र द्रौपदी मिलि गरे * प्रस्थानको तर्खर ॥१२॥
जान्छन् पाण्डव रे, भनेर फिंजियो * संवाद चारै तिर ।
साथै जान भनी मुनि द्विज पनी * सारा भए तत्पर ॥
त्यागदा आश्रम त्यो सुरम्य मनमा * दुःखी भए तापनि ।
चारै भाइ र द्रौपदी अघि हिंडे * लागे पछाडि मुनि ॥१३॥

पौंचे श्री वृषपर्व नाम नृपती * गर्थे तपस्या जहाँ ।
देखी भूपतिले सुआदर गरे * आनन्द मानी त्यहाँ ॥
ज्ञानी, विप्र, मुनी ऋषीहरू सँगे * जो जो गएका थिए ।
सोधी भूपतिलाइ सोही कुटिमा * तिन्लाइ राखी दिए ॥१४॥
केही काल त्यहीं बसे नृपतिको * सत्सङ्गका खातिर ।
चारै भाइ गुरु र द्रौपदि हिंडे * मागी बिदा सादर ॥
पुग्दाक्यै पर आर्ष्टिषेण नृपको * देखे सफा आश्रम ।
बल्दा अग्निसमानका तिनी थिए * नाशेर सारा तम ॥१५॥
आज्ञाले ऋषिको सहर्ष कुटिमा * बस्ता थए क्यै दिन ।
चर्चा धर्म र नीतिको बसि सदा * गर्थे खुशी भैकन ॥
रोकेथे मुनिले त उत्तर दिशा * देखाउँदै ऊः त्यता ।
जानू हुन्न त्यहाँ मनुष्यहरूले * हुन्छन् सदा देवता ॥१६॥
जानी-जानी पनी कुनै दिन त्यतै * श्री भीम डुल्दै गई ।
लागे हेर्न उभेर श्रेष्ठ गिरिको * सौन्दर्यमा लोभिई ॥
ठोकी ताल फुके सुशंख बलले * घन्काउँदै जङ्गल ।
सारा यक्ष र जन्तुमा हुन गयो * त्यो शब्दले थल्बल ॥१७
शक्ती, शूल र खड्ग तोमर गदा * बोकी ठुबै हातमा ।
आए यक्ष अनेक क्रोधित भई * श्री भीमका पासमा ॥
तिन्को आपुसमा विवाद हुनगो * क्यै बेर त्यै स्थानमा ।
लागे लड्न रिसाई भीम सहसा * यक्षादिका साथमा ॥१८॥
सारा यक्ष मिलेर बाणहरूको * वर्षा गरे तापनी ।
काटे भीम रिसाई यक्षहरूको * शस्त्रास्त्र तुच्छै गनी ॥
लागे हान्न गदा घुमाइ बलले * ती यक्षलाई जब ।
मारीए कति वीर त्यै स्थलमहाँ * भागे बचेका सब ॥१९॥

सेनाध्यक्ष कुवेरका ति मतिमान् * भन्ने प्रतापी थिए ।
काम्दै थर्थर यक्षले तिनिकहाँ * सम्चार भन्दा भए ॥

भीमसेन द्वारा यक्षहरूको संहार र कुबेरसित वार्तालाप

आए श्री मणिमान यक्षहरुले * बिन्ती गरेको सुनी ।
को हो मानिस त्यो म हेर्दछु अनी * त्यस्लाइ मार्छु पनी ॥२०
पहले नै दस वाणका सँग-सँगै * हाने गदा वेगले ।
तिन्का वाण गदा समेत बिचमै * काटी दिए भीमले ॥
शक्ती श्री मणिमानले अतिठुलो * ताकेर चाडी दिए ।
त्यो शक्ती गइ भीमका शरिरमा * लाग्दा निकै आत्तिए॥२१
केही धैर्य गरेर भीम विरले * हाने गदाले जब ।
तत्काल मणिमानजी मरिगए * भागे बचेका सब ॥
यो संवाद कुबेरका हजुरमा * बिन्ती चढाए गई ।
आए झट्ट कुबेर पुष्पक चढी * शस्त्रास्त्र सेना लिई ॥२२॥

मर्दा त्यो मणिमान शब्द अघि नै * ठूलो भएको थियो ।
त्यस्ले धर्म-कुमारलाई सहसा * निक्कै अत्याइ दियो ॥
खोज्दै भाइ दुवै लिएर सँगमा * आए त्यही स्थानमा ।
लागे भन्न बुझाइ भीमकन ती * पक्री दुवै हातमा ॥२३॥
गर्छौ देव-विरुद्ध काम यसरी * हे भाइ ! व्यर्थै किन ?
निर्दोषीहरूलाई मारि अहिले * मेरो दुखायौ मन ॥
त्यो वेला पुगि सामु यक्षपतिले * आनन्द मानी कन ।
लागे भन्न, सुनेर धर्म-सुतको * सन्तापको कारण ॥२४॥
हे राजन् ! जति काम भीम विरले* आएर याहाँ गरे ।
पाएँ श्राप अगस्त्यबाट अघि जो * मैले, सबै त्यो हरे ॥
तस्मात् क्यै रिस छैन भीम विरको* यो कामले तैपनी ।
यस्तो काम नगर्नु फेरि कहिले * आफैं मपाइँ बनी ॥२५॥
माफी पाउँ भनी युधिष्ठिरजिले * तिन्को गरे आदर ।
त्याहाँबाट फिरी कुबेर खुशिले * जानू भएथ्यो घर ॥
हेर्दै जङ्गलको अलौकिक छटा * क्यै काल त्याहाँ बसी ।
लागे फर्कन पाँच पाण्डवहरू * मानेर सार्है खुशी ॥२६॥

अर्जुनको स्वर्गबाट आगमन र द्वैतवन प्रस्थान :—

फर्के पाण्डव आर्ष्टिषेण ऋषिको * फेरी कुटीया महाँ ।
आएनन् किन वीर अर्जुन भनी * गर्थे कुरा ती त्यहाँ ॥
आए इन्द्र र पार्थ दिव्य रथमा * सानन्द त्यै स्थानमा ।
देखीयो रथ श्रेष्ठ एक सहसा * तत्काल आकाशमा ॥२७॥
दाजू-भाइ मिले परस्पर त्यहाँ * आनन्द मानी कन ।
लागे भन्न बुझाइ धर्म-सुतको * राम्रो बुझाई मन ॥

राजन् ! पार्थ समान वीर अब ता * क्वै छैन संसारमा ।
आफ्नू सत्य कबोल पूर्ण गरिल्यौ * आनन्दका साथमा ॥२८
मारी कौरवलाइ भोग्नु खुशिले * साम्राज्य निष्कण्टक ।
ठूलो कीर्ति हुनेछ लोक भरिमा * तिम्रो प्रजा-पालक ॥
धेरै अर्ति र सान्त्वना दिइसकी * श्री इन्द्र फर्की गए ।
दाजूका सँग स्वर्गका सब कुरा * श्रीपार्थ भन्दाभए ॥२९॥
त्यस्ता अद्‌भुत कर्म स्वर्ग-पुरिमा * तिन्ले गरेको सुनी ।
दाजू-भाइ र द्रौपदी गुरुजिले * आश्चर्य माने अनी ॥
सोधे अर्जुनलाइ धर्म-सुतले * सुन्छु म विस्तारले ।
जे-जे काम गऱ्यौ सुनाउ सब त्यो * हे भाइ ! आनन्दले ॥३०
मारे राक्षस धेर सिन्धु-तटका * एक्लै गए तापनी ।
पाए पाशुपतास्त्र श्रेष्ठ जसरी * श्री शम्भु देखी अनी ॥
पौलोमादि अनेक राक्षस जिते * पातालमा गैकन ।
शिक्षा प्राप्त गरे जसो गरि सबै * तिन्ले गरे वर्णन ॥३१॥
सोधे खूशि भई युधिष्ठिरजिले * हाँसेर हे अर्जुन ! ।
बाबूका सँग पाँच वर्ष रहि जो * सौख्यादि भोगीकन ॥
विद्या सिक्न नवीन स्वर्गपुरिमा * पायौ तिमीले जति ।
त्यस्को हेर्छु सबै प्रदर्शन गरी * देखाउ हे सद्‌मति ॥३२॥
दाजूको सुनि यो कुरा उहि घरी * शस्त्रास्त्र मन्त्रीकन ॥
लागे छाड्न र भूमि कम्पित भई * थाल्यो दिशा थर्कन ॥
धेरै वृक्ष ढले, गिऱ्यो शिखर नै * ठूला गिरीको जब ।
रोके नारदले पुगी त्रिभुवनै * नाशिन्छ भन्दै तब ॥३३॥
हेर्नू शस्त्र प्रयोग धर्मसुतले * संग्राम भूमि महाँ ।
ऐले छाड्न हुँदैन पार्थ तिमिले * शस्त्रास्त्र व्यर्थै यहाँ ॥

तीनै लोक विनाश पार्छ भहजे * हे वीर ! दिव्यास्त्रले ।
येती अर्ति दिएर नारद गए * फर्केर आनन्दले ॥३४॥

अजिंगर रूप राजा नहुषको कथा—

येती कथा सुनिसकीकन भूपतिले ।
सोधे मुनीश्वरजिलाइ प्रसन्तताले ॥
त्याहाँ पछी कसरि पाण्डवले मिलेर ।
काटे कहाँ दिनहरू खपि कष्ट धेर ॥३५॥
सत्कर्म के कति गरे वनमा डुलेर ।
आज्ञा हवस् सब म सुन्छु खुशी भएर ॥
बिन्ती सुनेर नृपको मनमा रमाई ।
लागे मुनीश्वर बताउन भूपलाई ॥३६॥

केही काल बसे प्रसन्न मनले * त्यै स्थानमा पाण्डव ।
काटीए दस वर्षका दिनहरू * एघार लाग्यो अब ॥
त्याहाँबाट बिदा भई सकलको * आशीष अर्ति लिई ।
शोभायुक्त विशाखयूप वनमा * पौंचेर खुशी भई ३७॥
डुल्दै फेरि पुगे ति द्वैतवनमा * नाघ्दै अनेकौं गिरी ।
पैह्रे झैं ति सरस्वती तट महाँ * बस्ता भए राम्ररी ॥
जान्थे भीम शिकार खेल्न वनमा * नाना थरी जन्तुको ।
देखेये पथमा अजिंगर ठूलो * राजा सरी सर्पको ॥३८॥
देख्नासाथ ति भीमको शरिरमा * त्यो क्रोधले बेरियो ॥
गर्थे भीम जती-जती बल उतीं * झन् बेसरी मस्कियो ॥
शक्ति क्षीण भएर भीम विरको * लाग्दा भए आत्तिन ।
को हौ सर्प ! बताउ शक्ति यसरी * मेरो हरायो किन ? ॥३९॥

बोल्यो मानिस भैं अजिंगर पनी * वार्ता सुनी भीमको ।
मोको छु म न भूपती नहुष हुँ * हो भोग यो श्रापको ॥
लागें खस्न म स्वर्गवाट जिमिमा * देखें अगस्ती मुनी ।
मेरो दुर्गति देखि श्रेष्ठ मुनिले * बोले दयालु बनी ॥४०॥
हुन्छौ मुक्त छिटै नमान मनमा * चिन्ता कुनै भूपति !
त्याहाँवाट स्वमी अजिंगर भई * भोग्दैछु यो दुर्गति ।
गर्थें यै रितका परस्पर कुरा * श्री भीम औ भूपति ॥
गर्थें गन्थन श्री युधिष्ठिर उता * आनन्द मान्दै अति ॥४१॥
लागे आश्रममा अनेक थरिका * उल्काहरू देखिन
सोधे भीम कहाँ छ धर्म-सुतले * श्री द्रौपदीजी कन ॥
धेरै वेर भयो शिकार वनमा * खेल्छु भनी जानुभो ।
यस्तो उत्तरले युधिष्ठिरजिको * सन्ताप बढ्दै गयो ॥४२॥
भाई खोज्न भनेर धौम्य गुरुजी * -लाई लिई निस्किए ।
बाटोमा पद-चिह्न भीम विरको * पैल्याउँदै ती गए ॥
देखे धर्म-कुमारले पुगि त्यहाँ * श्री भीमको दुर्गति ।
लागे भन्न ति साथमा नहुषको * वार्ता भएको जति ॥४३॥
सोधे धर्म-कुमारले नगिच गै * हे सर्प ! को हौ भन ?
जे खान्छौ तिमिलाइ दिन्छु अहिल्यै* खोजेर ल्याईं कन ॥
छाडीयौ अब भीमलाइ यसरी * पक्री रहेछौ किन ?
बोले सर्प स्वरूपका नहुषजी * तत्काल हाँसीकन ॥४४॥
पैलेको इतिहास वर्णन गरी * त्यो श्रापको कारण ।
सारा बात भनी सकेपछि भने * हे भूपतीजी ! सुन ॥
गर्छु प्रश्न म देउ उत्तर तिमीं * जाने बुझेको जति ।
छाड्नेछु अनि भीमलाइ नहिं ता * खान्छु खुशी भै अति॥४५

मेरो यो परिधीमहाँ तिमि स्वयं * आई दिनाले गरी ।
हुन्छौ भोजन भोलिको दिन तिमी * मेरा अगाड़ी परी ॥
बाँच्दैनन् कहिले कुनै जन पनी * हुन्छन् अहारा बरू ।
बाँचेको छु यसै गरेर बनमा * खाएर जन्तूहरू ॥४६॥
बोले धर्म–कुमार हे नहुषजी ! * दिन्छु सबै उत्तर ।
मेरो सामु सहर्ष प्रश्न जति हो * शंका नमानी गर ॥
जान्नू पर्दछ विप्र-जीवनमहाँ * जुन् तत्व राम्रो गरी ।
त्यस्को ज्ञान् तिमिमा छबैन म बुझी* दिन्छु जवाफ् राम्ररी॥४७
लागे बोल्न मनुष्य झैं नहुषले * कुन् योग्य हो ब्राह्मण ।
जान्नू पर्दछ तत्त्व कुन् द्विज भई * राजन् ! मलाई भन ?
यस्ता बात सुनी सकी नहुषको * क्यै बेर सोची कन ।
लागे भन्न सहर्ष धर्म-सुतले * तिन्को बुझाई मन ॥४८॥
दानी, सत्य, क्षमा, खुशी, तपसी * जस्मा छ यो सद्गुण ।
गर्दैनन् अपकार कोहि जनको * हुन् श्रेष्ठ ती ब्राह्मण ॥
जान्नू पर्दछ ब्रह्मतत्त्व यहि नै * हो श्रेष्ठ भन्छु म त ।
तिम्रो के छ विचार शास्त्रहरूको * हो वेदको सम्मत ॥४९॥
बोले सर्प स्वरूपका नहुषजी * हो यो कुरा सुन्दर !
ब्रह्मज्ञान त चार वर्णहरुका * निम्ति छ राम्रो तर ॥
सत्य ज्ञान दयादि सद्गुणहरू * जो छन् अनेकौं थरी ।
पाइन्छन् ति त नीचमा पनि सबै * ठान्यौ ठुलो के गरी ॥५०
संसारी सुख-दुःख भिन्न र ठुलो * हो ब्रह्म भन्छौ तर ।
देखिन्नन् सुख-दुःख भिन्न भवमा * तत्वादि क्वै सुन्दर ॥
मेरो चित्त बुझेन हे नरपते ! * राम्रो बुझाई भन ।
लागे भन्न बुझाइ धर्म-सुतले * शंका नमानी सुन ॥५१॥

छन् राम्रा गुण शूद्रमा र द्विजमा * छैनन् भने ती गुण ।
छैनन् शूद्र तिनी र विप्र पनि ती * छैनन् गुणी ब्राह्मण ॥
गर्दैछौ तिमि तत्त्वका विषयमा * जुन् तर्क ऐह्ले यहाँ ।
त्यस्तो क्यै सुख-दुःख छैन बुझिल्यौ* पक्का तिमी मन्महाँ॥५२
सोधे फेरि ति सर्पले नरपते ! * आचारले ब्राह्मण ।
चिन्नू पर्छ भने त जान कसरी * छुट्ट्याउने हो भन ?
बोले धर्म-कुमार हे नहुषजी ! * यो जात यस्को भनी ।
गाह्रो पर्दछ जान्नलाइ भवमा * हो सत्य यो तैपनी ॥५३
हुन्छन् बालक जन्मदा पृथिविमा * सम्पूर्ण शूद्रै सरी ।
गर्दा षोडश कर्म जात जनको * जानिन्छ राम्रो गरी ॥
हो यो निर्णय वेदको र मनुको * जातीयता खातिर ।
यस्मा संशय क्यै नमान मनमा * हो यो कुरा सुन्दर॥५४॥
देखिन्नन् गुण शील पिप्रहरुमा * संस्कार गर्दा पनि ।
ठान्नू पर्दछ वर्ण-संकर यिनै * पक्का रहेछन् भनी ॥
गर्नू पर्छ दया र धर्म, गुणको * रक्षा सदा भूपति !
यस्को पालनले हुनेछ सहजै * मुक्ति तथा सद्गति॥५५
धेरै यै रितका गरे ति दुइले * सानन्द प्रश्नोत्तर ।
त्यागी सर्प स्वरूप ती हुन गए * पैह्ले सरी सुन्दर ॥
पाए श्राप अगस्त्यबाट जसरी * त्यस्को गरी वर्णन ।
ढोगे पाउ समाइ श्री नहुषले * उद्धार-कर्ता कन ॥५६॥
आयो दिव्य विमान एक नृपको * खातिर त्यै स्थानमा ।
ढोगी पाण्डवलाइ भूपति गए * आनन्दले स्वर्गमा ॥
दाजूलाइ गरे प्रणाम पदमा * पक्रेर श्री भीमले ।
आशीर्वाद दिए युधिष्ठिरजिले * तिन्लाइ आनन्दले॥५७॥

काम्यक वनमा श्रीकृष्ण, नारद र मार्कण्डेय मुनिको आगमन —

केही काल बसेर द्वैत वनमा * सानन्द ती पाण्डव ।
आए काम्यक नामको वनमहाँ * हेर्दै र डुल्दै सब ॥
पाल्नूभो त्यहिँ कृष्णजी सँगमहाँ * श्री सत्यभामा लिई ।
राखे आसनमाथि श्रेष्ठ कुशको * तिन्लाइ खुशी भई ५८॥
सोधी संच-विसंच आदि हरिले * सानन्द आज्ञा भयो ।
मार्छन् यादवले ति कौरव सबै * भन्ने सफा देखियो ॥
छोरा द्रौपदिका पनी कुशल छन् * द्वारावतीमा सब ।
गर्नैपर्छ लडाइँ जान्छु म पनी * भन्दै थिए यादव ॥५९॥
हे राजेन्द्र ! हजूरले अब वृथा * पर्दैन चिन्ता लिन ।
सक्छन् मार्न महर्ष शत्रु रणमा * एक्लै गई अर्जुन ॥
यो आज्ञा हरिको युधिष्ठिरजिले * सुन्दा भएथे खुशी ।
धेरै यै रितका कुरा तिनीहरू * गर्थे कुटीमा बसी ॥६०॥
मार्कण्डेय मुनी लिएर सँगमा * शिष्यादि आए त्यहाँ ।
आए भेट्न भनेर नारद मुनी * राखी दया मन्महाँ ॥
राखे आसनमा युधिष्ठिरजिले * सत्कार राम्रो गरी ।
मार्कण्डेयजिलाइ धर्म-सुतले * सोधे चरणमा परी ॥६१॥
पापात्मा पनि हे मुनि ! कुरुहरू * देख्छु सबै छन् सुखी ।
धर्मात्मा जनलाइ यो बखतमा * देख्छु म साह्रै दुखी ॥
धर्मैले सुख मिल्छ भन्नु जनले * हो व्यर्थको गन्थन ।
देख्दा दैवगती विचित्र सहसा * आत्तिन्छ मेरो मन॥६२॥
पृथ्वीमै अथवा मरेपछि पनी * राम्रो नराम्रो फल ।
भोग्नै पर्छ कि माफ हुन्छ अथवा * देखिन्छ त्यो झल्झल ॥

यस्को निर्णय मुन्नको मन भई * सोधी रहेछु मुनी !
लागे भन्न मुनी युधिष्ठिरजिले * बिन्ती गरेको सुनी ॥६३॥
हे राजन् ! जति कर्म गर्छ जनले * राम्रो नराम्रो यहाँ ।
भोग्नैपर्दछ पाप-पुण्य नहिं ता * निस्तार होला कहाँ ? ॥
ज्यू देमा अथवा मरेपछि हवस् * पर्ने छ भोग्नू जब ।
कालैले गुरि मिल्छ कर्म-फल त्यो * प्रत्यक्ष देख्छौं सब ॥६४॥
राम्रो काम ति कौरवादि विरले * पैल्हे गरेका थिए ।
सोही कर्म फलेर यो जुनिमहाँ * साम्राज्य भोगी लिए ॥
त्यस्तै नै तिमिहेरुको पनि कुनै * दुष्कर्मको यो फल ।
जानी दैवगती सही दुखहरू * भोग्छौ डुली जङ्गल ॥६५
प्यासोले जल पाउँदा जति खुशी * देखिन्छ हे भूपति !
त्यस्तै हो सुख भोग दुःख पछिको * दैवी विचित्रा गति ॥
ठान्दैछन् सुख-दुःख धीर जनले * हुन् एकनासे भनी ।
पर्दा चञ्चललाइ कष्ट मनमा * सन्ताप मान्छन् तिनी६६
सन्तोषी नबनेर धेर सुखको * जो गर्छ खोजी अरू ।
राजा होस् तपनी हुँदैन सुख क्यै * झन् दुःख भोग्ला बरू ॥
ज्ञानीले सुख-दुःखको घर भनी * मान्छन् शरीरै कन ।
गर्छन् आत्म-विकाच, कष्ट कसरी * तिन्लाइ होला भन्न ॥६७
भोगैमा डुबि जो सुखी हुन भनी * इच्छा सदा गर्दछन् ।
भोगी भोग हुँदैन तृप्ति र पछी * गै नर्कमा पर्दछन् ॥
गर्दछौ शुभ धर्म पालन र पो * देखेर तिम्रो स्थिति ।
आए माधवजी प्रिया सँग लिई * आनन्द मान्दै अति ॥६८
जस्को दर्शन हुन्छ दुर्लभ सदा * इन्द्रादि लाई पनि ।
ठान्छौ माधव आइ भेटनु तिमिले * सानो कुरा हो भनी ? ॥

सम्झाए अमरत्व-प्राप्त मुनिले * तिन्लाइ राम्रो गरी ।
सोधे फेरि पनी युधिष्ठिरजिले * सानन्द पाऊ परी ॥६९॥
हे सर्वज्ञ मुने ! बताउनु हवस् * कुन् धर्म कस्ले गरी ।
पाएथे फल के ? र सत्पुरुषको * सुन्छु कथा राम्ररी ॥
मेरो चञ्चल चित्त भित्र स्थिरता * आउन्न के हेतुले ?
शान्ती प्राप्त गराउनोस् मनमहाँ * मेरो कुनै युक्तिले ॥७०॥

विप्र-महिमा—:

यस्तो प्रश्न सुनी युधिष्ठिरजिको * हाँसेर बोले मुनी ।
भन्छु हे नरपाल ! विप्र-महिमा * सन्तोष होला सुनी ॥
यौटा हैहय नामका नरपती * ठूला प्रतापी थिए ।
आफ्नू राज्य तथा प्रजा सुजनमा * कीर्ति फिंजाई लिए ॥७१॥
मार्छु जङ्गलका अनेक थरिका * ती हिंस्र जन्तु भनी ।
राजा खेल्न गए शिकार वनमा * शस्त्रास्त्र-सज्जित बनी ॥
ओढेका मृगचर्म कश्यप ऋषी * गर्थे तपस्या बसी ।
तिन्लाई मृग ठानि हैहय उभे * क्यै दूर मान्दै खुशी ॥७२
टाढैबाट गरेर लक्ष्य शरले * हानी दिएथे जब ।
छाती कश्यपको बिदीर्ण सहजै * पारी दिएथ्यो तब ॥
पौंचे लिन्छु भनी शिकार नगिचै * दौडेर ती हैहय ।
ज्ञानी कश्यपलाइ लीन तपमा * देख्दा भए निर्भय ॥७३॥
लागे हेर्न उभेर ती नरपती * आश्चर्य मानी कन ।
थाले भन्न बुझाइ कश्यप मुनी * ती भूपतीको मन ॥
हेर्दैछौ तिमिले मलाइ यसरी * आश्चर्य मानी किन ?
थामी धर्म र सत्य निष्कपट भै * गर्छन् दया जो जन ॥७४

सक्छन् राख्न ति काललाइ वशमा * आफ्नू ठुलो शक्तिले ।
तस्मात् धर्म ठुलो बुझेर मनमा * गर्नू दया युक्तिले ॥
मैले पाप गरें भनेर मितिले * पर्दैन मान्नू डर ।
शंका त्याग गरी प्रसन्न मनले * फर्केर जाऊ घर ॥७५॥
ज्ञानी कश्यपको कुरा सुनिसकी * खुशी भए हैहय ।
तिन्को पूजन भक्तिपूर्वक गरी * फर्के घरै निर्भय ॥
मार्कण्डेयजिले भनें नरपते ! * आख्यान अर्को पनि ।
भन्छु सुन्नुहवस् प्रसन्न मनले * सन्तोष होला अनि ॥७६
पत्नीलाइ भने कुनै दिन महाँ * ज्ञानी मुनी अत्रिले ।
जान्छु लौ तप गर्न घोर वनमा * श्री कृष्णको भक्तिले ॥
स्वामीको सुनि बात यो सुमुखिले * बिन्ती गरिन् सादर ।
केही सम्पति ल्याउनोस् हजुरले * सन्तानका कातिर ॥७७॥
पत्नीको सुनि यो कुरा मुनि गए * श्री वैण्य राजा कहाँ ।
हुन्थ्यो यज्ञ ठुलो थिए द्विजहरू * धेरै बसेका त्यहाँ ॥
लागे गर्न ति अत्रिले नृपतिका * सत्कीर्तिको वर्णन ।
राजन् ! श्रेष्ठ सुरेन्द्र हौ तिमिसरी * छैनन् कुनै सज्जन ॥७८
गर्दा यज्ञ र धर्म-कर्म भवमा * विख्यात छौ धार्मिक ।
तिम्रो कीर्ति सुनिन्छ लोकहरूले * भन्छन् प्रजा-पालन ॥
बोले गौतम-वैण्यको थरि थरी * तारीफ धेरै सुनी ।
गर्छौ वर्णन भूपको किन वृथा * हे अत्रि ! ज्ञानी बनी ॥७९॥
जस्तो तारिफ वैण्यको गरिदियौ * आई सभा बीचमा ।
पक्का केहि रहस्य गुप्त छ भनी * शंका छ यो बातमा ॥
बोले गौतमको कुरा सुनिसकी * अत्री निकै झोंक्किई ।
भन्दा सत्य कुरा मलाइ तिमिले * के गर्दछौ झोंक्किई ॥८०॥

जो छन् दुष्ट तिमी समान अरुको * तारीफ सुन्दा पनि ।
दिन्छन् दोष अवश्य, आफु गुणमा * सानू सुनेछु भनी ॥
लाग्यो बढ्न विवाद धेर दुइको * त्याहाँ अरु जो थिए ।
गर्दैछन् दरबारमा यि झगरा * के हेतु भन्दा भए ॥८१॥
लागे भन्न सनत्कुमार मुनिको * मध्यस्थता मान्दछौं ।
जे भन्छन् तिनिले प्रसन्न मनले * हामी दुवै गर्दछौं ॥
पौंचाए तिनिलाइ झट्ट सबले * साम्ने मुनीका जब ।
लागे भन्न सनत्कुमार मुनिले * जाने बुझेको सब ॥८२॥
राजा भै नझुकी कतैतिर पनी * इन्साफ जो गर्दछन् ॥
शक्तिले धनले प्रजा, सुजनको * सन्ताप जो हर्दछन् ॥
ती हुन् इन्द्र भनेर जान्नु सबले * हो बात यो नीतिको ।
त्यस्तै वैण्य हुँदा भयो कलहमा * यो जीत श्रीअत्रिको॥८३॥
राजाले ती सनत्कुमार मुनिको * यस्तो सुनी निर्णय ।
धेरै सम्पति अत्रिजीकन दिए * मानी तिनैको जय ॥
त्यो सम्पत्ति लगेर पुत्रहरुमा * बाँडी दिए अत्रिले ।
त्यागी त्यो घरबार घोर तपमा * लागे तिनी भक्तिले ॥८४॥
लागे भन्न मुनी युधिष्ठिर, तिमी * आख्यान अर्को सुन ।
ज्ञानी तार्क्ष्य-सरस्वती भगवती * -को गर्दछु वर्णन ॥
यस्तै प्रश्न सरस्वतीसित गरे * श्री तार्क्ष्यले क्वै दिन ।
जो छन् दान र पुण्य मुख्य सब ती * सुन्छु मलाई भन ॥८५॥
आज्ञा हुन्छ हजूरले जति कुरा * गर्छु सबै पालन ।
लागिन् भन्न सरस्वती भगवती * तिन्को बुझाई मन ॥
गर्ला जो जन दान तार्क्ष्य ! खुशिले * गाई सवत्सा कन ।
बस्ला गौं जति वर्षसम्म गइ त्यो * गोलोकमा सज्जन ॥८६॥

गोरु दान गरेर वस्तछ ठुलो * श्री सूर्यको लोकमा ।
वस्ला दान दिएर वस्त्र जन त्यो * श्री चन्द्रका पासमा ॥
कन्या भूमि सुवर्ण दान विधिले * गर्नेछ जो सज्जन ।
जाला स्वर्ग र इन्द्रको नगिचमा * वस्नेछ धेरै दिन ॥८७॥
चारै वेद पढेर ब्रह्म चिह्नि जो * गर्ला तपस्या पनी ।
टिक्ला बन्धन तोडि कर्महरुको * त्यो ब्रह्मज्ञानी बनी ॥
जस्ले गर्दछ अग्निहोत्र विधिले * सानन्द संसारमा ।
भोगी सौख्य यहाँ मरेपछि पुग्यो * त्यो सत्यको लोकमा ॥८८॥
यस्नै अतिहरु अरु पनि निकै * श्री शारदाको सुनी ॥
ब्रह्मको गरि ध्यान ब्रह्मपदमा * जाँदा भए ती मुनी ।
यस्तै धर्म-प्रसंग, विप्र-महिमा * भन्दै गएथे मुनी ।
श्रद्धापूर्वक सुन्दथे शुभ कथा * श्रोताहरूले पनि ॥८९॥

वैवस्वत मनु र मत्स्यावतार वर्णन :—

मार्कण्डेय मुनी प्रसन्न मनले * भन्थे बुझाई कन ।
अर्को श्री मनुको कथा नरपते * आनन्द मानी सुन ॥
छोरा एक थिए सुशील रविका * सत्पात्र वैवस्वत ।
अर्को नाम पनी थियो ति मनुको* प्रख्यात सत्यव्रत ॥९०॥
यौटा मत्स्य पुगी कुनै दिनमहाँ * तिन्लाइ भन्दो भयो ।
हे ज्ञानी, मनुजी ! असाध्य डरले * मेरो त सातो गयो ॥
खान्छन् ती बलवान मत्स्यहरुले * खोजेर साना कन ।
रक्षा गर्नुहवस् प्रभो ! हजुरले * आत्तिन्छ मेरो मन ॥९१
माछाको सुनि त्यो कुरा मनुजिले * स्वीकार गर्दा भए ।
गाग्राको जलमा सुरक्षित गरी * त्यो मत्स्य राखीदिए ॥

चाँडै नै बढि मत्स्य त्यो जलमहाँ * टिक्नै नसक्ने भयो ।
बोकी श्री मनुले सरोवर महाँ *त्यसलाई राख्नू पर्‍यो ॥९२
केही कालमहाँ सरोवर पनी * सानू भएथ्यो जब ।
गङ्गाको जलमा लगेर मनुले * राखी दिएथे तब ॥
धेरै स्थूल भएर टिक्न नसकी * गङ्गाजलैमा पनि ।
राखेथे मनुले लगी उदधिमा * ठूलो दयालु बनी ॥९३॥
लागे भन्न पुगेपछी जलधिमा * हाँसेर ती मत्स्यले ॥
रक्षा गर्नु भयो ठुलो जतनले * मेरो सदा नाथले ॥
त्यस्को प्रत्युपकार गर्न अहिले * मौका छ राम्रो भनी ।
भन्छु हे मनुजी ! महाप्रलयको * आएछ वेला पनि ॥९४॥
योटा नाउ बनाइ खूब बलियो * सप्तर्षिका साथमा ।
बस्नू पर्छ हजूरले जतनले * डोरी लिई हातमा ॥
होला भेट पछी र पर्खनु पनी * यै स्थानमा नाथले ।
होला चिह्न हजुरलाइ सजिलो * मेरा दुवै सींगले ॥९५॥
पैहले ब्राह्मणले कहे जति सबै * बीजादि खोजी कन ।
राख्नू नाउमहाँ सुरक्षित पछी * चाहिन्छ हे सज्जन !
मेरो शक्तिविना सकिन्न कहिल्यै * त्यो सिन्धु पारी हुन ॥
यस्तो अर्ति दिई विलीन हुनगो * त्यो मत्स्य सोही क्षण॥९६
सारा बीज लिएर सात दिनमा * सप्तर्षिका साथमा ।
डुङ्गामाथि बसी रहे मनु त्यहीं * डोरी लिई हातमा ॥
राजन् ! आइपुग्यो महाप्रलयको * त्यो काल वेला जब ।
ढाक्यो भूमि समुद्रको जल बढी * बाँकी नराखी सब ॥९७॥
ठूलो वायु चल्यो ढले गिरि गुहा * वृक्षादि औ जङ्गल ।
ढाक्यो भूमि सबै दिशा उदधिको * उर्लेर बढ्दा जल ॥

डुङ्गामाथि बसी डुले मनु पनी * सप्तर्षिका साथमा ।
हुन्थ्यो नाउ डुबेसरी घरि-घरी * त्यो सिन्धुका छालमा॥९८
केही काल बितेपछी ति मनुले * लागेर साह्रै डर ।
थाले थे स्तुति गर्न मत्स्य भगवान् * आएर रक्षा गर ॥
तिन्को बिन्ति सुनी दयामय दया * लागेर सोही घरी ।
आए दिव्यप्रभा फिंजाइ नगिचै * ती मत्स्यरूपी हरि ॥९९
जस्को सोह्र हजार योजन बढ़ी * नै देखिइन्थ्यो तन ।
त्यस्ता श्री भगवानलाइ सबले * ढोगे खुशी भैकन ॥
डोरीले सिङमा तुरुन्त मनुले * बाँधी दिए बन्धन ।
उर्लेको जलमाथि नाउ सहजै * लागे तिनी खैचन ॥६००
डुङ्गा तानिरहे निकै दिन तिनी * थाक्तै नथाकी कन ।
सप्तर्षि, मनुदेखि बाहिक अरू * देखिन्नथे क्वै जन ॥
डुल्दै उत्तरको हिमालय महाँ * डुङ्गा पुगेथ्यो जब ।
डुङ्गा थामि ति मत्स्यरूप हरिले * आज्ञा भयो लौ अब ॥१॥
हे सप्तर्षि ! मनू पनी तिमिहरू * मैले भनेको सुन ।
आठै व्यक्ति मिलेर सृष्टि क्रममा * आफ्नू लगाओ मन ॥
येती बात भनेर मत्स्य प्रभुजी * जानू भएथ्यो जब ।
थाले सृष्टि बढाउनाकन त्यहाँ * आठै जनाले तब ॥२॥
हो यो मत्स्य-पुराणको शुभ कथा * सौभाग्य दाता पनि ।
सुन्नू आफु सुनाउनू सुजनले * हो मुक्तिदाता भनी ॥
धेरै धर्म कथा यसै विषयका * भन्दै गए ती मुनी ।
ज्ञानी नारद, कृष्ण, पाण्डव सबै * खुशी भएथे सुनी ॥३॥

युग-धर्म र प्रलय वर्णन

सोधे धर्म-कुमारले बिचमहाँ * रोकेर सोही घरी ।
धेरै देख्नु भयो महाप्रलयको * त्यो दृश्य राम्रो गरी ॥
भन्थे विप्र तथा ऋषीश्वर मुनी * साँचो कुरा हो भनी ।
मौका आज मिल्यो सुनाउनु हवस्* प्रत्यक्ष द्रष्टा मुनी ॥४॥
लागे भन्न मुनी युधिष्ठिरजिले * बिन्ती गरेको सुनी ।
तिम्रा सामुमहाँ उपस्थित भई * जो छन् बसेका यिनी ॥
सर्वात्मा प्रभु कृष्ण हुन् सकलका * कर्ता र धर्ता अनि ।
सृष्टी पालन नाश गर्न सहजे * सक्छन् र गर्छन् पनि॥५॥
गर्थे पालन धर्म सत्य युगमा * प्राणीहरू सादर ।
सोही कारणले थिए चरण ती * चारैवटा सुस्थिर ॥
थाले डुब्न अनेक स्वार्थहरूमा * मानीस सारा जब ।
पैह्लो पाउ त धर्मको टुटिगयो * लागेर त्रेता युग ॥६॥
त्यागी धर्म अधर्ममा रत भए * मानीस चारै तिर ।
दोस्रो पाउ त धर्मको टुटिगयो * लाग्यो जसै द्वापर ॥
लागेथ्यो जब त्यो कली हुन गए * विश्वासघाती जन ।
भाँच्चीयो अनि धर्मको चरण त्यो* तेस्रो त्यसै कारण ॥७॥
लागला घोर कली जसै नरपते * अन्याय गर्नन् सब ।
त्यागी सत्य अधर्ममा रत हुनन् * सम्पूर्ण प्राणी तब ॥
पाऊ टुट्तछ धर्मको अनिपछी * चौथो बचेको पनी ।
अर्काको धन दार खोस्न सजिलो * मान्नन् सदा दुर्गुणी ॥८॥
हे राजन् ! अवतारले थरि-थरी * उद्धार गर्ने हरि ।
आए कृष्ण भएर यो बखतमा * औतार धारण गरी ॥

कल्की रूप लिएर फेरि कलिमै * मारेर पापी सब ।
गर्छन् धर्म प्रचार, सत्य युगको * प्रारम्भ यी माधव ॥९॥
चारोटा युगका मिलाइ दिनमान् * ती अंक जोरी लिंदा ।
योटा कल्प हजार वर्ष जतिको * हो पूर्ण जम्मा हुँदा ॥
त्यस्तै ईश्वरको गरें तप ठुलो * नौ कल्प मैले पनि ।
जागेथें तपबाट हे नरपते ! * सन्तोष मानी अनि ॥१०
देखें कल्प अनेक यै शरिरले * देख्नेछु फेरी अरू ।
पाएँ दर्शन कृष्णको र अहिले * सन्तोष लाग्यो बरु ॥
मैले जन्म लिई महाप्रलयको * देखें अघी दृश्य जो ।
गर्छु वर्णन सुन्नुहोस् नरपते ! * आश्चर्य लाग्दो छ त्यो ११
त्यागे धर्म ति चार वर्णहरूले * लागी दुराचारमा ।
पत्नीले पतिलाइ छाडि, पति झन् * लागे अनाचारमा ॥
हो यो धर्म र पाप हो यति भनी * मानीसले बिर्सिए ।
आयु क्षीण भएर घोर कलिमा * प्राणी दुखी भै गए ॥१२॥
थोरै अन्न फल्यो, अवर्षण भई * सुक्खा पऱ्यो बेसरी ।
लागेथें तपमा कुलक्षणहरू * देखेर धेरै थरी ॥
पारे भूमि सखाप केहि दिनमा * श्री द्वादशादित्यले ।
सारा वस्तु डढेर भस्म हुन गो * ठूलो अनावृष्टिले ॥१३॥
हावा खूब चलेर केहि दिनमा * उत्पात बढ्दै गयो ।
वर्षा धेर भई जलामय भयो * पृथ्वी सबै ढाकियो ॥
पानी बाहिक त्यो महाप्रलयमा * केही कतै देखिनँ ।
लाग्यो त्रास तथापि सोहि जलमा * पौडी रहें क्यै दिन ॥१४॥
देखेथें वट-वृक्ष एक जलमा * हे धर्मका रक्षक !
हाँगामा वरका थिए पलँगमा * योटा त्यहीं बालक ॥

तान्दा श्वास गरेर दीर्घ, म गएँ * तिन्का जसै पेटमा ।
देखिन्छन् अहिले चराचर जती * सम्पूर्ण संसारमा ॥ १५॥
देखेथें शिशुको रही उदरमा * त्यस्तै सबै स्थानमा ।
डुल्दा वर्ष हजारसम्म त सबै * देखें उही पेटमा ।
केही अन्त्य नपाइ आत्तिन गई * थालें स्तुति सादर ।
लामू श्वास गरेर फेरि शिशुले * फ्याँकी दिए बाहिर ॥ १६॥
लागेथें स्तुति गर्न फेरि उभिई * हे ईश ! रक्षा गर ।
गर्दैछु पदमा प्रणाम, मनमा * लाग्दैछ ठूलो डर ॥
हाँस्तै बालकले भने-द्विज ! तिमी * मागेर लेऊ वर ।
इच्छा पूर्ण हुनेछ केहि मनमा * पर्दैन मान्नू डर ॥ १७॥
ब्रह्मा विष्णु सुरेन्द्र अग्नि शिव औ * श्री सूर्य श्री चन्द्रमा ।
सृष्टि पालन नाश गर्दछु स्वयं * यिन्का रही साथमा ॥
द्यौता दानव यज्ञ राक्षस ठुला * ज्ञानी गुणी सज्जन ।
मेरो यो महिमा यथार्थ सबले * जान्दैन हे ब्राह्मण ! ॥ १८
वाणीरूप भएर प्राणिहरूमा * आत्मा बनी बस्तछु ।
मौकामा अवतार धारण पनी * हे विप्र ! मै गर्दछु ॥
चारै वेद पढेर शास्त्रहरूमा * जो हुन्छ पारंगत ।
पारी जीवन शुद्ध मुक्त भइ त्यो * मिल्नेछ आत्मासित ॥ १९
मैले जो उपदेश, दर्शन दिएँ * कल्याणका खातिर ।
ज्ञानीलाई पनी छ दुर्लभ मुने ! * तेसै कहाँ मिल्छ र ?
हुन्छौ नित्य सुखी कुनै तरहको * पर्दैन मान्नू डर ।
जीवन्-मुक्त हुने तिमीकन दिए * मैले स्वयं लौ, वर ॥ २०॥
अन्तर्धान भएर बालक गए * अर्ती मलाई दिई ।
लागें डुल्न म सृष्टिहीन जलमा * पैह्ले सरीके भई ॥

केही काल बित्यो र फेरि विधिले * जागेर सृष्टि गरे ।
जीवात्मा पहिले सरी क्रमसितै * जन्मे र फेरी मरे ॥२१॥
तस्मात् यी हरिका परी शरणमा * पक्रेर पाऊ महाँ ।
गर्नू कर्म सबै समर्पण, भनी * जाऊँ म स्वामी ! कहाँ ?
गर्नेछन् तिमिहेरुको खुशि भई * कल्याण सारा यिनी ।
लागे भन्न मुनी यसै विषयको * आख्यान अर्को पनि ॥२२

दीर्घायु बक ऋषि र वामदेव मुनिको आख्यान :—

इक्ष्वाकू कुलमा थिए शल भनी * यौटा ठूला भूपति ।
जान्थे खेल्न शिकार वन्य-पशुको * आनन्द मान्दै अति ॥
अत्यावश्यकले कुनै दिन पुगे * यौटा कुटीमा तिनी ।
मागे अश्व ति वामदेव मुनिको * फर्काउनेछु भनी ॥२३॥
आफ्नू काम सकी लगेर घरमा * राख्दा भए त्यो हय ।
फर्काउन्नँ म अश्व-श्रेष्ठ, मुनिको * भन्ने गरे निश्चय ॥
पैह्ले शिष्य पठाइ भूपति कहाँ * रित्तै फिरेका थिए ।
त्यो देखेर मुनी सशंकित भई * पर्खेर बस्ता भए ॥२४॥
त्यसएनन् किन अश्व भूप शलले * भन्ने विचारी कन ।
पौंचे कवै दिनमा स्वयं मुनि त्यहाँ * त्यो अश्व फिर्ता लिन ॥
देऊ अश्व मलाइ काम सकियो * तिम्रो सबै भूपति !
सम्झी आफ्नू कबोल व्यर्थ किन हो* यस्तो लियौ दुर्मति ॥२५
बोले भूपति—अश्व दिन्नँ म मुने !* साटो लिनू होस् बरु ।
जे मागे पनि दिन्छु राज्य भरिमा * छन् श्रेष्ठ वस्तुहरु ॥
लागे भन्न ति वामदेव मुनिले * हो विप्रको यो धन ।
फिर्ता गर्छु भनेर दिन्नँ अहिले * भन्छौ वृथामा किन ? २६

निक्कै बेर विवाद आपुसमहाँ * गर्दै रहे ती दुई ।
मार्छन् राक्षसले तँलाइ अहिल्यै * आएर क्रोधित् भई ॥
यस्तो श्राप दिए रिसाइ मुनिले * ती भूपलाई जब ।
निस्की राक्षस चार झट्ट शलको * टुक्रा गरराए तब ॥२७॥
हाहाकार परेर पौरजनले * सल्लाह पक्का गरी ।
सुम्पेथे बललाइ राज्य शलको * भाई भनी त्यै घरी ।
शक्ती ती मुनिको र वीर शलको * देखे पनी दुर्गति ॥
घोडा दिन्न भनेर भूप बलले * उस्तै लिए दुर्मति ॥२८॥
तिन्की पत्नि थिइन् सुशील गुणकी * खानी सती सुन्दरी ।
स्वामीलाइ बुझाइ अश्व मुनिको * सुम्पी दिइन् त्यै घरी ।
आशीर्वाद दिए सहर्ष मुनिले * यो राज्य होला स्थिर ।
गर्नू पालन धर्मको र द्विजको * गर्दै रहे आदर ॥२९॥
येती बात भनी गए मुनि लिई * त्यो वामसंज्ञक् हय ।
रैती राजि गराइ राज्य बलले * भोग्दा भए निर्भय ॥
मार्कण्डेय मुनी प्रसन्न मनले * भन्दा भए लौ सुन ॥
ज्ञानी छन् बक नामका नरपते ! * यौटा मुनी सज्जन ॥३०॥
पैह्लेको जब सिद्धियो अति ठुलो * संग्राम देवासुर ।
पृथ्वीमा धन-धान्य पूर्ण हुनगो * आनन्द चारैतिर ।
राजा इन्द्र अनेक स्थानहरूको * सौन्दर्य हेर्दै थिए ।
डुल्दै ती बक नामका मुनिकहाँ * सानन्द पुग्दा भए ॥३१॥
शोभा आश्रमको चतुर्दिक थियो * अत्यन्त नै सुन्दर ।
राखी आसनमा गरे ति मुनिले * सत्कार औ सादर ॥
सोधेथे बसि इन्द्रले मनमहाँ * शंका परी हे मुनि ! ।
दीर्घायु हुनुहुन्छ वर्ष सहजै * लाखौं बिते तापनि ॥३२॥

आफ्नू जीवनको सुदीर्घ अनुभव् * पैह्ले बितेको सब ।
आज्ञ होस् सुख-दुख वर्णन गरी * सुन्ने छ इच्छा अब ॥
लागे भन्न बुझाउँदै बक मुनी * देवेन्द्र ! सुन्नू हवस् ।
आफ्नू आर्जन खानु-झैं सुख ठुलो* क्यै छैन जान्नू हवस् ॥३३
गर्दै धर्म र विप्रको अतिथिको * सत्पात्रको चाकरी ।
पाए भोजन एकपल्ट दिनमा * हुन्छन् खुशी राम्ररी ॥
हे देवेन्द्र ! अनेक वर्ष नमरी * जो बाँच्दछन् लोकमा ।
मर्दा बन्धु बिछोडको दुख ठुलो * भोग्छन् ति संसारमा ॥३४
नित्यै जीव र देह वस्त्रसरि हो * जो ठान्दछन् सज्जन ।
गर्छन् चिन्तन ब्रह्मको विषयमा * आसक्ति छाडी कन ॥
त्यस्ताले नटका समान सबको * देखेर चाला यहाँ ।
बाँच्नेछन् जतिसम्म श्रेष्ठ सुख ती * भोग्छन् बुझे मन्‌महाँ॥३५॥
हे देवेन्द्र ! यहीं उदाहरण लौ * दिन्छु म यौटा सुन ।
भेटेथे पथमा सुहोत्र र शिवी * राजा दुवै क्वै दिन ॥
आफाफ्ना रथ रोकि बीच पथमा * छाड्दीनँ बाटो भनी ।
लागे गर्न विवाद आपुसमहाँ * ज्ञानी भए तापनी ॥३६॥
आई नारदले विचार दुइको * सुन्दा भएथे जब ।
केही बेर ति घोरिएर सहसा * हाँसेर बोले तब ॥
जो छौ श्रेष्ठ उदार धेर दुइमा * त्यै भूपतीले रथ ।
गर्दै आदर मित्रको खुशि भई * छाडी दिनेछन् पथ ॥३७
येती बात भनेर नारद मुनी * जानू भएथ्यो जब ।
बाटो छाडि दिए सुहोत्र नृपले * राजा शिवीको तब ॥
दीर्घायू बकको कुरा सुनिसकी * श्री इन्द्र खुशी भए ।
पाई उत्तर त्यो यथार्थ रुपले * ती स्वर्गमा गै गए ॥३८॥

राजा शिवि र अष्टकको कथा :—

पैहे ब्राह्मणको महात्म्य यसरी * धेरै सुनाई कन ।
मार्कण्डेयजिले गरे नृपतिको * सत्कीर्तिको वर्णन ॥
योटा भूप शिवी उशीनरजिका * छोरा प्रतापी थिए ।
तिन्ले धर्म गरी त्रिलोक वशमा * आफ्नू गराईलिए ॥३९॥
भाई अष्टकका प्रसिद्ध वसुमान् * तिन्का प्रतर्दन् पनि ।
ख्याति प्राप्त अझै पनी पृथिविमा * छन् आत्मज्ञानी तिनी ॥
राजा अष्टकले गरे मख ठुलो * डाकी सबै ब्राह्मण ।
पौंचे भेट्न भनेर नारद, शिवी * त्ये यज्ञमा क्वै दिन ॥४०
दोगी आपुसमा प्रणाम सबले * सानन्द गर्दा भए ।
ज्ञानी नारदलाइ अष्टकजिले * यो प्रश्न सोधी लिए ॥
भाई तीन, शिवी तथा हजुरले * छौं पाँच हामी यहाँ ।
जान्छौं स्वर्ग मरी कुनै दिन भनी* पक्का छ यो मन्महाँ ॥४१
पुण्यक्षीण भएर यो पृथिविमा * को खस्छ पैह्ले ? मुनी !
हाँस्तै नारदले भने–नृपतिले * बिन्ती गरेको सुनी ॥
हे राजन् ! गुणको बयान तिमि नै* आफ्नू सदा गर्दछौ ।
सोही कारण स्वर्गबाट पहिले * याहाँ तिमी झर्दछौ ॥४२॥
मागेथें वसुमानको रथ स्वयं * मैले परीक्षा गरी ।
धेरै पल्ट म दिन्छु क्यै दिनपछी * भन्दै छले बेसरी ॥
गिर्नेछन् वसुमानजी तिमि पछी * त्यै हेतुले भूपति !
ठूलो पुण्य भए पनी दुखहरू * भोग्नन् यिनीले अति॥४३
जान्थे क्वै दिनमा चढेर रथमा * राजा प्रतर्दन् जब ।
चारोटा हय चार विप्रहरूले * माग्दा दिएथे सब ॥

धेरै नै पछितो गरे मनमहाँ * दर्बारमा गैकन ।
गिर्नेछन् यिनि विप्र-निन्दक हुँदा * तिन्कापछी क्वै दिन॥४४॥
गिर्देनन् कहिले पनी शिवि भने * बस्छन् सदा स्वर्गमा ।
यिन्को पुण्य-प्रताप वर्णन गरी * को सक्छ संसारमा ॥
ब्रह्माजी द्विजरूपमा शिवि कहाँ * पुग्नू भयो क्वै दिन ।
राखी आसनमा सहर्ष शिविले * गर्दा भए पूजन ॥४५॥
बोले विप्र–मलाइ भोजन स्वयं * देऊ तिमी भूपति !
सोधेथे शिविले तयार गरुँ के * खाने कुरा सद्मति !
लागे भन्न ति विप्र-रूप विधिले * गर्छु परीक्षा भनी ।
तिम्रो एक छ बृहद्गर्भ सुत जो * अत्यन्त प्यारो पनी ॥४६

राजा शिविको महिमा

मारी त्यस्कन दाह-कर्म गरिल्यौ * पैह्ले तिमीले अनि ।
खाने वस्तु तयार पार खुशिले * राम्रो र मीठो पनि ॥

डुल्दैछु म यहीं वरीपरि तिमी * पर्खे नखाई कन ।
येती बात भनी गए र द्विजको * आज्ञा गरे पालन ॥४७॥
खाने वस्तु गरी तयार नृपले * खोजी गरे विप्रको ।
यौटा मानिसले भन्यो पथमहाँ * संवाद आपत्तिको ॥
आगो लाइ दिंदै समस्त पुरमा * छन् दुष्ट ती ब्राह्मण ।
जानू हुन्छ वृथा हजूर यसरी * तिन्लाइ खोज्दै किन ॥४८
त्यस्को दुःख कुनै नमानि मनमा * तिन्लाइ खोजी कन ।
लागे भन्न शिवी–'तयार छ प्रभो * गर्नू हवस् भोजन ॥'
बोले विप्र–'म खान्नँ खाउ तिमिनै * त्यो वस्तु हे भूपति !'
राजा खान भए तयार मनमा * शंका नमानी रति ॥४९॥
त्यो देखी द्विजले समाइ करमा * भन्दा भए सादर ।
राजन् ! श्रेष्ठ भयौ तिमी रिस जिती * मागेर लेऊ वर ॥
ब्रह्मा हूँ द्विज रूपमा तिमिकहाँ * आएँ परीक्षा लिन ।
इच्छा पूर्ण हुनेछ धर्म-पथको * गर्नू सदा पालन ॥५०॥
येती बात भनेर पुत्र शिविको * पारी दिए जीवित ।
राजा खूशि भए असाध्य नगिचै * देखेर प्यारो सुत ॥
आशीर्वाद र धर्म-कर्महरुको * शिक्षा दिई बेसरी ।
पाल्नूभो निज धाममा खुशि हुँदै * ब्रह्मा पनी त्यै घरी ॥५१॥
यस्ता भूपतिको सकिन्न कहिल्यै * सत्कीर्तिको वर्णन ।
लाखौं वर्ष सहर्ष स्वर्ग पुरिमा * बस्छन् शिवी गैकन ॥
धेरै यै रितका कुराहरू गरी * पाँचै जना सज्जन ।
गर्दै आपुसमा प्रणाम घरमा * फर्के खुशी भैकन ॥५२॥

इन्द्रद्युम्न र दीर्घजीवी प्राणीहरूको वर्णन —

फेरी सोध्नुभयो युधिष्ठिरजिले * हे ब्रह्मज्ञानी मुने !
कोही छन् कि हजूरदेखि पहिले * संसारमा जन्मने ॥
मार्कण्डेय मुनी प्रसन्न मनले * हाँसेर भन्दा भए ।
यौटा मानिस स्वर्गबाट जिमिमा * पैह्ले गिरेका थिए ॥५३॥
इन्द्रद्युम्न म हूँ मलाइ तिमिले * सोधे चिन्यौ कि भनी ।
मैले ता तिमिलाइ जान्दिनँ अघी * देखीनँ कैह्ले पनी ॥
मेरो उत्तर यो सुनेर तिनिले * हाँसेर फेरी भने ।
अर्को वृद्ध हजूरदेखि पहिले * छन् की कतै जन्मने ॥५४॥
मैले फेरि भनें हिमालय महाँ * पक्षी छ यौटा सुन ।
जन्मेको पहिले मदेखि छ बुढो * के हेतु सोध्यौ भन ॥
घोडा रूप भएर केहि नभनी * बोकी मलाई पनि ।
पक्षीका नगिचै पुगेर तिनिले * त्यो रूप त्यागे अनि ॥५५
पक्षीलाइ पनी मलाइ सरि नै * सोधे तिनीले त्यहाँ ।
लाग्यो त्यो पनि भन्न चिन्दिनँ अघी* देखें र मैले कहाँ ? ॥
जान्ने एक छ नाडिजंघ बकुलो * बूढो म भन्दा पनि ।
पक्षीलाइ लिई गयौं नरपते * भेटौं कछुवा भनी ५६॥
इन्द्रद्युम्न ठुलो सरोवर महाँ * ती तीन पुग्दा भए ।
पैह्ले झैं अकुपार नाम कछुवा- * लाई सुध्याई लिए ॥
बोल्यो त्यो कछुवा नगीच तटमा * आएर हाँसी कन ।
इन्द्रद्युम्न नरेन्द्रलाइ म भनूँ * के हेतुले चिन्दिनँ ? ॥५७॥
गाई दान गरी सरोवर बन्यो * तिन्का खुरैले यहाँ ।
देख्नू हुन्छ हजूरहेरु अहिले * सानन्द बस्छु जहाँ ॥

पानी कुण्ड भरी भयो नृपतिले * सङ्कल्प गर्दा यहाँ ।
यिन्को धर्म र कर्म वर्णन गरी * सक्नेछु मैले कहाँ ! ॥५८॥
जस्को धर्म फिंजिन्छ स्वर्ग पृथिवी * चौतर्फ जैहले तक ।
त्यस्ले भोग्दछ स्वर्गका सुखहरू * सानन्द त्याहाँ तक ॥
सत्कीर्ति नृपको सहर्षक कछुवा * गर्दै थियो वर्णन ।
आए देवहरू विमान सँगमा * यौटा ठूलो लीकन ॥५९॥
तिम्रो कीर्ति ठूलो छ स्वर्गपुरिमा * जाऊँ भने देवले ।
पौंचाए बकुलो जहाँ अघि थियो * त्यै स्थानमा भूपले ॥
याहाँ छाडि मलाइ स्वर्ग खुशिले * जाँदा भए भूपती ।
धेरै नै मुनिले भने शुभ कथा * आनन्द मान्दै अति ॥६०॥
फेरि सोध्नुभयो युधिष्ठिरजिले * माहात्म्य दानादिको ।
योग्यायोग्य र दान-पात्र, जपको * गायत्रिको विप्रको ॥
वाणी शुद्धि र चित्त-शुद्धि सबको * विस्तारले वर्णन ।
गर्नूभो मुनिले र पाण्डवहरू * सुन्थे खुशी भैकन ॥६१॥

मधुकैटभ-युद्ध र बृहदश्वको कथा :—

इक्ष्वाकू कुलमा भए नरपते ! * राजा प्रतापी जति ।
तिन्मा श्री बृहदश्व नामक भए * ठूला अयोध्यापति ॥
एक्काई सहस्र पुत्र नृपका * पैदा भएका थिए ।
रैती राजि गराइ भूपति सबै * आफ्ना तुल्याई लिए ॥६२
ठूलो दानव धुन्धु नामक कुनै * यौटा प्रतापी थियो ।
तीनै लोक जितेर घोर तपले * सन्ताप त्यस्ले दियो ॥
ठूलो प्वाल गराइ धुन्धु, नदिको * माटो भनी बस्तथ्यो ।
फेर्दा सास धुवाँ समान नभमा * झन् बालुवा उड्दथ्यो ॥६३

पापी दानवको उपद्रव सदा * त्यो स्थानमा चल्दथ्यो ।
त्यो देखेर असाध्य विघ्न तपमा * उत्तंकको पर्दथ्यो ॥
छोरालाइ दिएर राज्य खुशिले * आफू तपस्वी बनी ।
जान्थे श्री बृहदश्व घोर वनमा * गर्छु तपस्या भनी ॥६४॥

दुर्योधनको उद्धार

रोके भूपतिलाई त्यै बखतमा * उत्तंकजीले गई ।
मार्नू पर्दछ धुन्धुलाई नृपले ! * शस्त्रास्त्र सज्जित भई ॥
तिन्को विन्ति सुनेर रोकिन गए * राजा नजाने भई ।
जान्छु दानव मार्दछु भनि हिंडे * सम्पूर्ण छोरा लिई ॥६५॥
लागे गर्न प्रहार अस्त्र सबले * त्यस्लाइ ताकी जब ।
लाग्यो अग्नि उकेल्न क्रोधित हुँदै * निस्केर त्यो दानव ॥
एक्काईस सहस्र पुत्र नृपको * त्यै अग्निको तेजले ।
सारा भस्म भए डढेर, नृपती * हेर्दै थिए रोषले ॥६६॥

मार्‍यो पुत्र भनेर मन्त्रित ठुलो * ब्रह्मास्त्र हाने जब ।
पापी धुन्धु मर्‍यो डढीकन अनी * शान्ती भएथ्यो सब ॥
यो आख्यान सुनी युधिष्ठिरजिले * तत्काल शंका गरी ।
सोधेथे मुनिलाइ धुन्धु सुत हो * कस्को भनी त्यो घरी॥६७
मार्कण्डेय मुनी प्रसन्न मनले * त्यो धुन्धुको वंशको ।
लागे भन्न र सुन्दथे सब मिली * आख्यान त्यो वीरको ॥
राजन् ! सिन्धु बढ़ी जलामय भयो* सम्पूर्ण पृथ्वी भरी ।
सुत्नुभो जब कृष्णजी प्रलयमा *श्रीशेष शय्या गरी ॥६८॥

महाप्रलयमा मत्स्यावतार

नाभीबाट ति विष्णुको कमलको * जुन् पुष्प पैदा भयो ।
ब्रह्माजी तप गर्न त्यै कमलमा * बस्नू भएको थियो ॥
त्यै वेला मधु वीर कैटभ दुई * विख्यात पृथ्वी भरी ।
जन्मे दैत्य पराक्रमी प्रभुजिको * इच्छा हुनाले गरी ॥६९॥

हल्लाए दुइ दैत्यले कमलको * त्यो नाल पक्री जब ।
ब्रह्माजी मनमा डराउनु भयो * देखी दुवै दानव ॥
जान्नूभो हरिले तुरुन्त मनले * ब्रह्माजिको त्यो भय ।
थाल्नूभो अनि लड्न दैत्यहरूका * साम्ने पुगी निर्भय ॥७०
लड्दा ती दुइ दैत्यका सँगमहाँ * धेरै शताब्दी बित्यो ।
हारेनन् जब ती दुवै र हरिले * हाँसेर आज्ञा भयो ॥
योद्धाहो ! म भएँ प्रसन्न रणमा * मागेर लेओ वर ।
यो आज्ञा हरिको सुनेर पहिले * हाँसे दुवै दुच्छर ॥७१॥
लागे भन्न घमण्डमा डुबि दुवै * हेलाँ गरी हे हरि !
के दिन्छौ वरदान जीत रणमा * हाम्रो भयो यो घरी ॥
मागी लेउ बरू सहर्ष तिमी नै * इच्छा भएको वर ।
दिन्छौं हामीहरू प्रसन्न मनले * वाचा गरी सादर ॥७२॥
शेखीयुक्त कुरा सुनेर दुइको * आज्ञा भयो विष्णुले ।
राम्रो बात भन्यौ म माग्छु वर लौ * हे वीर ! आनन्दले ॥
मैले मान सकूँ तिमीहरु दुवै * -लाई मलाई वर ।
देओ यै, बलवान दानवहरू * मार्छु म चाँडो मर ॥७३॥
मानें त्यो छलयुक्त बात हरिले * आज्ञा भएको सुनी ।
लागे भन्न डराइ चिन्तित हुँदै * क्यै बेर मन्मा गुनी ॥
वाचा हानें गयौं वृथा छल गरी * मार्छौ भन्यौ तापनि ।
पानी छैन जहाँ उसै स्थलमहाँ * पर्नेछ मार्नू पनि ॥७४॥
तिन्को बात सुनी जलामय सबै * देखेर पृथ्वी भरी ।
खोजौं भूमि कहाँ भनेर मनमा * सोचेर सोही घरी ॥
आफ्नू जाँघ बढाइ बक्सनुभयो * राखेर त्यै जाँघमा ।
काट्नूभो जब चक्रले मरि दुवै * जाँदा भए स्वर्गमा ॥७५॥

हे राजन् ! मधुकैटभादि विरको * त्यो धुन्धु छोरो थियो ।
गर्नाले तप घेर, घोर बल्मा * आफ्नू पिता झैं भयो ॥
मारेथे अघि भूपले समरमा * त्यो धुन्धुलाई जब ।
राजा हुन् यिनि 'धुन्धुमार' भनि यो * फैल्यो सुकीर्ति तब ॥७६॥

धर्म-व्याधा र कौशिक सम्वाद

सृष्टि स्थिति प्रलय दर्शन बार-बार ।
गर्नू भयो हरि कृपा हुन गै अपार ॥
सुन्छु मुनीश्वर कुनै पहिले बितेको ।
आज्ञा हवस् शुभ चरित्र पतिव्रताको ७७॥

मार्कण्डेय मुनी युधिष्ठिरजिले * विन्ती गरेको मुनी ।
लागे भन्न सहर्ष धर्म सतिको * सुन्नू हवस् लौ भनी ॥
थामी सत्य स्वधर्म पालन गरी * नारी सदाचारिणी ।
सेवामा पतिको सदा रत हुने * जो छन् सुशीला गुणी ॥७८
तिन्का निम्ति हुँदैन दुर्लभ कुनै * कार्यादि संसारमा ।
भन्छु एक कथा यसै विषयको * विख्यात सम्पूर्णमा ॥
योटा कौशिक नामका द्विज थिए * सत्पात्र ज्ञानी गुणी ।
राजन् ! क्वै दिनमा बसी रुखमनी * गर्थे तपस्या तिनी ॥७९॥
विष्टा एक बकुल्लिले गरिदिई * ती विप्रको माथमा ।
हेर्दैमा द्विजले डढीकन मरी * पक्षी त्यही स्थानमा ।
तिन्लाई मनमा घमण्ड हुनगो * सिद्धी भयो लौ भनी ।
भिक्षा माग्न गए तिनी नगरमा * ठूलो तपस्वी बनी ॥८०॥
'भिक्षान्देहि' भने पुगेर तिनले * क्वै विप्रको द्वारमा ।
पत्नीचाहिं टहल् गरेर पतिको * बस्थिन् सदा गेहमा ॥

देखी द्वारविषे खडा मकन यो * बस्छे नटेरी भनी ॥
हेर्थें क्रोध गरेर पक्षि सरि नै * मर्छें कि मन्दै तिनी॥८१॥

धर्म व्याधा र ऋषिको संवाद

भिक्षा लेउ भनेर कौशिकजिका * साम्ने ति नारी गइन् ।
के हेर्छौं. म त पक्षी हैन रुखको * हाँसेर भन्दी भइन् ॥
नारीको सुनी बात कौशिक निकै * आश्चर्य मान्दा भए ।
जान्यौ के गरि यो कुरा भन भनी* तिन्लाइ सोधीलिए ॥८२॥
लागिन् भन्न सती सहर्ष पतिको * हो चाकरीको फल ।
मैले जान्दछु स्वामिको टहलको * माहात्म्यले केवल ॥
फुर्सत छैन बुझाउने सब कुरा * धेरै मलाइ यहाँ ।
बुझ्ने मन् छ भने तिमी जनकको * त्यो राजधानीमहाँ ॥८३॥
जाऊ भेट तिमी प्रसन्न मनले * छन् धर्म-व्याधा त्यहाँ ।
भिक्षा, अर्ति दिएर सुन्दरि पनी * फर्की गइन् घरमहाँ ॥

बेच्थ्यो मासु बसेर त्यो पसलमा * सानन्द सोही घरी ।
व्याधाका नगिचै ति कौशिक पुगे * पत्तो लगाई वरी ॥८४॥
देखी तिन्कन धर्म-व्याध खुशिले * भन्दो भयो—ब्राह्मण !
भेट्ने मन्सुबले, मलाइ, सतिले * आयौ पठाई कन ॥
येती बात भनी लगेर घरमा * राख्यो दिई आसन ।
बोल्यो—सोध्नुहवस् मलाई मनको * इच्छा बुझाईकन ॥८५॥
बोले छक्क परेर कौशिक, कुरा * त्यस्ले भनेको सुनी ।
गर्छौ पालन धर्मको कसरि यो * व्यापार हो निर्घिनी ॥
तिम्रो योग्य भएन काम अरु क्यै* सोची विचारी गर ।
बेच्छौ मासु तिमी वृथा पसलमा * के कामका खातिर ॥८६॥
लागे व्याध बुझाइ भन्न द्विजले * शंका गरेको सुनी ।
हो यो कर्म असाध्य निन्दित भनी* जाने बुझे तापनी ॥
मैले त्याग्न सकीनँ वृत्ति कुलमा * आफ्नू चलेको भनी ।
मासू बेच्छु तथापि गर्दिनँ स्वयं * हत्या म कैल्हे पनी॥८७॥
दोटा वृत्ति छ श्रेष्ठ लोकभरिमा * प्रत्येक व्यक्तीकन ।
खेती उत्तम हो र मध्यम भयो * व्यापारको आर्जन ॥
खेतीमा पनि मर्दछन् पृथिविका * जीवादि नाना थरी ।
हत्या क्यै नगरेर बाँच्नु कसरी * जानुन् उनै श्रीहरि ॥८८॥
मासु बेचि सधैंभरी पसलमा * नाफा जती गर्दछु ।
दुःखीका र दरिद्रका दुखहरू * त्यै द्रव्यले टार्दछु ॥
केही अंश त देव-पितृहरूको * सत्कार्यमा त्यै धन ।
खाँचो पर्छ र खर्च टार्दछु सदा * शंका नमानीकन ॥८९॥
हो यो निन्दित और कुकर्म तपनी* कर्तव्य यस्को भनी ।
निन्दा गर्नु वृथा म ठान्दिनँ उचित्* यस्मा हजुर्ले पनि ॥

ढाक्छन् इज्जन दोष वस्त्र सरि भै * जो व्यक्ति संसारमा।
त्यागी मोह घमण्ड लोभ र दया * जो गर्दछन् लोकमा॥९०
आफ्ना बान्धवको र मान्य जनको* सम्मान जो गर्दछन्।
ब्रह्मन् ! श्रेष्ठ र शिष्ट व्यक्ति सबले* तिन्लाइ नै भन्दछन् ॥
सोधे कौशिकले र शिष्ट जनमा * देखिन्छ जो लक्षण।
लागे भन्न ति धर्म-व्याध खुशिले * शिष्टादिको सद्गुण ॥९१
साँचो बोल्नु र क्रोध त्याग्नु गुरुको * गर्नू सदा चाकरी।
गर्नू दान विशिष्टका गुणहरू * जान्नू हवस् राम्ररी॥
वेद्को सार छ सत्यमा दृढ़ हुनू * त्यो सत्यको संयम।
त्यस्को सार छ त्यागमा मन दिनू * हो शिष्टको लक्षण॥९२॥
गर्छन् जो उपकार शिष्ट जनले * आनन्द मान्दै अति।
त्यस्को अंग छ न्याय पालन गरी * बस्ने त्यजी दुर्मति ॥
न्यायी धार्मिक हुन्छ, वेद मत हो * अन्याय गर्ने जति।
जान्छन् नर्क मरेपछी जन तिनै * धेरै बताऊँ कति ॥९३॥
घोड़ा इन्द्रिय सारथी मन तथा * हो देहरूपी रथ।
गर्नें जीव विहार हो रथि सरी * खोजेर नाना पथ।
जो छन् शिष्ट ति सारथी मन स्वयं* रोकेर राखी कन।
घोड़ा इन्द्रिय छाड्दछन् समरमा * सानन्द न्यायी जन ॥९४
त्यागी सौख्यहरू सबै विषयका * छन् न्यायमा जो स्थिर।
नित्य श्रेष्ठ अखण्ड ब्रह्म सुखमा * बस्छन् तिनै सुन्दर ॥
घोड़ा इन्द्रिय सारथी मन सदा * मन्पर्दि जो छाड्दछन्।
यो संसार समुद्रको भुमरिमा * पापी तिनै पर्दछन्॥९५॥
व्याधाको सुनि बात कौशिक भए * अत्यन्त आनन्दित।
को हौ व्याध ! बताउ शूद्र तिमीता * ठानौ कि भन्छु म त ॥

यस्तो प्रश्न सुनी सकेर द्विजको * ती व्याध खूशी भई ।
लागे भन्न—थिएँ म पूर्वजुनिमा * क्षत्री, वनैमा गई॥९६॥
खेल्थें नित्य शिकार सोहि वनमा * बस्थे तपस्वी मुनी ।
हानेथें शरले गएँ नगिचमा * त्यो लक्ष्य लिन्छु भनी ॥
गर्थे छट्पट कष्टले मुनि त्यहाँ * देखेर तिन्को स्थिति ।
मैले विन्ति गरें भएर मृगको *भ्रान्ती भयो यो गति ॥९७
पाऊँ यो अपराध माफ, यसरी * मैले नजान्दा भयो ।
मेरो बात सुनेर नेत्र मुनिको * आगो सरो देखियो ॥
बोले श्राप दिई मरेपछि कहीं * व्याधा भई जन्मलास् ।
मेरो अशिषले तँ पूर्वजुनिको * सारा कुरा सम्झलास्॥९८
व्याधा भैकन जन्मिएँ म अहिले * त्यै हेतु हे ब्राह्मण !
माताको र पिताजिको टहल नै * गर्छु खुशी भैकन ॥
सोही कारणले छ पूर्वजुनिको * सारा कुरा सम्झना ॥
बस्छु थामि गृहस्थ-धर्म मनमा * राख्दीनँ क्यै कामना ॥९९॥
माताको र पिताजिको हजुरले * आज्ञा नमानी कन ।
लाग्नूभो तपतर्फ फेरि हुनगो * दुःखी वृथामा मन ॥
गर्नोस् चाकरि बेसरी घर गई * माता-पिताको अब ।
सिद्धि मिल्छ अवश्य ब्रह्मपदको * खुल्नेछ बाटो सब ॥७००॥
व्याधाको सुनि यो कुरा द्विज गए * फर्केर आफ्नू घर ।
आज्ञा मानि सबै पिता-जननिको * सेवा सरे सादर ॥
पत्नीको पति झैं, सुपुत्रहरुको * माता-तिताका सरी ।
छैनन् पूज्य कुनै पनी पृथिविमा * सोचेर यो राम्ररी ॥१॥
बस्छन् जो घरमा गृहस्थ भइ ती * हुन् श्रेष्ठ हे भूपती ।
मनैपर्छ अवश्य जन्मन गई * राखेर यस्तो मति ।

चल्नू पर्दछ न्यायको पथ महाँ * अन्याय त्यागी जन ।
नारीको नरको स्वधर्म यही हो * कर्तव्य हे राजन ! ॥२॥

स्वामी कार्तिकको उत्पत्ति र अग्निवंशको वर्णन

यो विस्तार सुनेर धर्म-सुतले * सोधी लिए हे मुनी !
अग्निको शुभ वंश-वृद्धि कसरी * पैह्ले भएथ्यो भनी ॥
मार्कण्डेय मुनी युधिष्ठिरजिले * बिन्ती गरेको सुनी ।
लागे भन्न ति अग्निको कुल सबै * यस्तो छ यो-यो भनी ३॥
अग्नीका सुत अंगिरा मुनि अघी * ठूला तपस्वी थिए ।
तिन्को तेज बढेर अग्नि सहसा * निस्तेज झैं देखिए ॥
आफ्नू दुर्गति अंगिरासित भने * श्री अग्निले सादर ।
मेरो काम बनेर अग्नि तिमि नै * सम्पूर्ण गर्नै गर ॥४॥
अग्नीको सुनी बात खिन्न मनले * श्री अङ्गिराले भने ।
मेरो तेज बढी वृथा हजुरले * के हेतु चिन्तित् हुने ॥
पैह्ले पुत्र भनी मलाई खुशिले * स्वीकार गर्नोस् बरु ।
त्यागी बक्सनुहोस् हजूर मनका * सम्पूर्ण चिन्ताहरू ॥५॥
मेरो तेज सबै म दिन्छु खुशिले * स्वीकार गर्नोस् अब ।
आफ्नू काम पनी स्वयं हजुरले * गर्नोस् अघी झैं सब ॥
बिन्ती यै रितका गरे अरु बनि * श्री अङ्गिराले जब ।
थामे काम ति अग्निले खुशि भई * पैह्ले सरीकै सब ॥६॥
छोरी आठ र सात पुत्र मुनिका * क्यै कालमा जम्मिए ।
जेठा पुत्र बृहस्पती नरपते ! * श्री अङ्गिराका भए ॥
छोरा हुन् छ जना बृहस्पतिजीका * जन्मे ति तारा तिर ।
बढ्दैगो शुभ अग्निवंश यसरी * फैलेर चारैतिर ॥७॥

छोरी आठ असाध्य सुन्दरिहरू * जो अंगिराका थिए ।
आफ्नू वंश बढाइ लोकभरिमा * विख्यात भै फैलिए ॥
गर्छन् भोजन हव्य-कव्यहरुको * दिन्छन् जहाँ आहुति ।
यिन्को वंश ठुलो छ वर्णन गरौं * हे भूप ! मैले कती ॥८॥
पत्नी सात थिए ति सप्तऋषिका * अत्यन्त नै सुन्दरी ।
अग्नी मोह भएर आफ्नु वशमा * पार्नै इरादा गरी ॥
धेरै यत्न गरे तथापि नसकी * सन्ताप मानी कन ।
स्वेच्छाले तप गर्न घोर वनमा * अग्नी गए क्वै दिन ॥९॥
स्वाहा मोहित अग्निको स्वरूपा * पैह्ले भएकी थिइन् ।
सुन्दा त्यो समचार—दक्ष-दुहिता * अत्यन्त खुशी भइन् ॥
पौंचिन् अग्निकहाँ ति सप्तऋषिका * प्रत्येक पत्नी बनी ।
अग्निका सँगमा समागम गरिन् * छु काम-पीडित् भनी ॥१०
सातौंपल्ट अरुन्धती दृढ मती * पक्का हुनाले सती ।
स्वाहाले सकिनन् स्वरूप तिनि झैं * पार्नै लिईं दुर्मति ॥
अग्नीले छल त्यो बुझे नगिचमा * स्वाहा पुगीथिन् जब ।
स्वाहालाइ भने—कुकर्म यसरी * कैह्ले नगर्नू अब ॥११॥
अग्नीलाइ छली छपल्ट तिनिले * जो वीर्य पैह्ले लिइन् ।
यौटा अमृत कुण्डमा लगि सबै * तत्काल फाली दिइन् ॥
पर्दा अमृत कुण्डमा मथिन गो * त्यो वीर्य आफै जब ।
स्वामी कार्तिक जन्मिए रवि सरी * फैलाउँदै गौरव ॥१२॥
लामा बाह्र भुजा र षट्मुख हुने * पैदा भए बालक ।
यो सुन्दा मनमा डराउन गए * श्री वृत्र - संहारक ॥
हानेथे शिशुलाइ वज्र रिसले * मार्छु भनी इन्द्रले ।
तिन्ले वज्र निली दिए उदरमा * पक्रे र आनन्दले ॥१३॥

स्वामी कार्तिकजी बढी दिन-दिनै * सानन्द ठूला भए।
ठूलो शंख फुकेर पर्वतहरू * धेरै ढलाई दिए॥
तीनै लोक प्रचण्ड अग्नि शरले * पारी दिए व्याकुल।
लाग्यो डढ्न जसै चतुर्दिक पऱ्यो * साह्रै ठूलो खल्बल ॥१४॥
भूमी पारी विदीर्ण घोर स्वले * चारै दिशा हल्चल।
आए इन्द्र डराउँदै नगिचमा * देखेर तिन्को बल॥
बाबू ! रोक छिटै उपद्रव ठूलो * देखिन्छ चारैतिर।
जाऊ इन्द्र बनेर स्वर्ग पुरिमा * रक्षा सबैको गर ॥१५॥
स्वामी कार्तिकले ति स्वर्गपतिको * बिन्ती सुनी सादर।
लागे भन्न–नमान केहि मनमा * हे इन्द्र ! मेरो डर॥
वार्ता कार्तिकको सुने अभयको * श्री इन्द्रजीले जब।
लागे भन्न सहर्ष फौज भरिका * सेनापती हौ अब ॥१६॥
तिन्लाई अभिषेक दीकन गए * श्री इन्द्रजी स्वर्गमा।
स्वामी कार्तिकको सुकीर्ति फिंजियो* सम्पूर्ण संसारमा॥
केशी दानवबाट खोसि पहिले * कन्या लगेका थिए।
सोही कार्तिकलाइ पत्निरूपमा * देवेन्द्रले सुम्पिए ॥१७॥
राजन् ! माहिष नामको अति बली* यौटा थियो दानव।
त्यस्ले लोक भरी उपद्रवहरू * थाल्यो अनेकौं तब॥
भागे देव डराइ इन्द्र पदमा * त्यै दुष्ट बस्तो भयो।
हुन्छु ईश्वर जित्तछु शिव भनी * कैलाश खोल्दै गयो ॥१८॥
देखी दुर्गति दुष्टता महिषको * उत्पात धेरै थरी।
स्वामी कार्तिकले गएर सहजै * मार्दा गयो त्यो मरी॥
पाल्नूभो शिवजी प्रसन्न मनले * तत्काल त्यै स्थानमा।
स्वामी कार्तिक नाम हुन्छ यसको * विख्यात संसारमा ॥१९॥

मेरै रूप अखण्ड अग्नि पनि हुन् * हे देव ! त्यै कारण ।
हो मेरै सुत वीर कार्तिक भनी * जानुन् सबै सज्जन ॥
यो आज्ञा शिवको सुनी सुरहरू * अत्यन्त खुशी भए ।
आशीर्वाद दिएर शम्भु खुशिले * कैलाश फर्की गए ॥२०॥
स्वामी कार्तिकले अरू पनि सबै * मारी दिंदा दानव ।
तिन्को सादर गर्दथे स्तुति पनी * द्यौता हरूले तब ॥
स्वाहा भेट्न भनेर कार्तिक कहाँ * जाँदी भइन् क्वै दिन ।
तिन्को जन्मकथा प्रसन्न मनले * सारा गरिन् वर्णन ॥२१॥
अग्नीले जसरी मलाइ सँगमा * राख्नन् खुशी भैकन ।
गर्नू पर्दछ यत्न सोहि तिमिले * सोचेर हे सज्जन !
पाई पुत्र तिमी समान म सहूँ * संकष्ट व्यर्थै किन ।
आमाको सुनि बात कार्तिकजिले * भन्दा भए त्यै क्षण ॥२२॥
हे आमा ! अबदेखि होम जनले * गर्नन् जती कुण्डमा ।
'स्वाहा' नाम लिएर आहुति दिनन् * सम्पूर्णले लोकमा ॥
सुन्दा नाम हजूरको घरि - घरी * अग्नी हुनन् लज्जित ।
सोही कारणले भई विवश ती * बस्नन् हजुरै सित ॥२३॥
चिन्ता केहि नमानिबक्सनुहवस् * मैले दिएँ यो वर ।
इच्छा पूर्ण अवश्य हुन्छ मनमा * पर्दैन मान्नू डर ॥
आमालाइ प्रसन्न पारि, शिवको * गर्दै रही चाकरी ।
ठूलो कीर्ति फिंजाइ कार्तिक रहे * कैलाशमा राम्ररी ॥२४॥
शंभूका गणमा स्वयं हुन गए * यी मुख्य सेनापति ।
आफ्नू पुत्र समान स्नेह मनमा * गर्थिन् सदा पार्वती ॥
यिन्को नाम तथा चरित्रहरूको * जो गर्दछन् सम्झना ।
बाधा क्वै ग्रहको हुँदैन मनको * पुग्ला सबै कामना ॥२५॥

द्रौपदी-सत्यभामा संवाद

वैशम्पायनले भने नरपते ! * जम्मा भाई पाण्डव ।
गर्थे आपुसमा कुरा बसि त्यहीं * पुग्नू भयो माधव ॥
चर्चा धर्म तथा पुराण हरूको * सत्कर्मको गर्दथे ।
पाँचै भाइ तथा मुनी द्विज ऋषी * आनन्दमा पर्दथे ॥२६॥
पांचालीमित कृष्णकी सुमहिषी * श्री सत्यभामा पनि ।
एकान्त स्थलमा बसीकन कुरा * सानन्द गर्थिन् तिनी ॥
हे कृष्णा ! सब इन्द्र तुल्य बलिया* छन् पाँच तिम्रा पति ।
राजी छन् तिमिदेखि पाँच कसरी * के हेतु हो हे सती ॥२७॥
यस्मा के छ रहस्य मन्त्र अथवा * हो तन्त्रको यो बल ।
जे हो कारण त्यो बताउ मनमा * केही नराखी छल ॥
सिक्छु मन्त्र र सिद्ध गर्छु बरु क्यै * झर्को नमानी कन ।
स्वामीलाइ म राख्दथें वशमहाँ * आफ्नू तिमी झैं सुन ॥२८
तिन्को बात सुनेर द्रौपदि निकै * आश्चर्य मानी कन ।
लागिन् भन्न सहर्ष उत्तम कुरा * तिन्को बुझाई मन ।
हे भामा, तिमिले भन्यौ जति कुरा* ऐह्ले मलाई यहाँ ।
यस्तो कर्म कुलीन नारि कसरी * गर्छन् र सक्छन् कहाँ॥२९
पत्नी श्री हरिकी भएर तिमिले * ठट्टा गरेको सुनी ।
माहुँ छक्क परें, भनिन् कसरि यो * निर्धक्क यिन्ले भनी ॥
बोले मन्त्र टुना गरेर वशमा * पार्नें कुरा क्यै गरी ।
पाए मुन्न भने अवश्य पतिले * त्यागी दिनन् सुन्दरी ॥३०
गर्दा मन्त्र टुना कदापि वशमा * हुन्नन् पती यो कुरा ।
गाँठो पारिलिनू सखी ! मनमहाँ * विश्वास मानी पुरा ॥

मेरा पाँच पती मदेखि खुशि छन् * जुन् हेतुले त्यो पनी ।
भन्छु सत्य कुरा नढाँटि मनमा * सन्तोष होला सुनी ॥३१
स्वामीको प्रिय वा छ अप्रिय भने * कस्तै भए तापनी ।
मैले ठान्छु सदा प्रियाप्रिय त्यही * कर्तव्य आफ्नू भनी ॥
स्वामी बाहिकको कुनै पुरुषमा * जाँदैन मेरो मन ।
सेवा गर्दछु प्रेमले म पतिको * सन्तोष मानीकन ॥३२॥
त्यागी क्रोध घमण्ड आदि मनको * सौता भए तापनी ।
गर्छु आदर, गर्दछन् प्रिय पती * यिन्लाइ प्यारो भनी ॥
आज्ञामा पतिको सदा रुजु रही * गर्नै हुँदा चाकरी ।
सेवाले पति पाँचलाइ वशमा * राख्छु म हे सुन्दरी!॥३३॥
मैले झैं पतिको सदा जतनले * जो गर्दछन् चाकरी ।
बस्नेछन् पतिकी बनी प्रियतमा * सान्द ती सुन्दरी ॥
यस्तो बात सुनेर कृष्ण-महिषी * भन्दी भइन् हे सती !
तिम्रो अर्ति सुनेर आज मनमा * आनन्द लाग्यो अति॥३४
रानीका सँगमा बसी हरि त्यहाँ * सानन्द केही दिन ।
पाँचै पाण्डवलाइ अर्ति दिनुभो * तिन्को बुझाई मन ॥
फर्के क्यै दिनमा चढेर रथमा * श्री कृष्ण द्वारावती ।
मार्कण्डेय मुनी बिदा हुनुभयो * आनन्द मान्दै अति ॥३५

चित्रसेन गन्धर्व द्वारा दुर्योधनको दुर्गतिः—

वैशम्पायनले भने नरपते ! * त्यस्का पछी क्वै दिन ।
बस्थे दुःख सहेर पाण्डवहरू * सन्ताप मानी कन ॥
यौटा ब्राह्मणबाट द्वैत वनमा * तिन्ले डुलेको कुरा ।
सुन्दामा धृतराष्ट्र भूपति पनी * दुःखी भएथे पुरा ॥३६॥

त्यो सम्चार सुनी सुयोधन भने * अत्यन्त खुशी भए ।
हेछु कष्ट भनेर पाण्डव कहाँ * जाने इरादा लिए ॥
सल्लाहा गरि वीर कर्ण, शकुनी * मामा र दुःशासन ।
आज्ञा श्री धृतराष्ट्रको पनि लिए * बिन्ती चढ़ाईकन ॥३७॥
आफ्नू गोरवको प्रदर्शन गर्इ * गछु म त्याहाँ भनी ।
श्री दुर्योधनले लिईकन हिंडे * सेना र रानी पनी ॥
यौटा श्रेष्ठ तलाउको वरिपरी * डेरा गरी सुन्दर ।
बस्ने पाण्डव वीरकै नगिचमा * गर्दा भए तर्खर ॥३८॥
गर्थे आइ बिहार सोहि शरमा * गन्धर्व श्री चित्रसेन् ।
श्री दुर्योधनको पनी हुन गयो * त्यै स्थानमा बस्न मन् ॥
अन्तै जाउ तिमी म बस्तछु यहाँ * तिन्ले भनेथे जब ।
लागे भन्न ति चित्रसेन रिसले * रन्केर हे कौरव ! ॥३९॥
फर्की जा घरमा ससैन्य अहिल्यै * इच्छा भए बाँच्नको ।
तिन्को बात सुनी सुयोधन पनी * इच्छा गरी लड्नको ॥
आफ्ना सैन्यभरी दिए हुकुम लौ * गन्धर्व मारू भनी ।
लागे लड्न गएर क्रोधित भई * सम्पूर्ण सेना पनी ॥४०॥

गन्धर्वलाइ रणमा सब तर्फ घेरी ।
मारे प्रशस्त सब सैनिकले नटेरी ॥
देखेर त्यो स्थिति स्वयं गइ चित्रसेन ।
पारी दिए सकल सैनिक छिन्न-भिन्न ॥४१॥
शस्त्रास्त्र सज्जित बनीकन खूब धीर ।
आई पुगे समरमा अनि कर्ण वीर ॥
गन्धर्वलाइ पहिले त निकै लतारे ।
श्री चित्रसेन विरले सहजै लघारे ॥४२॥

भागे जसै समरबाट ति कर्ण वीर ।
सेना भए सकल कौरवका अधीर ॥
दुर्योधनादि सब भाइ अघी सरेर।
वर्षा गरे सलह झैं गरि बाण घेर ॥४३॥
गन्धर्वका सकल सैनिक छानि मारे ।
शेखी घमण्ड अरिको रण - मध्य झारे ॥
देखेर त्यो स्थिति स्वयं नगिचै गएर ।
से भाइ कौरवहरू वशमा गरेर ॥४४॥
पाता कसेर सबलाई लडाइ हाले ।
रानीहरू कन पनी सब बाँध्न थाले ॥
रानो र कोहि अरु मानिस एकसाथ ।
बाँधी दिए सकल पारि मिलाइ साथ ॥४५॥
शेखी इज्जत कौरवादि विरको * बाँधेर पैह्ले हरी ।
हेर्थे गै मुखना नगीच सबको * हाँसेर ठट्टा गरी ॥
श्री दुर्योधनलाइ बन्धन महाँ * पारेर गन्धर्वले ।
आँटे इन्द्रकहाँ पुऱ्याउँछु भनी * लैजान आनन्दले ॥४६॥
लागे गर्न पुकार उच्च स्वरले * चिच्याइ दुर्योधन ।
रक्षा गर्नुहवस् युधिष्ठिर स्वयं * दौडेर आई कन ॥
योद्धा अर्जुन भीमसेन संगमा * शस्त्रास्त्र आफ्ना लिई ।
रक्षा गर्न भनेर आउ अहिल्यै * मेरो दयालु भई ॥४७॥
श्री दुर्योधनले बचाउन भनी * बिन्ती गरेको सुनी ।
डाकी भाइहरू युधिष्ठिरजिले * अत्यन्त दुःखी बनी ॥
लागे भन्न गई छुटाउनुपर्‍यो * छन् कष्टमा कौरव ।
यस्ले हुन्छ अवश्य लोकभरिमा * हाम्रो ठुलो गौरव ॥४८॥

दाजूको सुनि यो कुरा रिस गरी * श्री भीम भन्दा भए।
पापी कौरवले सहर्ष पहिले * दुष्कर्म गर्दै गए ॥
सोही पाप फलेर यो बखतमा * पक्रेर गन्धर्वले।
आँटे लान भनेर चिन्तित हुनू * ठान्छु वृथा नाथले ॥४९॥
ठूलो यत्न गरेर हामिहरूले * जुन् काम गर्नू थियो।
सोही काम उठेर दैव सहजै * पूरा स्वयं गर्दियो ॥
हेरौं कष्ट भनेर हामिहरूको * आए यहाँ कौरव।
पाए चोट ठुलो गरे असल यो * अन्धर्व आई सब ॥५०॥
पापीलाइ छुटाउने हजुरले * पर्दैन चिन्ता लिन।
रक्षा गर्न भनेर दुष्ट जनको * आज्ञा भएको किन ?
खाँचो छैन हजूरलाइ यसमा * तिन्ले भनेथे जब।
आज्ञा गर्नुभयो युधिष्ठिरजिले * फेरी बुझाई तब ॥५१॥
छौं पाँचै जन मात्र आपुसमहाँ * हे भाइ ! हामी तर।
भाई हामि सबै त एक सय पाँच् * छौं अन्यका खातिर ॥
शेखी इज्जत जो लिए यि कुरुको* हाम्रै अगाडी महाँ।
हाम्रा निम्ति हुनेछ दुःख अरु के * यो देखि बर्ता यहाँ ॥५२॥
गर्छौं आपुसको कचिङ्गल स्वयं * हामी हरू निर्णय।
चारै भाइ गई छुटाउ पहिले * बन्धूहरूको भय ॥
गर्छौं क्रोध वृथा ति कौरवहरू * संकष्टमा छन् भनी।
रक्षा सज्जन गर्दछन् बखतमा * पापी भए तापनी ॥५३॥
शिक्षा यै रितको युधिष्ठिरजिले * धेरै दिनू भो जब।
आफ्नो शस्त्र लिएर तत्पर भए * चारै जना पाण्डव ॥
रोकेथे पथ चित्रसेन विरको * साम्ने पुगी अर्जुन।
योद्धा भीम गदा लिईकन ठुलो * गर्दा भए गर्जन ॥५४॥

तिन्को गर्जनले तुरुन्त रणमा * गन्धर्व फिर्दा भए ।
एक्लै भीम लडेर सैनिहरू * छानेर मार्दै गए ॥
हुन्थ्यो अर्जुन-चित्रसेन दुइको * संग्राम अर्को तिर ।
पार्थै घायल ती परस्पर दुवै * हानेर तीखा शर ॥५५॥

सर्परूप नहुषले भीमलाई पक्रेको

केही बेर लडेर टिक्न नसकी * गन्धर्वका सैनिक ।
थाले भाग्न, थिएन त्यो बखतमा * तिन्को कुनै रक्षक ॥
लड्थे अर्जुन चित्रसेन रणको * देखाउँदै कौशल ।
गर्जन्थे दुइ वीर घोर रवले * थर्काउँदै त्यो स्थल ॥५६॥
गर्थे आपुसमा प्रहार रिसले * शस्त्रास्त्र नाना थरी ।
पारे घायल चित्रसेन विरको * शेखी हरी बेसरी ॥
पारी बन्धनमा युधिष्ठिरजिको * साम्ने गरे हाजिर ।
लागे काम्न ति चित्रसेन मनमा * लागेर सार्है डर ॥५७॥

यस्तो फेरि नगर्नु वीर ! कहिले * आँटेर दुस्साहस ।
फर्की जाउ तिमी सहर्ष घरमा * आनन्द मानी बस ॥
येती बात सुनेर स्वर्ग पुरिमा * गन्धर्व राजा गए ।
सारा कौरवको युधिष्ठिरजिले * बन्धन् फुकाई दिए ॥५८॥

यो संवाद सुनेर इन्द्र मनमा * अत्यन्त खूशी भए ।
जो गन्धर्व मरे, सुधा छरि सबै * -लाई बचाई दिए ॥
श्री दुर्योधनलाइ धर्म-सुतले * आज्ञा भयो सादर ।
बाबू कौरवहो ! विषाद नगरी * सानन्द जाओ घर ॥५९॥

रैती राजि गराउनू समरमा * देखाउनू साहस ।
गर्नू शासन धर्मपूर्वक सदा * फैलाइ आफ्नू यश ॥
यस्तो फेरि नगर्नु दुर्मति लिई * हे वीर ! दुस्सासन ।
जाऊ सादर हस्तिनापुर महाँ * आनन्द मानी बस ॥६०॥

दुर्योधनको पश्चात्ताप—

वाणी रुद्ध भएर बोल्न नसकी * रोएर दुर्योधन ।
पत्नी भाई सबै लिएर सँगमा * फर्कें दुखाई मन ॥
यौटा सुन्दर स्थानमा पुगि बसे * विश्रामका खातिर ।
बोले कर्ण पुगेर सोहि स्थलमा * गर्दै ठुलो आदर ॥६१॥

लागी चोट प्रशस्त देहभरिमा * मेरो त सातो गयो ।
भागें प्राण बचाइ, भेट पनि यो * सौभाग्यले नै भयो ॥
पाएँ भेट न हजूरलाइ यसरी * आनन्दका साथमा ।
हाम्रो जीत भएछ के गरि सुनौं * गन्धर्वको युद्धमा ॥६२॥

यस्तो बात सुनेर कर्ण विरको * दिक्दार मानीकन ।
रक्षा पाण्डवले गरे जसरि त्यो * सारा गरी वर्णन ॥

हाम्रा निम्ति लड़ेर पाण्डु-सुतले * उद्धार गर्दा त्यहाँ ।
साह्रै लज्जित छु म कर्ण ! अहिले * त्यो तापले मन्महाँ ६३॥
ती गन्धर्व बरू मलाइ रणमा * मार्थे त राम्रो थियो ।
तिन्ले मुक्ति दिलाउँदा त सहजै * इज्जत् र शेखी गयो ॥
पानी अन्न त्यजी म मर्दछु बरू * फर्कन्नँ त्यो राज्यमा ।
पर्नू हुन्छ पिता पनी सुनि कुरा * अत्यन्त सन्तापमा ॥६४॥
दिन्छु राज्य सहर्ष जाउ घरमा * हे भाइ ! दुःशासन ।
रैती राजि गराइ गर्नु तिमिले * साम्राज्यको शासन ॥
यस्तो बात भनेर भाइकन ती * बोल्नै सकेनन् जब ।
ती दुःशासनले भने कर दुवै * जोरेर दाजू ! अब ॥६५
मैले गर्दिनँ राज्य यो हजुरले * सुम्पी दिए तापनी ।
हाम्रो पालन गर्नुपर्दछ सदा * राजा हजूरै बनी ॥
यस्तो बात सुनेर भाइ दुइको * श्री कर्णले सादर ।
लागे भन्न हजुरले हुनु वृथा * ठान्छु म चिन्तातुर ॥६६
ठान्नू पर्छ हजूरले मनमहाँ * ती पाँच हुन् रैयत ।
गर्छन् रैयतले सदा जतनले * राजाहरूको हित ॥
सोही पाण्डवले गरे किन हुनू * यो बातमा चिन्तित ।
चिन्ता त्याग गरेर जाउँ घरमा * फर्केर भन्छु म त ॥६७॥
लागे भन्न बुकाइ वीर शकुनी * हे भूप ! दुर्योधन !
चिन्ता त्याग गरेर धैर्य मनमा * गर्नू हवस् धारण ॥
रक्षा पाण्डवले गरे भनि वृथा * दुःखी भएको किन ?
त्यस्को प्रत्युपकारमा बरू दिनोस् * फिर्ता जितेको धन ॥६८॥
सम्झाए सय भाइले र अरुले * आएर बिन्ती गरी ।
मानेनन् दृढ नै सुयोधन रहे * चिन्ता गरी बेसरी ॥

पानी अन्न त्यजेर मर्दछु भनी * बाँधेर पद्मासन ।
सारालाइ विदा दिईकन बसे * ती वीर दुर्योधन ॥६९॥
हे राजन् ! समचार त्यो जब सुने * पातालका दैत्यले ।
खाई हार ति देवतासँग अघी * बस्थे गइ धैर्यले ॥
तिन्ले यज्ञ गरेर एक बलियो * कृत्या पठाईकन ।
कृत्याका सँग रातमै पुगि गए * पाताल दुर्योधन ॥७०॥

राखे सहर्ष दिइ आसन सामुमाहाँ ।
सम्झाउने मन गरीकन झट्ट त्याहाँ ॥
जोरेर हात सब दैत्य अघी सरेर ।
थाले बुझाउन सुयोधनलाइ धेर ॥७१॥

राजन् ! पाप हुँदैन घोर अरु क्यै * यो आत्महत्या सरी ।
जानोस् यो हठ त्यागि वीर ! घरमा * के हुन्छ चिन्ता गरी ॥
जस्को देह छ वज्र झैं, नृपहरू * छन् श्रेष्ठ जस्कातिर ।
त्यस्ता वीर भई वृथा हजुरले * के हेतु मान्ने डर ? ॥७२॥
द्रोणाचार्य र भीष्मको मन पनी * फर्काइ स्वामीतिर ।
मार्नेछन् दानव दैत्यले समरमा * ठूला अनेकौं विर ॥
चिन्ता गर्नु वृथा छ, जुन् वखतमा * संग्राम होला ठूलो ।
मेरा दानव वीरले अरि जती * पारी दिनेछन् धुलो ॥७३॥

देहै त्यजेपछि त मिल्छ कहाँ सुयोग ।
गर्नु हवस् घर गई सुख राज्य भोग ॥
जन्म्यो मरेर नरकासुर कर्ण वीर ।
जान्नू हजुरले छ असाध्य धीर ॥७४॥
मार्नेछ पार्थकन निश्चय साथ भन्छ ।
संग्राममा विजय हुन्छ भनेर ठान्छ ॥

अर्ति दिएर सब स्वप्न समान त्याहाँ ।
राखे लगेर अघि झैंउहि ठाउँ माहाँ ॥७५॥

कर्णको चिग्विजय सुन्दा युधिष्ठिरको चिन्ता

प्रातःकाल उठी मतो गरि सबै * जम्मा भई कौरव ।
सम्झाए कुरुराजका वरिपरी * घेरेर धेरै जब ॥
रात्रीको सब बात सम्झि मनमा * क्यै धैर्य राखी कन ।
जिद्दी त्याग गरी फिरेर पुरमा * आए ति दुर्योधन ॥७६॥
लागे भन्न गरेर छेड़ यि कुरा * तिन्लाई श्री भीष्मले ।
बाबू ! हुन्छ अनेक ताप मनमा * उत्पन्न दुष्कर्मले ॥
मैले ता पहिल्यै भनें वन महाँ * पर्दैन जानू भनी ।
मानेनौ तिमिले कुरा हित हुने * राम्रो थियो तापनी ॥७७
जस्का साथ लडेर कर्ण रणमा * हारेर भाग्दा भए ।
त्यस्लाई जिति पार्थले वशमहाँ * आफ्नू गराई लिए ॥
गर्दैछौ तिमि कर्णको भर सदा * अत्यन्त ठूलो तर ।
धूलो झैं पनि पार्थका चरणको * यो छैन, हो दुच्छर॥७८॥
मेरो अर्ति लियौ भने अझ पनी * साम्राज्य होला स्थिर ।
फिर्ता राज्य दिएर पाण्डु सुतको * सानन्द सन्धी गर ।
निन्दा यै रितको गरे अरु पनी * श्री भीष्मले बेसरी ।
श्री दुर्योधन भन्न केहि नसकी * जाँदा भए त्यै घरी ॥७९॥
तिन्को लागि पछाडि कर्ण शकुनी * मामा र दुशासन ।
संझाए अघि झैं गई महलमा * सन्तोष पार्ना कन ॥
लागे भन्न बसेर कर्ण नगिचै * धेरै दिई सान्त्वना ।
गर्दैनन् अब भीष्मले हजुरको * राम्रो हुने कामना ॥८०॥

मैले बात सहूँ कती घरी-घरी * निन्दा गरेको अब ।
सामर्थी भई सुन्दछु हजूरका * निम्ती म निन्दा सब ॥
राजा पाण्डवले जिते अघि जती * चारै जनालै मिली ।
ती राजा सबलाइ जित्तछु स्वयं * चौतर्फ एक्लै डुली ॥८१॥
पैह्ले भूपहरू जितेर वशमा * पाछ्र्र हजुर्को अनि ।
माछ्र्र अर्जुनलाइ निश्चय छ यो * हो शत्रु ठूलो भनी ॥
यस्मा संशय छैन हे नरपते * विश्वास मान्नू हवस् ।
देखी अद्भुत कर्म भीष्म पछितो * गर्नन् भनी मान्नुहोस्॥८२
धेरै यै रिनको प्रलाप सरिको * वार्ता सुनी कर्णको ।
श्री दुर्योधनको प्रसन्न मन भो * आँसू बग्यो हर्षको ॥
बोले—कर्ण तिमी समान अरुले * गर्दैन मेरो हित ।
जाऊ गर्न भनेर दिग्विजय लौ * सानन्द सेनासित ॥८३॥
चारै तर्फ गएर भूपति जिती * फर्की जसै आउला ।
स्याबासी तिमिले उसै वखतमा * बाबू ! ठुलो पाउला ॥
श्री दुर्योधनले प्रसन्न मनले * आज्ञा गरेको सुनी ।
यात्रा मंगलको गरीकन हिंडे * शस्त्रास्त्रसज्जित् बनी ॥८४
आफ्ना फौज लिई पुगे द्रुपदको * पैह्ले ठुलो राज्यमा ।
तिन्लाई जिति फेरि उत्तर दिशा * लागे ति क्यै कालमा ॥
अङ्ग-बङ्ग कलिङ्ग शुण्डिक तथा * साना ठुला देशका ।
राजा वीर पराक्रमी सब जिते * तिन्ले गई पूर्वका ॥८५॥
रुक्मीलाइ जितेर कर्ण विरले * यात्र गरे पश्चिम ।
पारे आफ्नु गएर वृष्णि कुलका * राजाहरू उत्तम ॥
सागलाइ जितेर कर्ण खुशिले * जाँदा भए दक्षिण ।
पाँची केरल देशका वश गरे * सम्पूर्ण राजागण ॥८६॥

चारै तर्फ डुलेर भूपतिहरू * प्रत्येक लाई जिती ।
फर्कै कर्ण भनेर स्वागत गरे * आनन्द मान्दै अति ॥
ल्याएथे धन जो कर - स्वरुपमा * तिन्ले असूली कन ।
श्री दुर्योधनका लगी चरणमा * गर्दा भए अर्पण ॥८७॥
गर्दै आदर कर्णको कुरुपती * अत्यन्त खुशी थिए ।
यौटा उत्तम विष्णु-याग धन त्यै * पाएर गर्दा भए ॥
ठान्थे पाण्डव झैं भएँ अब भनी *त्यै हेतु दुर्योधन ।
त्यो सम्चार सुनी युधिष्ठिरजिको * चिन्तित् भएथ्यो मन ॥८८
सुन्दा श्रेष्ठ प्रभाव कर्ण विरको * मान्दै थिए ती डर ।
आए व्यास मुनी र पाण्डुसुतले * राखे गरी आदर ॥
देखी चिन्तित श्री युधिष्ठिर तथा * नातीहरू व्यासले ।
लागे भन्न बुझाउँदै हुन गयो * सन्ताप के हेतुले ॥८९
हे बाबू ! सुख दुःख यो पृथिविमा * भोग्छन् सबैले तर ।
ठान्नू पर्छ समान केहि दुखको * मान्दै नमानी डर ॥
सोही कारण धैर्य नै सुजनले * गर्छन् सदा धारण ।
चिन्ता त्याग गरी तिमी पनि रहू * सम्झेर नारायण ॥९०॥
भन्छू एक कथा म यै विषयको * ज्ञानी थिए मुद्‌ल ।
दुर्वासा मुनिले गई तिनि कहाँ * गर्नू भएथ्यो छल ॥
ज्ञानी मुद्‌गलको थिएन घरमा * खाने कुरा क्यै पनी ।
दुर्वासा पुगि भन्दथे घरी-घरी * ल्याऊ म खान्छु भनी॥९१
तिन्को जे घरमा थियो गरिदिए * आनन्दले अर्पण ।
धेरैपल्ट यसै गरेर मुनिको * संतोष देखी कन ॥
जाऊ मुद्‌गलजी यसै शरिरले * आनन्दले स्वर्गमा ।
भन्नासाथ विमान स्वर्ग पुरिको * आयो त्यहीस्थानमा॥९२

ज्ञानी मुद्गलको र श्रेष्ठ रथ त्यो * ली आउने दूतको ।
वार्तालाप भएर श्रेष्ठ सुखको * त्यस्का पछी दुःखको ॥
मानेनन् मुनि स्वर्ग जान र बसे * त्यै उञ्छ-वृत्ति गरी ।
गर्थे पालन धर्मको अतिथिको * सत्कार ती राम्ररी ॥९३॥
त्यस्तै पालन धर्मको गरि तिमी * क्यै दिन् तपस्या गर ।
त्यस्ले शान्ति हुनेछ ताप मनको * जानेछ सारा डर ॥
थाम्नू धर्म रहेर सत्य पथमा * बस्नू सदा निर्भय ।
त्यस्कै दिव्य प्रभावले समरमा * मिल्नेछ पक्का जय ॥९४॥
गर्नेछौ सुख भोग निश्चय पछी * त्यै धर्मको शक्तिले ।
शिक्षा धर्म र सत्यको दिनु भयो * यस्तै अरू व्यासले ॥
त्यस्ले पाण्डव वीरको जति थियो * सम्पूर्ण चिन्ता गयो ।
अन्तर्धान भई उसै बखतमा * श्रीव्यास पाल्नू भयो॥९५

सागको महिमा :—

दुर्वासा कुरुराजको महलमा * बस्थे भई पाहुना ।
तिन्को चाकरि गर्दथे कुरुपती * राखेर क्यै कामना ॥
दुर्वासा मुनिले भने खुशि भई * मागेर लेऊ वर ।
सल्लाहा गरि वीर कर्ण शकुनी * -का साथमा सादर ॥९६॥
लागे भन्न गई परी चरणमा * तत्काल दुर्योधन ।
डुल्दै छन् वनमा युधिष्ठिरहरू * सद्धर्म थामी कन ॥
दुःखीजो द्विजको तथा अतिथिको * सत्पात्रको चाकरी ।
गर्दै भोजन बाँड्दछन् दिन-दिनै * अत्यन्त श्रद्धा गरी॥९७
आफ्नै बान्धव हुन् ति पाण्डवहरू* मेरा त्यसै कारण ।
तिन्का निम्ति म माग्दछु हजुरको * पाऊ समाई कन ॥

खवाई पाण्डव वीरलाइ पहिले * श्री द्रौपदीले पनि ।
बस्छिन् खाइसकेर शान्त मनले * सम्पूर्ण धन्दा छिनी ॥९८
आफ्ना शिष्य लिई त्यसै बखतमा * गर्छु भनी भोजन ।
तिन्को आश्रममा स्वयं पुगिदिनोस् * सर्वज्ञ ! कोही दिन ॥
श्री दुर्योधनको कुरा सुनिसकी * गर्नेछु त्यस्तै भनी ।
आफ्ना शिष्य लिई प्रशस्त सँगमा* जाँदा भए ती मुनी ॥९९
दुर्वासा ऋषिलाइ धर्म-सुतले * देख्नू भएथ्यो जब ।
पूजा आसनमा बसालि खुशिले * गर्नू भएथ्यो तब ॥
संध्या स्नान सकेर आइ यहिं नै * गर्छौं बसी भोजन ।
सामग्री अहिल्यै तयार गर लौ * शंका नमानीकन ॥८००॥
येती बात भनेर शिष्य लिइ ती * क्रोधी मुनी गै गए ।
पांचालीकन गैं युधिष्ठिरजिले * सम्चार भन्दा भए ॥
सामग्री कुटिमा थिएन मनमा * श्री द्रौपदी आत्तिइन् ।
आफ्ना रक्षक कृष्णलाइ मनले * बिन्ती गरी संझिइन् ॥१॥
तिन्को बिन्ति सुनी उसै बखतमा * श्री कृष्ण पाल्नू भयो ।
पाई दर्शन नाथको, सुमुखिको * सम्पूर्ण चिन्ता गयो ॥
भोको छु म असाध्य देउ घरमा * केही भए भोजन ।
यो आज्ञा हरिको सुनीकन भनिन् * हे नन्दका नन्दन ! ॥२॥
यौटा मात्र छ पाक्य-पात्र पतिको * त्यै हो कमाई ठूलो ।
आजै लाइ त पात्रले पनि प्रभो ! * गर्दैन केही भलो ॥
मैले खाइसकें र छैन अब क्यै * खाने कुरा सिद्धियो ।
दुर्वासा ऋषि गर्छु भोजन भनी * आए विपत्ती छ यो ॥३॥
रक्षा गर्नुहवस् भनेर तिनिले * बिन्ती गरीथिन् जब ।
तिन्को बिन्ति सुनी प्रसन्नमनले * भन्दा भए माधव ।

सत्ता धर्म-कुमारको पृथिविमा * ठूलो हुनाले गरी ।
होला पात्रमहाँ अवश्य पनि क्यौं * हेर्छु स्वयं राम्ररी ॥४॥

सागको महिमा

यो आज्ञा हरिको सुनेर कुटिमा * तत्काल कृष्णा गइन् ।
ल्याई पात्र भएर लज्जित स्वयं * श्री कृष्णलाई दिइन् ॥
हेर्नू भो हरिले लिएर करमा * त्यो पात्र लाई अनि ।
यौटा साग त भित्रपट्टि सुमुखी ! * देखिन्छ यस्मा भनी॥५॥
खानूभो लिइ साग झट्ट हरिले * त्यो एक त्यान्द्रो जब ।
दुर्वासा मुनिको र शिष्यहरुको * तृप्ती भएथ्यो तब ॥
लाग्ने गर्न डकार भेट भरियो * मेरो त भन्दै कति ।
थाले ब्रेर्न कती नदी तट त्यजी * भागे दगुर्दै कति ॥६॥
जान्नौं खान भनी डराइ मनमा * भागे सबै ती जब ।
मागी पाण्डव वीरका सँग बिदा * पाल्नू भयो माधव ॥

भेजेथे सहदेवलाइ नदिमा * डाकेर ल्याऊ भनी ।
भेटेनन् तिनिले र गैकन भने * छैनन् कतै ती मुनी ॥७॥
दुर्वासा मुनिको असाध्य मनमा * मान्थे सबैले डर ।
तिन्को त्यो डर दूर पारि दिनुभो * आएर दामोदर ॥
यो आख्यान सहर्ष जुन् पुरुषले * गर्ला सदा सम्झना ।
त्यस्को जीवनमा यहाँ, पछि उहाँ * पुग्ला सबै कामना ॥८॥

राजा जयद्रथको दुर्गति :—

खेल्थे नित्य शिकार घोर वनमा * पाँचै जना पाण्डव ।
छाडी द्रौपदिलाई एक दिन ती * जाँदा भएथे सब ॥
बाटो सोहि गरि जयद्रथ पनी * सेना लिई साथमा ।
जान्थे गर्न विवाह शाल्व नगरी * पुग्दा त्यही स्थानमा॥९॥
केही बेर बसे जयद्रथ त्यहीं * विश्रामका खातिर ।
देखे द्रौपदिको स्वरूप तिनिले * साम्ने खड़ा सुन्दर ॥
ढोका आश्रमको समाई उभिई * हेर्दै थिइन् सुन्दरी ।
तिनको रूपछटा अलौकिक थियो * लक्ष्मीसरी त्यो घरी ॥१०
साह्रै मोह भएर एकटकले * क्यै बेर हेरी कन ।
राजा कोटिकलाई सिन्धुपतिले * भन्दा भए त्यै क्षण ॥
को हुन् ती यति सुन्दरी बुझ गई * तिन्लाई पाए बरू ।
गर्ने छैन विवाह जाउँ घरमा * फर्केर हामीहरू ॥११॥
यो आज्ञा सुनि श्री जयद्रथजिको * हाँसेर ती कोटिक ।
लागे भन्न पुगेर द्रौपदि कहाँ * देखी विना रक्षक ॥
हे देवी ! युवराज हुँ सुरथको * छोरो बुझे सादर ।
सामुन्ने ति त्रिगर्तका नरपती * हुन् वीर क्षेमङ्कर ॥१२॥

हेर्दै छन् तिमितर्फ मोहित भई * ज्युन् वीर हे सुन्दरी !
राजा हुन् तिनि नै जयद्रथ भनी * जानी लिए राम्ररी ॥
आफ्नो देश पनी बताउ सुमुखी * को हुन् पती औ पिता ।
बस्नू कष्ट सहेर व्यर्थ वनमा * ठान्दीनँ राम्रो म ता ॥१३
यस्तो प्रश्न ति कोटिकाख्य विरको* तिन्ले सुनीथिन् जब ।
खेल्दैछन् वनमा शिकार अहिले * मेरा पति पाण्डव ॥
केही बेर तिमीहरू पख यहीं * आएर मेरा पति ।
गर्नन् स्वागत खूब बान्धव भनी * आनन्द मान्दै अति ॥१४
येनी बात भनेर द्रौपदि गइन् * भित्री कुटीमा जब ।
त्यो संवाद गई जयद्रथ कहाँ * तिन्ले सुनाए सब ॥
जानेथे जब द्रौपदी कुटिमहाँ * एक्लै रहीछन् भनी ।
लागे भन्न गई जयद्रथ स्वयम् * तिन्लाई हे भामिनी !॥१५
डुल्छन् कष्ट खपेर पाण्डवहरू * श्री हीन भै निर्धन ।
त्यस्ताका सँगमा बसेर तिमिले * सन्ताप भोग्नू किन ?
सेवा गर्नु वृथा छ घोर वनमा * पाँचै जना मूर्खको ।
मेरी पत्नि बनेर भोग खुशिले * साम्राज्य सौवीरको॥१६॥
यस्तो बात सुनेर झट्ट उभिई * त्यो देखि केही पर ।
लागिन् द्रौपदि भन्न क्रोधित भई * दुष्टात्म ! हे दुश्चर !
डाक्छस् घोर विपत्ति आफ्नु यसरी* हे मूर्ख ! आफैं किन ?
मार्छन् पाण्डव वीर आइ अहिल्यै * शेखी उतारीकन ॥१७॥
आफू स्याल भएर सिंहकन लौ * आँटिस् तँ जिस्क्याउन ।
इच्छा बाँच्न भए तुरुन्त घरमा * फर्केर जा दुर्जन ॥
हप्काइन् यसरी ठूलो स्वर गरी * श्री द्रौपदीले तर ।
त्यस्को ख्याल नराखि सिन्धुपतिले* झम्टेर पक्रे कर ॥१८॥

घिस्याई बलले लगेर रथमा * तिन्लाइ राखे जब ।
हाँके त्यो रथलाई ठानि मनमा * पुग्नेछ इच्छा अब ॥
डाकिन् द्रौपदिले रुँदै धुरुधुरु * हे धौम्य ज्ञानी ! भनी ।
पर्खी दुष्ट ! भनेर धौम्य दगुरे * तिन्को पुकारा सुनी ॥१९
आए आश्रममा शिकार वनमा * खेली सकी पाण्डव ।
धाईले समाचार रोइकन त्यो * बिन्ती चढाई सब ॥
आफ्ना शस्त्र लिएर पाण्डवहरू * चाँडै समाऊ भनी ।
दौडेथे रथमा चढेर रिसले *कालाग्नि जस्ता बनी॥२०॥
केही दूर पुगेर सिन्धुपतिका * सेना अड्याई दिए ।
लागे लड्न फिरेर सैनिक तथा * योद्धाहरू जो थिए ॥
मारे अर्जुन-भीमले शर-गदा * हानेर सेना जति ।
हेर्थे चार दिशा जयद्रथ कता * भाग्यो भनी दुर्मति॥२१॥
पाँचै भाइ मिली जिते सकल ती * सेना र सेनापति ।
छाडे द्रौपदिलाई सिन्धुपतिले * देखेर त्यस्तो स्थिति ॥
मार्छन् पाण्डवले भनेर डरले * भागी रहेका थिए ।
त्यो देखीकन भीमले नगिच गै * जुल्फी समाई लिए ॥२२॥
आँटे मार्न घिसारि त्यै समरमा * तिन्ले पछारी कन ।
लागे भन्न पुगी युधिष्ठिरजिको * आज्ञा स्वयं अर्जुन ॥
दाज्यू ! यस्कन दुःशलापति तथा * हो ज्वाइँ आफ्नू भनी ।
बैन्ही राँडि हुनेछ प्राण नलिनोस् * पापी भए तापनि ॥२३॥
छाड्ने द्रौपदिको र धर्मसुतको * इच्छा हुनाले गरी ।
ऐह्ले मार्नु हुँदैन मर्छ पछि यो * मौका मिलेका घरी ।
भाईको सुनि बात खड्ग करमा * तीखो लिई भीमले ।
टुप्पी पाँच गरी त्यहीं मुडिदिए * पाता कसी क्रोधले ॥२४॥

ल्याई धर्म-कुमारका हजुरमा * तिनले पु-याए जब ।
हे भाई ! सुन यो मरेसरि भयो * लौं मुक्ति देओ अब ॥
दाज्यूको सुनि यो हुकुम् मन बुझी * श्री द्रौपदीको पनी ।
बन्धन काटिदिए जयद्रथजिको * हुन् बन्धु आफ्नै भनी ॥२५
यस्तो काम गनर्नु फेरि कहिले * राखेर दुस्साहस ।
आफ्ना सैन्य लिई प्रसन्न मनले * जाऊ घरैमा बस ॥
यो आज्ञा सुनि श्री युधिष्ठिरजिको * ढोगेर पाऊ महाँ ।
मानी लाज ठुलो जयद्रथ गिरे * क्यै दूर आए त्यहाँ ॥२६
रानी द्रौपदि पाँच पाण्डवहरू * फर्की कुटीमा गए ।
पैह्लेकै सरि फेरि सोहि बनमा * सानन्द वस्ता भए ॥
मानी दुःख ठुलो जयद्रथ हिंडे * गर्छु तपस्या भनी ।
गङ्गाद्वार पुगी गरे तप ठुलो * तिन्ले तपस्वी बनी ॥२७॥
तिन्को त्यो तपले प्रसन्न हुनुभो * श्री शंभु क्यै कालमा ।
आज्ञा गर्नु भयो स्वयं प्रकट भै * ती भूपको सामुमा ॥
हे राजन् ! मनमा छ जे अब त्यही * मागेर लेऊ बर ।
यो आज्ञा शिवको सुनेर तिनिले * बिन्ती गरे सादर ॥२८॥
मार्नै पाण्डव बीरलाई दिनुहोस * शक्ती मलाई शिव !
तिन्को विन्ति सुनी स्वयं शिव पनि * चिन्तित् हुनुभो तब ॥
आज्ञा भो सुन हे जयद्रथ ! तिमी * साक्षात नारायण ।
जस्का रक्षक कृष्ण छन् नर बनी * जन्मे यहाँ अर्जुन ॥२९॥
सृष्टी पालन-नाश गर्न सहजै * सक्छन् र गर्छन् पनी ।
आए जन्मन अंश ली पृथिविमा * हुन् विष्णु साक्षात् तिनी ॥
त्यस्ता अर्जुनलाइ मार्न कसरी * को सक्छ ब्रह्माण्डमा ।
तस्मात् यो वर दिन्नँ त्याग मनको * संताप यो बातमा ॥३०॥

सक्नेछौ तिमि रोक्न एकदिन नै * सेना तथा पाण्डव ।
छाडी अर्जुन भाइ चार रणमा * संतोष माने अब ॥
अन्तर्धान भए तुरुन्त शिवजी * तिन्‌लाई अर्ती दिई ।
फर्के राज्यमहाँ जयद्रथ पनी * अत्यन्त दुःखी भई ॥ ३१

श्री रामचन्द्रको महिमा—:

धेरै दुःखहरू सहेर वनमा * बस्तै थिए पाण्डव ।
चर्चा धर्म र ज्ञानको पनि सदा * गर्थे खुशी भै सब ॥
मार्कण्डेय मुनी कुनै दिन त्यहाँ * आए सुशिक्षा दिन ।
राखी आसनमा सहर्ष मुनिको * गर्दा भए पूजन ॥३२॥
सोधी बक्सनुभो युधिष्ठिरजिले * पाउ परी हे मुनि !
मैले देख्तिनँ लौ विपत्ति सहने * आफूसरी क्वै पनि ॥
पत्नी पाण्डवकी, तथा द्रुपदकी * छोरी, वधू पाण्डुकी ।
बस्छिन् दुःख सहेर घोर वनमा * कुन् पापले द्रौपदी ॥३३॥
यस्ता कष्ट सहे अरू सुजनले * कैहे कहाँ हे मुनि !
आज्ञा गर्नुहवस् प्रसन्न मनले * मिल्नेछ शान्ति मुनी ॥
रानी पाण्डवकी भएर बहुतै * दुःखी यी छन् द्रौपदी ।
एकान्त स्थलमा बसेर मनमा * होलिन् कती यी रुँदी ॥३४
छैनन् क्वै पनि मन्दभाग्य भवमा * हाम्री प्रिया भैं अरू ।
मैं हूँ कारण एक ठान्दछु सदा * मनूं निको हो बरु ॥
साह्रै दिक्क भई युधिष्ठिरजिले * बिन्ती गरेको सुनी ।
लागे भन्न बुझाइ श्रेष्ठ अधिको * आख्यान ज्ञानी मुनि॥३५
हे राजन ! रघुवंशमा हुन गए * श्रीराम जो भूपति ।
त्यस्तो कीर्ति हुने भएन अझतक् * राजा कुनै सद्मति ॥

श्री रामायणमा छ यो शुभ कथा * विस्तारले वर्णन ।
फेरी मान्नु वृथा छ त्यो समयको * हो चाल हे सज्जन !॥३६
बाबू हुन् दशरथ् ति राघवजिका * ती चक्रवर्ती थिए ।
श्री नारायण चार भाइ नृपका * छोरा भई जन्मिए ॥
जस्ले शङ्करको धनू सहजमा * भाँचेर टुक्रा गरे ।
सीताजी सँगमा बिहा, परशुराम् * को शेखी जस्ले हरे ॥३७
कैकेयी र पिताजिका हुकुमले * आनन्द मानी कन ।
पाल्नूभो वन रामका सँग गए * सीता तथा लक्ष्मण ॥
ज्ञानी सज्जनको बसेर वनमा * सानन्द रक्षा गरे ।
पक्षी, राक्षस, कोल-भिल्ल शबरी * श्रीराम देखी तरे ॥३८॥
मारे चौध सहस्र राक्षसहरू * एक्लै लडाई गरी ।
सीता रावणले हरीकन लग्यो * आएर लङ्कापुरी ॥
लक्ष्मी झैं गुणशील रूप भवमा * प्रख्यात जस्को थियो ।
त्यस्ती जानकिले पनी वनमहाँ * संकष्ट भोग्नुपऱ्यो ॥३९॥
सृष्टी, पालन, नाश गर्न सहजै * सक्थे र गर्थे पनि ।
लीलाले कपिको सहाय लिनुभो * मानीस जस्ता बनी ॥
त्यस्तो भूप भएन कोहि भवमा * श्री, कीर्ति, ठूलो हुने ।
शक्ति छैन कुनै पनि नृपतिको * श्रीराममा दाँजिने ॥४०॥
बाँधी सेतु ससैन्य नाघि उदधि * लंकापुरीमा गई ।
मारे रावण-कुम्भकर्ण सहजै * श्री राम क्रोधित् भई ॥
सीतालाइ सहर्ष ल्याउनु भयो * अग्नी परीक्षा गरी ।
फर्के पुष्पकमा चढी सकलका * स्वामी अयोध्यापुरी॥४१

देखेर राम कन शोक गयो सबैको ।
आँधी चले सरि भयो पुरिमा खुशीको ॥

श्रीरामको हुन गयो अभिषेक त्याहाँ ।
सत्कीर्ति फैलिन गयो सब लोक माहाँ ॥४२॥

त्यस्ती प्राण समानकी प्रियतमा * सीता सुशीला कन ।
घोबीको सुनि बात राम प्रभुले * त्यागी पठाए वन ॥
तिन्लाई जति कष्ट आपत परे * त्यो सम्झँदामा पनि ।
मान्दैछन् अझसम्म दुःख दुनियाँ * पापी विधाता भनी ॥४३
यस्तो शील थियो भनी नरपते ! * सीताजिको सद्गुण ।
हे राजेन्द्र ! सकिन्न गर्न सब त्यो * आँटे पनि वर्णन ॥
स्वामी राम छँदाछँदै दुख सहिन् * तिन्ले जति वन्महाँ ।
पाञ्चालीकन के छ कष्ट अहिले * सीताजिका झैं यहाँ ॥४४
जस्का भाइ सुशील वीर र सखा * छन् कृष्णका अर्जुन ।
ऐह्ले दुःख पऱ्यो भनी मन वृथा * सन्ताप मान्छौ किन ॥
शक्ती भीम समान छैन अरुको * हज्जार हात्ती जति ।
त्यस्ता भाइ छँदाछँदै तिमि सदा * दुःखी रहन्छौ कति ॥४५॥
उस्तै श्री सहदेव औ नकुल छन् * दुर्धर्ष योद्धा दुई ।
सक्छन् जित्न सुरेन्द्रलाइ रणमा * मौका परेमा परेमा गई ।
यस्ता वीर पराक्रमी हजुरका * छन् चार भाई जब ॥
गर्नू हुन्छ सहायता खुशि भई * जस्को सदा माधव ॥४६॥
त्यस्ता धीर गुणी भई हजुरले * चिन्ता गरेको यहाँ ।
देख्दा छक्क म पर्दछु घरि-घरी * हे भूपति ! मन् महाँ ॥
तिम्रा बान्धब छन् सहायक सबै * श्रीरामले वानर ।
आफ्ना मित्र बनाइ राक्षसहरू * मारे ठूला दुर्धर ॥४७॥
तिम्रो कष्ट पनी छ केहि दिनको * संतोष मानी बस ।
गर्नू पालन धर्मको मनमहाँ * राखी ठूलो साहस ॥

जित्नेछौ सब शत्रुलाइ रणमा * मौका परेका घरी ।
भोगौला पछि राज्य यो पृथिविको * संपूर्ण राम्रो गरी ॥४८॥
मान्छन् दुःख र सुक्खलाइ सम नै * ज्ञानी तथा सज्जन ।
रुन्छन् दुःख पर्‍यो भने सुख हुँदा * हाँस्छन् नजान्ने जन ॥
दैवाधीन रहेछ दुःख सुख यो * भन्ने विचारी कन ।
थाम्नू पर्छ स्वधर्म, रक्षक उनै * हुन् नन्दका नन्दन ॥४९॥
शिक्षा-अर्ति दिए सबै तरहको * ज्ञानी मुनीले जब ।
शान्ति-प्राप्त भएर केहि मनमा * खूशी भए पाण्डव ॥
सोधे फेरि पनी युधिष्ठिरजिले * बिन्ती गरी सादर ।
चिन्ता छैन मलाइ भाइहरूको * त्यो राज्यको खातिर ॥५०
पाञ्चालीकन जो छ कष्ट अहिले * देखेर त्यो हे मुनि !
मान्छु दुःख असाध्य, गर्न तर क्यै * शक्तीनँ आँटे पनि ॥
यस्तै कोहि पवित्रता अरु भए * आख्यान तिन्को पनि ।
आज्ञा गर्नु भए प्रसन्न मनले * सुन्ने थिएँ हे मुनि !॥५१
बिन्ती धर्म कुमारको सुनिसकी * आनन्द मानी कन ।
मार्कण्डेयजिले भने नरपते ! * आख्यान राम्रो सुन ॥
राजा एक सुशील अश्वपति जो * ज्ञानी थिए धार्मिक ।
तिन्को सन्तति क्वै थिएन घरको * साम्राज्यको रक्षक ॥५२
सावित्री जगदम्बिका जननिको * तिन्ले गरे पूजन ।
धेरै काल बितेपछि नृपतिले * पाए स्वयं दर्शन ॥
देवीको वरदानले गुणवती * यौटी सुपुत्री भइन् ।
सावित्री भनि नाम राखि शशि झैं * कल्याणि बढ्दै गइन् ॥५३
सावित्री कन देखि यौवनवती * आज्ञा दिए भूपले ।
स्वामी रोज गएर योग्य तिमी नै * पुत्री स्वयं यत्नले ॥

जान्थिन् डुल्न भनेर जङ्गलमहाँ * सावित्री कोही दिन ।
देखी सुन्दर सत्यवान कन नै * रोज्दी भइन् मन्मन ॥५४
फर्किन् ती घरमा र नारदमुनी * आएर राजाकन ।
लागे भन्न बुझाई अश्वपतिको * सामू दुखाई मन ॥
रोजिन् जङ्गलमा गई नरपते ! * जस्लाइ यिन्ले पति ।
मर्नेछन् ति अवश्य वर्ष दिनमा * हो सत्य यो भूपति ! ॥५५
सावित्रीतिर फर्ति अश्वपतिले * सोधे बुझाई अब ।
हे छोरी ! तिमिले कुरा सुनिसक्यौ * ज्ञानी मुनीको सब ॥
जे इच्छा मनमा छ स्पष्ट रितले * मेरा अगाडी भन ।
लागिन् नारदलाई भन्न सुमुखी * नीती बुझाई कन ॥५६॥
एकै पल्ट दिइन्छ संपति सबै * बाँडेर सत्पुत्रमा ।
एकै पल्ट दिइन्छ दान मुनिजी ! * कन्या पनी लोकमा ॥
एकै पल्ट 'तँलाइ दिन्छु म' भनी * दाता सबै भन्दछन् ।
त्याग्दैनन् कहिले पनी वचन ती * दानी र जो श्रेष्ठ छन् ॥५७
त्यस्तै हे मुनि ! सत्यवान्कन बरें * स्वामी भनी सादर ।
नारीलाई पतिव्रता हुनु सरी * ठान्दीनँ क्यै सुन्दर ॥
गर्छन् पालन धर्मको जनहरू * कल्याणका खातिर ।
मैले त्याग्नु कसोरि धर्म अहिले * मानेर ठूलो डर ॥५८॥
दीर्घायु अथवा ति वर्ष दिनमै * मर्नै भए तापनि ।
आफ्नू निश्चय त्याग्नसक्तिनँ कसै * त्यो पाप हो हे मुनि ! ॥
दैवाधीन रहेछ जे हुनु छ त्यो * टर्दैन केही गरी ।
तिन्कै साथ विवाह गर्दिनु हवस् * आनन्दले राम्ररी ॥५९॥
छोरीको सुनि बात नारदजिको * सल्लाह मानी कन ।
कन्यादान गरेर शास्त्र विधिले * सुम्पे दुखाई मन ॥

खोसेथे धन, राज्य शत्रुहरूले * अन्धा द्युमत्सेनको ।
बस्थे कष्ट सहेर, ठानि मनमा * हो खेल यो भाग्यको॥६०

यमराज-सावित्री संवाद

यो सम्बन्ध भएर शान्त हुनगो * ती भूपतीको मन ।
गर्थे स्नेह असाध्य दम्पति दुवै * छोरा-बुहारी कन ॥
राजाकी दुहिता भनेर मनमा * शेखी नमानी रती ।
सावित्री पनि गर्दथिन् टहल झन् * आनन्द मान्दै अति ॥६१
चारोटा दिनमात्र वर्ष दिनमा * बाँकी रहेथ्यो जब ।
सावित्री यमको कठोर व्रतमा * लागिन् दुखी भै तब ॥
साँढे कत्ति नखाइ तीन दिन ती * आराधनामै रहिन् ।
सांग्ये त्यो व्रतको चतुर्थ दिनमा * विप्रादिद्वारा गरिन् ॥६२॥
ज्ञानी विप्र मुनी उपस्थित त्यहाँ * जो जो भएका थिए ।
सावित्री सधवा रहे तिमी भनी * आशिष् सबैले दिए ॥

स्वामीको दिन आज हो मरणको * त्यो सम्झनाले गरी।
सारालाइ गराइ भोजन स्वयं * भोकै रहिन् सुन्दरी ॥६३
जान्छु ल्याउन यज्ञ निम्ति समिधा* भन्ने विचारी कन।
लागे जान ति सत्यवान वनमा * ली बञ्चरो त्यै क्षण ॥
सम्झी नारदका कुरा मनमनै * सावित्रि दुःखी थिइन्।
स्वामी जान हिंडे भनेर वनमा * झन् बेसरी आत्तिइन् ॥६४
जान्छु आज सँगै भनेर म पनी * तिन्ले भनेको सुनी।
लागे भन्न ति सत्यवान व्रतले * छौ क्षीण हे भामिनी !
सक्तिनौ तिमि हिंड्न घोर वनमा * धेरै थरी कष्ट छन्।
साह्रै दुर्बल छयौ प्रिये ! व्रत गरी* जाने नल्यौ व्यर्थ मन्॥६५
यो आज्ञा पतिको सुनीकन भनिन् * सावित्रिले सादर।
जान्छु आज अवश्य हेर्छु वनको * सौंदर्य चारै तिर ॥
मेरो छैन शरीर क्षीण व्रतले * ऐल्हे त्यसै कारण।
स्वामी आज नरोकिबक्सनुहवस् * आत्तिन्छ मेरो मन॥६६॥
तिन्को स्नेह बुझेर जिद्दि गरि झन्* जान्छु भनेको सुनी।
लागे भन्न ति सत्यवान खुशिले * हाँसेर हे भामिनी !
मागी आउ विदा गईकन पिता * माता कहाँ हे सती !
लैजानेछु सहर्ष जङ्गल महाँ * शंका नमाने रती ॥५७॥
चाँडै आश्रममा पुगेर सुमुखी * आइन् बिदा लीकन।
लागे ती वनतर्फ दम्पति दुवै * गर्दै कुरा गन्थन ॥
सम्झी नारदका कुरा मनमनै * ती आत्तिए तापनि।
गर्थिन् बात खुसी भएर पतिले * गर्छन् कि शंका भनी॥६८

डुलि डुलि वनको त्यो श्रेष्ठ सौंदर्य हेर्दै।
फल फुल-बिरुवाको नामको खोजि गर्दै ॥

मनमन मुनिको त्यो वाक्य सम्भेर डर्दै ।
पतिसँग तिनि छाया झैं हिंडिन् चित्त धर्दै ॥६९॥
जम्मा पारि सकेर फूल-फलले * भाँडो भरीयो जब ।
लागे ती समिधा बनाउन भनी * ली बञ्चरो झट् तब ॥
आएथ्यो पसिना परीश्रम परी * लाग्यो शिरै चर्कन ।
बोले ती सुमुखी ! भएँ म अहिले * अस्वस्थजस्तो किन ?॥७०
लाग्यो दुख्न कपाल शक्ति उभिने * मेरो हराई गयो ॥
पल्टन्छु तिमि आउ झट्ट नगिचै * विश्राम गर्नू पर्‍यो ॥
यो आज्ञा पतिको सुनीकन सती * देखी नराम्रो स्थिति ।
काखामा शिर राखि सादर बसिन् * सन्ताप मान्दै अति॥७१॥
पीड़ा तीव्र हुँदै गयो मरणको * चेष्टा सबै देखियो ।
कालो एक ठूलो कुनै पुरुषको * मूर्ति खड़ा भै दियो ॥
देखी रूप निकै भयंकर त्यहाँ * सोधिन् ति सावित्रिले ।
को हौ हे बलवान् ! खडा हुनगयौ* आएर कुन् हेतुले ॥७२॥
तिन्को प्रश्न सुनी सकेर यमले * आज्ञा भयो हे सती ! ।
जानीलेउ मलाइ हूँ 'यम' भनी * मानीस मर्छन् जति ॥
लैजान्छु सबको म प्राण बुझिल्यौ * यी सत्यवान्को पनि ।
वेला आइपुग्यो र जीव लिनको * खातीर आएँ भनी ॥७३॥
लैजान्छु अब प्राण खैंचि यमले * आज्ञा भएथ्यो जब ।
लागिन् सोध्न भएर नम्र सुमुखी * जोरेर बाहु तब ॥
सुन्थें हे यमराज ! प्राण जनको * गै ल्याउँछन् दूतले ।
पाल्नूभो अहिले स्वयं हजुर नै * हे नाथ ! कुन् हेतुले॥७४
बोले श्री यमराज धार्मिक गुणी * हुन् श्रेष्ठ यी सत्यवान् ।
आएँ कारण त्यै परेर म स्वयं * यिन्को लिनालाइ ज्यान्॥

येती बात भनेर पाश करको * फ्यांकेर सोही घरी ।
खैंचे प्राण ति सत्यवान् हुनगए * निर्जीव राम्रै गरी ॥७५॥
बाँधी सूक्ष्म स्वरूप श्री यम हिंडे * पर्की दिशा दक्षिण ।
स्वामीको शिरलाइ राखि जिमिमा * सावित्रि सोही क्षण ॥
लागिन् हिंड्न पछी-पछी यमसँगै * छाड़ेर स्वामीकन ।
लागे भन्न खड़ा भएर यमले * तिन्लाइ सोही क्षण ॥७६॥
सावित्री ! पतिको रहेर सँगमा * राम्रो गर्‍यौ चाकरी ।
अन्त्येष्टि गर, जाउ आश्रममहाँ * संतोषले राम्ररी ॥
सक्तैनन् यमलोक जान सुमुखी * यो देहले क्वै पनि ।
गर्नू याद-विचार सासु ससुरा * हुन् पूज्य मेरा भनी॥७७
सावित्री यमका कुरा सुनिसकी * बोल्दी भइन् सादर ।
जान्छन् धर्म बुझी पतीसँग सती * यो नीति हो सुन्दर ॥
मैले जो पति-भक्ति सत्य-व्रतको * गर्छु सदा पालन ।
सोही कारणले अबाधगतिले * हिंड्छु म हे सज्जन॥७८॥
थाम्नू पर्छ स्वधर्म श्रेष्ठ जनले * राम्रो कुरा हो तर ।
स्वामी त्यागन समर्थ छैन मनमा * लाग्दोछ ठूलो डर ॥
नीतिपूर्वकका कुरा अरु पनी * तिन्ले भनेको सुनी ।
लागे श्री यमराज भन्न सहसा * साह्रै दयालु बनी ॥७९॥
हे देवी ! म खुशी भएँ सुनिसकी * तिम्रा कुरा सुन्दर ।
स्वामी छाडि अरू छ जे मनमहाँ * मागेर लेउ वर ॥
यो आज्ञा यमको सुनेर सतिले * बिन्ती गरिन् हे प्रभो !
अन्धा छन् ससुरा खुलुन् नयनले * तिन्का दुवै हे विभो ॥८०
बोले श्री यमराजजी वर दिएँ * मागे जति हे सती !
फर्कन्नन् जन क्वै मरेपछि यहाँ * यै हो सबैको गति ॥

थाकेकी पनि हौलि फर्क कुटिमा * सन्तोष मानी अब ।
यो आज्ञा यमको सुनेर सतिले * बिन्ती चढ़ाइन् तब ॥८१॥
स्वामीका सँग हिंड्न थाक्तिन कवै * पर्दैन केही श्रम ।
पत्नीका गति एकमात्र पति हुन् * भन्छन् सबै हे यम ! ॥
केही बेर पनी कुनै सुजनको * सत्संग होला जहाँ ।
ठान्छन मित्र समान जान्छ कसरी * त्यो भेट व्यर्थै कहाँ ॥८२
सोही कारणले गरेर रहनू * सत्संग मौकामहाँ ।
भन्ने खूब गरी विचार म पछी * लागेर आएँ यहाँ ।
तिन्को बात सुनेर ठिङ्ग उभिई * क्यै बेर पर्खीकन ।
लागे श्री यमराज भन्न खुशिले * तिन्को बुझाई मन॥८३॥
छाड़ी जीवन एकमात्र पतिको * इच्छा छ जे मन् महाँ ।
हे देवी ! वर माग दान खुशिले * दिन्छु म दोस्रो यहाँ ॥
यो आज्ञा यमराजको सुनी सकी * तत्काल बोलिन् सती ।
राज्य-भ्रष्ट भएर दुःख ससुरा * भोगी रहेछन् जति ॥८५॥
फिर्ता राज्य हवस् गरुन् तिनि सदा* सद्धर्मको पालन ।
यो बिन्ती यमले सुनी वर दिई * बोले खुशी भैकन ॥
गर्नन् राज्य सँगै बसेर ससुरा * हे देवि ! तिम्रा जहाँ ।
बस्नू गै तिमिले पनी सुखहरू * भोगेर सारा त्यहाँ ॥८५॥
सावित्री यमराजको सुनि कुरा * बोलिन् पुकारा गरी ।
स्वामी त्यागि बसौं गएर कसरी * त्यो राज्यमा यो घरी ॥
वाणीले, मन कर्मले सुजनले * संकष्ट पाए पनी ।
गर्दैनन् अरुको खराब कहिल्यै * दुष्कर्म हो यो भनी ॥८६
गर्नू न्याय नगर्नू द्वेष अरुको * सत्पात्रमा दान् दिनू ।
ज्ञानी मानिस ठान्दछन् सकल यै * हो धर्म थामी लिनू ॥

पापी मूर्ख भएर धर्म - पथको * बाटो त्यजे तापनी ।
गर्छन् पालन धर्मको सुजनले * कल्याण होला भनी ॥८७॥
आज्ञा भो यमले सुनीकन कुरा * तिन्को गरी आदर ।
स्वामी बाहिक मागिलेउ सुमुखी * तेस्रो म दिन्छु वर ॥
लागिन् भन्न सती पिताकन प्रभो * छैनन् कुनै सन्तति ।
छोरा हुन् तिनिलाई एक सय लौ * राम्रा तथा सद्मति॥८८

सावित्रिको सुनि कुरा यमराज बोले ।
मागे जती वर दिएँ सुमुखी ! खुशीले ॥
पायौ वृथा दुख निकै पर साथ आई ।
जाऊ फिरेर घरमा बस शान्ति पाई ॥८९।

जान्नन् देह लिएर यो यमपुरी * साध्वी, कुनै मानिस ।
थाम्नू पर्दछ लोकको स्थिति वृथा * गर्छ्यौ तिमी साहस ॥
यो आज्ञा यमराजको सुनि भनिन् * फेरी ति सावित्रिले ।
बस्नू हुन्छ हजूर नै यमपुरी * भन्छन् त्यही हेतुले ॥९०
मैले पाइसकें यहीं हजुरको * प्रत्यक्षमा दर्शन ।
जाने त्यो पुरीमा रहेन अब क्यै * बाँकी त्यसै कारण ।
गर्नू हुन्छ हजूर लोकहित औ * सद्धर्मको पालन ।
जस्को नाम छ 'धर्मराज' भवमा * विख्यात त्यै कारण॥९१॥
ठूलो जो भर मान्दछन् सुजनको * संसारमा लोकले ।
मान्दैछु भर श्रेष्ठ झन् हजूरको * मैले त्यसै हेतुले ॥
नीतीपूर्वकका कुरा अरु पनी * बिन्ती गरीथिन् जब ।
साह्रै चित्त बुझेर फेरि यमले * भन्दा भए यो तब ॥९२॥
स्वामीको तिमि देह छाडि अरु क्यै* मागेर लेऊ वर ।
यो आज्ञा यमराजको सुनि भनिन् * सावित्रिले सादर ॥

मेरा हुन् सय पुत्र देव ! सब ती * विख्यात संसारमा ।
दोषी क्यै नभनुन् कुचाल गरि यो * भन्ने पनी लोकमा ॥९३

सावित्रीले यमराजसित वरदान पाएकी

हेर्दै श्री यमको मुहार उभिइन् * येती भनी ती जब ।
बोले श्री यमराज ख्याल नगरी * पुग्नेछ इच्छा सब ॥
यो चौथो वरदानले मन भयो * क्यै शान्त सावित्रिकी ।
लागिन् भन्न खुशी भई हजुर झैं * हे देव ! दानी छ को ? ९४
ठान्छन् श्रेष्ठ स्वधर्म सत्पुरुषले * संकष्ट आए पनि ।
गर्छन् रक्षण धर्मको यतनले * कर्तव्य हो यो भनी ॥
मान्दैनन् पछितो र दुःख अथवा * शंका न केही डर ।
गर्दैनन् तिनि लोभ केहि मनमा * संपत्तिका खातिर ॥९५॥
इच्छा प्रत्युपकारको मनमहाँ * केही नराखी कन ।
गर्छन् लौ उपकार मात्र अरुको * ज्ञानी तथा सज्जन ॥

त्यस्ता सज्जनको हुँदैन कहिल्यै * आशीष मिथ्या वर ।
बस्छन् लोकहरू टिकेर भवमा * मानेर तिन्को भर ॥९६॥
त्यस्तै सज्जनमा गरेर गणना * ऐह्ले हजुर्को पनि ।
माफी पाउँ दयानिधे ! शरणमा * पर्छु म दुःखी बनी ॥
तिन्को विन्ति सुनेर फेरि यमले * भन्दा भए हे सति !
तिम्रो जानि विचार धर्म पथको * आनन्द लाग्यो अति॥९७
जे इच्छा मनमा छ माग्न अब त्यै* मागेर लेऊ वर ।
यो आज्ञा यमको सुनेर सुमुखी * भन्दी भइन् सादर ॥
स्वामीको अब पाउँ जीवन अनी * पो पुत्र होलान् सय ।
मिथ्या हुन्न हजूरको वर भनो * होला अनी निश्चय॥९८
स्वामी बाहिक माग्नको मनमहाँ * क्यै छैन इच्छा अरु ।
स्वामी हीन भएर बाँच्नु छ भने * मर्नू छ राम्रो बरु ॥
यस्तो विन्ति सुनेर फेरि यमले * आज्ञा भयो हे सति !
इच्छा पूर्ण हुनेछ लौ वर दिएँ * संपूर्ण मागे जति ॥९९॥
राजन् ! सूक्ष्म शरीरलाई यमले * तिन्को फुकाई दिए ।
आशीर्वाद दिइ स्वयं यमपुरी * फर्केर जाँदा एभ ॥
आई सूक्ष्म शरीर फेरि तनमा * तिन्को पसेथ्यो जब ।
ब्यूँझेथे अनि सत्यवान गहिरो * निद्रा खुलेझैं तब ॥९००
सावित्री पुगि झट्ट राखि अघिझैं * काखमा पतीको शिर ।
लागिन् हेर्न टुल्ल-टुल्ल मुखमहाँ * हाँसेर स्वामीतिर ॥
सावित्रीतिर सत्यवान् चकित भै * क्यै बेर हेरी कन ।
लागे सोध्न 'उठाइनौ अघि'प्रिये * बेला छँदैमा किन ॥१॥
निद्रा खूब परेछ एक सपना * देखें नराम्रो यहाँ ।
यौटा दिव्य स्वरूपका पुरुष क्वै * आए अगाडी महाँ ॥

देख्दैमा तिनलाइ व्याकुल भएँ * पीड़ा बढी बेसरी ।
थाहा पाइनँ अन्धकार हुनगो * त्याहाँ पछी सुन्दरी ॥२॥
स्वामी ! सुत्नुभयो निकै बितिसक्यो * रात्री पनी यो घरी ।
जाउँ आश्रममा सुनाउँछु कुरा * भोली सबै राम्ररी ॥
येती बात भनेर पुष्प समिधा * राखेर त्यै स्थानमा ।
पक्री हात दुवै परस्पर हिंडे * बिस्तार त्यो रातमा ॥३॥
अन्धा नेत्र खुले उसै बखतमा * राजा द्युमत्सेनको ।
खोजी गर्न हिंडे वरीपरि तिनी * चिन्ता परी पुत्रको ॥
बस्थे आश्रमका नगीच कुटिमा * ज्ञानी तपस्वी जति ।
सोधे ती सबलाई भूपति गई * सन्ताप मान्दै अति ॥४॥
योटा ब्राह्मणले भने कुशल छन् * छोरा बुहारी पनि ।
मेरो भन्छ विचारले नरपते ! * ती आउँदैछन् भनी ।
आपस्तम्भ र धौम्य गौतम तथा * श्री दाल्भ्य विप्रादिले ।
बोले जीवित छन् विलम्ब हुनगो * तिन्‌लाइ क्यै हेतुले ॥५॥
भन्छौं हामि सबै प्रभाव तपको * ठूलो हुनाले गरी ।
चिन्ता क्यै मनमा नमान नृपते * ती आउँछन् राम्ररी ॥
आश्वासन् सबले दिए तर पनी * खोज्दै थिए भूपति ।
आफ्नू आश्रममा पुगे खुशि हुँदै * श्रीसत्यवान् दम्पति ॥६॥
आँखा भूपतिको खुल्यो सुत-वधू * आई पुगे लौ भनी ।
आए हेर्न भनी छिमेकि कुटिमा * ज्ञानी, तपस्वी मुनी ॥
सोधे जो वनमा विलम्ब हुनको * तिन्ले सबै कारण ।
पाएकी वरदानको सुमुखिले * सारा गरिन् वर्णन ॥७॥
सावित्री सति धन्य हुन् भनि ठूलो * तारीफ तिन्‌को गरे ।
आशीर्वाद दिई सहर्ष, कुटिमा * आफ्नू सबै ती फिरे ॥

राजाका बलवान शत्रुहरूले * सम्चार पाए जब ।
राजाको जति राज्य छाडिकन ती * भागे डराई सब ॥८॥
रैतीले नृपलाई आदर गरी * राखे लगी राज्यमा ।
कोही श्रेष्ठ सती भएन नृपते ! * सावित्री झैं लोकमा ॥
पाएको यमबाट जो वर थियो * प्रत्येक पूरा भयो ।
सावित्री अनि सत्यवान दुइको * कीर्ति ठुलो फैलियो ॥९॥
यो आख्यान सुनी युधिष्ठिर निकै * आश्चर्य मान्दा भए ।
मार्कण्डेय मुनी सहर्ष कुटिमा * मागी बिदा गै गए ॥
जस्ले यो इतिहास भन्छ अथवा * सुन्ला खुशी भैकन ।
भोगी सौख्य यहाँ, परंपद पछी * पुग्नेछ त्यो सज्जन ॥१०

कर्ण द्वारा कवच-कुण्डल दान—

आफैं वनेर द्विज निश्चय साथ जान्छु ।
त्यो कर्णको कवच कुण्डल भीख माग्छु ॥
यस्तो विचार जब इन्द्रजिले गरेथे ।
तिन्को विचार सहजै रवि बुझेथे ॥११॥

स्वप्नामा पुगि कर्णका नगिचमा * यौटा बनी ब्राह्मण ।
लागे भन्न बुझाई बात हितको * श्री सूर्यनारायण ॥
बाबू कुण्डल कानका, कवच यो * तिम्रो छ जो देहमा ।
माग्नेछन् बुझ इन्द्र ब्राह्मण बनी * आई कुनै कालमा ॥१२॥
तिम्रो जन्म हुँदा यि भूषण दुवै * रक्षार्थ ठानी हित ।
पैह्राएँ तिमिलाइ आफ्नु तनको * खोलेर राम्रोसित ॥
रक्षा हुन्छ सदा लगाइरहँदा * हे बाबु ! यो भूषण ।
सक्तैनन् अरूले टुटाउन पनी * यस्लाई त्यै कारण ॥१३॥

ठानी पाण्डवको भलो र कुभलो * तिम्रो चिताई कन ।
मागी सादर इन्द्रले छल गरी * लिन्छन् दुवै भूषण ॥
दानी कर्ण भनी सुकीर्ति छ ठुलो * विख्यात संसारमा ।
गर्दैनौ तिमिले निराश कहिल्यै * जो आउँछन् सामुमा ॥१४
हुन्छौ निश्चय नै अवध्य तनमा * पैह्रेर यो भूषण ।
सक्तैनन् तिमिलाइ जित्न रणमा * भन्छु त्यसै कारण ॥
आफ्नू जीवन राख्नको मन भए * मागे पनी इन्द्रले ।
तिम्रो भूषण यो कदापि नदिनू * छल्नू कुनै युक्तिले ॥१५॥
यौटा हेतु अरू छ गुप्त यसमा * मौका जसै आउला ।
त्यो सारा म बताउनेछु सहजै * थाहा तिमी पाउला ॥
स्वप्नामै जब कर्णले हित हुने * आज्ञा सुने सूर्यको ।
लागे सोध्न तुरुन्त विप्र रूपका * श्री सूर्यलाई ति यो ॥१६॥
को हौ, विप्र ! बताउ यो हित-कुरा * मेरो गरेको किन ? ।
इच्छा भो गहना मलाई तिमिले * के हेतु पैह्राउन ॥
अर्को गुप्त रहस्य के छ यसमा * राखी दया त्यो भन ।
यो बिन्ती सुनि कर्णको खुशि भई * श्री सूर्यनारायण ॥१७।
बोले सादर कुन्तिभोज नृपती * ठूलो प्रतापी थिए ।
दुर्वासा ऋषि भूपको महलमै * बस्छु म भन्दै गए ॥
राखेथे ऋषिलाइ आदर गरी * ती भूपतीले तर ।
दिन्छन् श्राप रिसाई निश्चय भनी * मान्थे असाध्यै डर ॥१८॥
कुन्ती सुन्दरि शूरसेन नृपकी * साटो लिएका थिए ।
राजाले तिनिलाइ डाकि नजिकै * यो बात भन्दा भए ॥
हे कुन्ती ! गृहशिल्पकोनिधि तिमी * बाठी हुनाले गरी ।
दुर्वासा यहिं बस्तछन् र तिमिले * गर्नू पर्‍यो चाकरी ॥१९॥

योो आज्ञा सुनि कुन्तिभोज नृपको * बोलिन् पृथा सुन्दरी ।
सेवा ती ऋषिको प्रसन्न मनले * गर्नेछु राम्रो गरी ॥
क्रोधी छन् बहुतै भनेर मनमा * पर्दैन मान्नू डर ।
गर्नू चाकरि श्रेष्ठ हो सुजनको * कल्याणका खातिर ॥२०॥
कुन्तीको सुनी यो कुरा नरपती * अत्यन्त खूशी भए ।
छोरीलाइ बुझाउँदै टहलको * भारा सबै सुम्पिए ॥
लागिन् गर्न रुजू रहीकन सदा * सेवा मुनीको तिनी ।
सेवा जत्ति गरे पनि गुन भने * बुझ्दैनथे ती मुनी ॥२१॥
फर्कन्छु अहिले भनेर कहिले * निस्केर ती हिँड्दथे ।
आधा रात बिताई चार दिनमा * फर्की त्यहाँ आउँथे ॥
कुन्ती चाकरि गर्दथिन् रुजु रही * जैहे ति आए पनी ।
झर्कन्थे तर ती वृथा रिस गरी * हेर्दीन यस्ले भनी २२॥
गर्थिन् चाकरि तैपनी रिस त्यजी * ती सुन्दरी सादर ।
चाहिन्थ्यो जति वस्तु जुन् बखतमा* पार्थिन् सदा हाजिर ॥
कुन्तीको गुण-शीलले, टहलले * गम्भीरताले पनि ।
केही कालपछी स्वयं खुशि भई * बोले रिसाहा मुनि ॥२३॥
हे कुन्ती ! अहिले गर्‍यौ टहल जो * मेरो तिमीले यहाँ ।
दिन्छु एक म सिद्धमन्त्र सुमुखी * खूशी भई मन्महाँ ॥
डाक्नेछौ तिमि मन्त्र यो जप गरी* जुन् देवलाई जब ।
देलान् एक सुपुत्र आइ तिनिले * पुग्नेछ इच्छा सब ॥२४॥
येती बात भनेर मन्त्र र अरू * शिक्षा प्रशस्तै दिए ।
अन्तर्धान भएर आश्रम महाँ * क्रोधी मुनी फर्किए ॥
हेर्छु लौ अब मन्त्रको बल भनी * श्री कुन्तिले क्वै दिन ।
डाकिन् मन्त्र जपी मलाइ र गयो * मेरो गती रोकिन ॥२५॥

बाबू, कर्ण मलाई जान तिमिले * हूँ सूर्यनारायण।
मन्त्राधीन भई गएँ विवश भै * कुन्तीकहाँ त्यै क्षण॥
देखी सासु भनिन् मलाई मनमा * मानेर शंका डर।
डाकें जाँच्न भनेर मन्त्र बलको * विश्वासका खातिर॥२६॥
कन्यै छु गरुँ गर्भ भारण भने * के भन्दछन् लोकले।
लाग्ला पाप तथा अनेक अपवाद्* हे देव ! यै हेतुले॥
व्यर्थै दुःख दिएँ हजूरकन लौ * डाकेर मैले यहाँ।
माफी बक्सनुहेस् अबोध छ भनी * राखी दया मन्महाँ॥२७॥
कुन्तीले यसरी मलाई बहुतै * बिन्ती गरेको सुनी।
सम्झाएँ तिनिलाई योग्य रितले * तत्काल मैले पनी॥
मैले फिर्नु पऱ्यो अनादर भई * ऐहले भने हे सति !।
ठान्नन् तुच्छ मलाई देवहरुले * होला ठुलो दुर्गति॥२८॥
सोही कारणले हुँदैन यसरी * फर्केर जानू अब।
होला पुत्र अवश्य वीर मनको * पुग्नेछ इच्छा सब॥
इच्छा पूर्ण गराउ सादर तिमी * पर्दैन मान्नू डर।
कन्या नै रहुली सधैं जगतमा * विख्यात दिन्छु वर॥२९॥
सम्झाएँ यसरी सबै तरहले * नीती बुझाई जब।
राम्रो चित्त बुझी सकेपछि गरिन् * स्वीकार तिन्ले सब॥
गर्भाधान गरेर भूषण दुवै * पैह्राई राम्रो गरी।
आएँथें म फिरी प्रसन्न मनले * आकाशमा त्यै घरी॥३०॥
मैन्हा पूर्ण भएर जन्म हुनगो * हे कर्ण ! तिम्रो जब।
मातृ-स्नेह जनाइ धेर पहिले * रोइन् लुकेरै तब॥
लाग्दा लाज असाध्य बन्धु जनको* मानेर शाहै डर।
राखिन् बाकसमा तिमीकन भई * दुःखी र चिन्तातुर॥३१॥

बिन्ती गरिन् मतिर हेरि रुँदै तिनीले ।
रक्षा स्वयं गरिलिनोस् सुतको हजुर्ले ॥
गङ्गाजिको जलमहाँ लगि त्यो बगाइन् ।
गर्दै विलाप घरमा तिनि फर्कि आइन् ॥३२॥

कर्णको वृत्तामा

लाग्यो बाकस बग्न घोर जलमा * गङ्गाजिको त्यो जब ।
मैले तेज फिंजाई आफ्नु शिशुको * रक्षा गरेथें तब ॥
यौटा सारथि स्नान गर्दछु भनी * गंगा किनार्मा थियो ।
त्यस्ले बाकस देखि सुन्दर त्यहाँ * बोकी घरैमा लग्यो ॥३३॥
देखेथ्यो तिमिलाइ बाकस ठुलो * फोरेर हेर्‍यो जब ।
पत्नीलाइ दिई भन्यो खुशि भई * पुग्नेछ इच्छा अब ॥
राधाले पनि दैवले सुत दियो * भन्दै गरी पाल्न ।
लाग्यौ बढ्न तिमी अधीरथकहाँ * यै हेतुले दिन्-दिन ॥३४॥

राजा श्री धृतराष्ट्रको रथ उही * हाँक्ने थिए सारथी ।
सोही कारण मित्रता कुरुहरू * -का साथ भो त्यो घरी ॥
निद्रामै जब यो कुरा सुनिसके * श्री सूर्यको कर्णले ।
लागे भन्न ति नीदमै कर दुवै * जोरी ठुलो भक्तिले ॥३५
मेरो वंश र जन्मको हजुरले * गर्नू भयो वर्णन ।
योटा विन्ति म गर्दछु चरणमा * हे सूर्य नारायण ! ॥
दिन्छु दान भनेर सत्यव्रतको * संकल्प मेरो छ जो ।
मेरो मृत्यु भए पनी बरु हवस् * छाड्दीन संकल्प त्यो ॥३६
रक्षा सत्य कबोलको र हितको * युक्ती भए क्यै अरू ।
आज्ञा गर्नु हवस् प्रसन्न मनले * गर्छु म सोही बरू ॥
यो बिन्ती सुनि कर्णको खुशि भई * आज्ञा भयो सूर्यले ।
थाम्छु सत्य भन्यौ र गर्दछ सदा * रक्षा त्यही सत्यले ॥३७॥

काटेर यो कवच कुण्डल झिक्न हुन्न ।
सक्छौ भने सुरपती कन भन्नु दिन्नँ ॥
साटो भनेर लिनु शक्ति अमोघ मागी ।
आफ्नो दिनू कवच कुण्डल मोह त्यागी ॥३८॥
त्यो शक्तिले समरमा विजयी हुनेछौ ।
शक्ती र भूषणविना तिमि दीन हुन्छौ ॥
शिक्षा दिई अलप सूर्य जसै हुनूभो ।
ती कर्णको निंद पनी सहसा खुलीगो ॥३९॥

राखेथे मनमै कुरा सकल ती * ब्यूँझे पनी कर्णले ।
गर्थे दान सधैं बसेर शुचि भै * विप्रादिमा भक्तिले ॥
आए इन्द्र बनेर ब्राह्मण त्यहीं * भिक्षार्थ कोही दिन ।
धेरै ब्राह्मणलाइ दान पहिले * मागे जती दीकन ॥४०॥

देखेथे जब इन्द्रलाइ नगिचै * डाकी भने सादर ।
के इच्छा छ हजूरको कहनुहोस् * गर्छु म त्यो हाजिर ॥
गाई, वस्त्र, सुवर्ण, भूमि र अरू * इच्छा छ जे भन्नुहोस् ।
दिन्नन् की भनि क्यै हजूर मनमा * शङ्का नमान्नूहवस् ॥४१॥
बोले ब्राह्मण भेषका सुरपती * तिन्ले भनेको सुनी ।
दिन्छन् दान प्रशस्त जे छ जनत्यो * पर्दैन बाधा भनी ॥
इच्छा पूर्ण गराइदिन्छ जन त्यो * जो माग्छ जस्ले जति ।
दानी त्यस्कन भन्दछन् जनहरू * आनन्द मानी अति ॥४२
यौटा दुर्लभ वस्तु माग्दछु, अरू * चाहिन्न केही पनि ।
तिम्रो कुण्डल कानको, कवच यो * देऊ दयालु बनी ॥
बोले कर्ण चिन्हें सुरेन्द्र सुरका * मालीक राजा भनी ।
गर्छन् के छल स्वार्थ साधनमहाँ * के देवताले पनि ? ॥४३॥
पैह्री भूषण यो सदैव विअयी * हुन्छु म संग्राममा ।
मेरो मृत्यु हुनेछ भूषणविना * यो दिन्न लौ दानमा ॥
आफ्नू शक्ति अमोघ जो छ दिनुहोस् * हे देव ! साटो अनि ।
दिन्छु भूषण यी सहर्ष अहिल्यै * काटेर मैले पनि ॥४४॥
बोले इन्द्र–अमोघ शक्ति खुसिले * हे कर्ण ! दिन्छु तर ।
तिम्रो साथ रहन्न शक्ति रणमा * मारेर यौटा विर
होला हाजिर मैकहाँ, अरू पनी * यौटा छ ठूलो डर ।
आफ्नू अस्त्र छँदै प्रहार नगरे * संहारका खातिर ॥४५॥
उल्टो नाश गराउला न त भने * फर्केर आफैं तिर ।
यो आज्ञा सुरराजको सुनि भने * श्री कर्णले सादर ॥
आज्ञा गर्नु भए जती हजुरले * गर्छु सबै पालन ।
मौका पाइ म प्राण-संकट नभै * शक्ती कसै छाड्दिनँ ॥४६

येती बात भनेर भूषण दुवै * काटेर सुम्पी दिए ।
साटो शक्ति सुरेन्द्रको असल त्यो * मागेर तिन्ले लिए ॥
माग्ने भिक्षुक इन्द्रको पृथिविमा * दुर्नाम ठूलो भयो ।
दानी कर्ण भनी सुकीर्ति भवमा *तिन्को स्वयं फैलियो ॥४७

यस्तो काम गरेर पाण्डु-सुतको * कल्याणका खातिर ।
अन्तर्धान गई गए सुरपती * तत्काल स्वर्गै तिर ॥
यो सम्चार सुनेर दुःखित भए * अत्यन्त दुर्योधन ।
बाह्र दक्षिण भाँचियो अब भनी * तिन्ले दुखाए मन ॥४८॥

यो संवाद पुग्यो र द्वैत वनमा * खूशी भए पाण्डव ।
बाह्रै वर्ष पनी बित्यो त्यहिं बसी * पाँचै जनाको अब ॥
चर्चा धर्म र कर्मको अतिथिको * विप्रादिको चाकरी ।
गर्दै पाण्डव बस्दथे वनमहाँ * दुःखी भई त्यो घरी ॥४९

यक्ष संवाद—

वैशम्पायनले भने नरपते ! * त्याहाँ पछी क्वै दिन ।
लैजाँदा हुँदि यज्ञपात्र यमले * दुःखी भई ब्राह्मण ॥
लागे भन्न गएर पाण्डव कहाँ * त्यस्लाइ पक्री कन ।
मेरो ल्याइदिनोस् गएर अरणी * हे वीर ! खोजीकन ॥५०

विन्ती ब्राह्मणको सुनेर मृग त्यो * खोज्दै हिंडे पाण्डव ।
भेटेनन् मृगलाइ प्यास बहुतै * लाग्यो थकाई तब ॥
योटा वृक्षमनी बसे तिनीहरू * विश्रामका खातिर ।
हेर्दै भनुभयो युधिष्ठिरजिले * ती चार भाइतिर ॥५१॥

भीमा छैन विपत्तिको न त कुनै * देख्छु ठूलो कारण ।
व्यर्थैमा पनि धर्म-संकट ठूलो * यो आइलाग्यो किन ? ॥

पैह्ले नै जति पाप पुण्य गरियो * जानी-नजानी कन ।
सोही भाग्य बनेर दुःख-सुख यो * आयो यहाँ देखिन ॥५२॥
त्यै वेला सहदेवले उठि भने * हेरेर दाजू तिर ॥
जूवामा छलले जित्यो शकुनिले * सर्वस्व हाम्रो तर ॥
मैले मार्न सकीनँ त्यै बखतमा * त्यो दुष्टलाई त्यहाँ ।
सोही कारण धर्म-संकट पर्‍यो * यो हामिलाइ यहाँ ॥५३॥
बोले अर्जुन दिक्क मानि मनमा * क्यै रुक्ष वाणी गरी ।
त्यो राधासुत कर्णको अघि सहें * तीखा वचन् बेसरी ॥
पर्थ्यो मार्नु तुरुन्त मार्न नसकी * छाडी दिंदा त्यो घरी ।
त्यसैमा पनि धर्म-संकट पर्‍यो * त्यै हेतुले यो घरी ॥५४॥
दाजूको मुख हेरि क्रोधित हुँदै * भन्दा भए भीमले ।
ल्यायो द्रौपदिलाइ पक्रि करले * जुन् दुष्टले रोषले ॥
त्यो दुःशासन मार्नलाइ त्यहिं नै * मैले नसक्ता महाँ ।
सोही कारण धर्म-संकट भयो * यो हामिलाई यहाँ ॥५५॥
भाईका सुनि बात बाणसरिका * चिन्ता असाध्यै बढी ।
बोले धर्म-कुमार हे नकुलजी ! * यो वृक्ष माथी चढी ॥
देख्छौ कि नगिचै जलाशय कुनै * होला अवश्यै यहाँ ।
दाजूको सुनि यो हुकुम् रुख चढी * हेर्दा भए छिन्महाँ ॥५६
वर्ली त्यो रुखबाट श्री नकुलले * बिन्ती गरे सादर ।
त्याहाँ एक नगीचमै जल भरी * देखिन्छ ठूलो सर ॥
येती बात भनेर पात्र शरको * ठोक्रो उचाली लिए ।
चाँडै ल्याई पुर्‍याउँछु जल भनी * दौडेर जाँदा भए ॥५७
केही दूर पुगी जलाशय ठुलो * देखे सफा सुन्दर ।
पानी खान भनी सहर्ष तटमा * जाँदै थिए ती तर ॥

मेरो उत्तर, प्रश्नको नदिइ यो * पानी नछोऊ भनी ।
त्यै वेला अति स्पष्ट एक हुनगो * आकाशवाणी पनि ॥५८॥
त्यस्को क्यै मनमा विचार नगरी * पानी छुना साथमा ।
सारा चेत हराइ मूर्छित भई * लोटे त्यहीं भूमिमा ॥
आएनन् बहुतै अबेर हुनगो * फर्कन्न भाई किन ?
भन्दै श्री सहदेव, भीम क्रमले * खोज्दै गए अर्जुन ॥५९॥
चारै भाइ लडेर मूर्छित भए * मुर्दा सरीका त्यहाँ ।
आए खोज्न भनी युधिष्ठिर स्वयं * चिन्ता परी मन्महाँ ॥
देखे मूर्छित चेतना रहितका * ती चार भाई कन ।
लागे गर्न विचार चिन्तित हुँदै * त्यो मृत्युको कारण ॥६०॥
पानी खाइसकी विचार गरुँला * भन्ने चिताए जब ।
पैह्ले झैं अति स्पष्ट फेरि सुनियो * आकाशवाणी तब ॥
पानी स्पर्श गरेर धर्म-सुत यी * भाई मरे झैं गरी ।
मछौं व्यर्थ नछोउ यो जल तिमी * बाँच्ने भए यो घरी ॥६१॥
तिम्रा भाइहरू मरे सकल यो * आज्ञा नमानी कन ।
मर्नेछौ सहजै तिमी पनि वृथा * जिद्दी गरे यै क्षण ॥
देख्नुभो बकुलो युधिष्ठिरजिले * यो बात भन्ने त्यहाँ ।
लाग्नूभो अनि सोध्न बात उभिई * त्यस्का अगाडीमहाँ ॥६२॥
को हौ वीर, बताउ यक्ष अथवा * गन्धर्व विद्याधर ।
देख्तैमा तिमीलाई घोर वनमा * लाग्दैछ ठूलो डर ॥
यस्तो बात सुनी युधिष्ठिरजिको * बोल्यो बकुल्लो पनि ।
पक्षी हौन म यक्ष हूँ बुझ तिमी * यिन्लाई मारें भनी॥६३॥
मैले सोध्दछु प्रश्न जो सकलको * देऊ तिमी उत्तर ।
पानी खाइ लिएर भाइहरू यी * फर्कैर जाऊ घर ॥

त्यस्को वात सुनी युधिष्ठिरजिले * 'के प्रश्न हो' भन्नुभो ।
त्यै प्रश्नोत्तर श्रेष्ठ लोकहितका * निम्ती यहाँ लेखियो ॥६४॥

यक्ष-युधिष्ठिर संवाद

प्रश्न–कस्ले सधैं उदय पार्दछ सूर्यलाई ।
तिन्का चतुर्दिक छ को भन त्यो मलाई ॥
कस्को मिलेर भर छन् नभमा अडेका ।
केमा प्रतिष्ठित भई रवि छन् बसेका ॥६५॥

उत्तर–चिद् ब्रह्मले उदय पार्दछ सूर्यलाई ।
छन् देवता वरिपरी सब जान भाई ॥
छन् सत्यले सगरमा स्थित सूर्य जान ।
हुन्छन् प्रतिष्ठित ति ईश्वरबाट मान ! ॥६६॥

प्रश्न–कस्लाइ श्रोत्रिय मनुष्य भनेर मान्नू ?
कस्लाइ भूप ! जन श्रेष्ठ भनेर ठान्नू ?

कुन् कामले जन हुनन् भन तेजवान ?
बन्छन् बुझाउ कसरी जन बुद्धिमान ? ॥६७॥
उत्तर-वेदज्ञ विप्रकन श्रोत्रिय श्रेष्ठ जान।
जो गर्दछन् तप तिनैकन योग्य मान ॥
राखेर धैर्य जन बन्दछ तेजवान।
सत्संगबाट जन बन्दछ बुद्धिमान ॥६८॥
प्रश्न-देवत्व के छ द्विजमा भन पूज्य पार्नें ?
के धर्म हो सुजनले पनि मुख्य ठान्ने ?
तिन्को मलाई भन मानिस भाव के हो ?
व्यर्थै सदा दुख दिने भन दुष्ट को हो ? ॥६९॥
उत्तर-स्वाध्यायमा निपुण ब्राह्मण पूज्य हुन्छन्।
हो धर्म सत्पुरुषको तप गर्नु भन्छन् ॥
मर्नु र जन्मनु कहिन्छ मनुष्य - भाव।
निन्दा गरे जन कहिन्छ सदा खराब ॥७०॥
प्रश्न-सम्मानपूर्ण जनजीवन बुद्धिमान।
भोगेर बस्छ सुख इन्द्रियको तमाम ॥
फेरेर श्वास दिन-रात सबै समान।
बाँचे पनी मृतक झैं जन को छ जान ॥७१॥
उत्तर-आफ्ना कुटुम्बहरुको अनि देवताको।
आत्मा र पितृ अतिथी यति पाँच जन्को ॥
गर्दैन जो भरण-पोषण योग्य जानी।
बाँचे पनी मृतक झैं बुझ सोहि प्राणी ॥७२॥
प्रश्न-भारी छ को पृथिवीदेखि बढी बताऊ।
आकाशदेखि पनि उच्च छ के जनाऊ।

को वायुदेखि बढि सक्छ दगुर्न भाई !
तृणदेखि के छ बढि लौ भन त्यो मलाई ॥७३॥
उत्तर–हो मातृ-गौरव बढी बुझ पृथ्विदेखी ।
चाँडो दगुर्छ मन बेसरि वायुदेखि ॥
आकाशदेखि पनि उच्च पिताजि ठान्छु
चिन्ता बढी छ तृणदेखि मनेर मान्छु ॥७४॥
प्रश्न–निद्रा परे पनि छ नेत्र नचिम्लने को ?
चेष्टा हुँदैन भन जन्म लिएर कस्को ?
संसारमा हृदयहीन छ को जनाऊ !
को बढ्छ वेगसित भूप ! छिटो बताऊ ॥७५॥
उत्तर–चिम्लन्न नेत्र निंदमा पनि मत्स्य जान ।
चेष्टा हुँदैन फुलमा भनि बात मान ॥
हे यक्षजी ! हृदय पत्थरको हुँदैन ।
तीखो गती नदिसरी अरु देखिंदैन ॥७६॥
प्रश्न–को मित्र हुन्छ जनको परदेश गर्दा ?
को हुन्छ मित्र भन रोग र कष्ट पर्दा ॥
को मित्र हुन्छ जन मृत्यु समीप पुग्दा ।
को हो सखा भन गृहस्थ भएर बस्ता ॥७७॥
उत्तर–हुन् मित्र श्रेष्ठ सँगमा परदेश गर्ने ।
हुन् वैद्य नै बुझ सखा सब रोग हर्ने ॥
हो मित्र दान जब धड्दछ मृत्यु आई ।
पत्नी र मित्र अति श्रेष्ठ गृहस्थलाई ॥७८॥
प्रश्न–के श्रेष्ठ हो कृषक खातिर हे नरेश !
कर्तव्य हुन्छ धनिको भन के विशेष ॥

कस्लाई मुख्य अतिथि भनि मान्नुपर्छ ?
के वस्तु अमृत भनीकन खानुपर्छ ॥७९॥
उत्तर–वर्सात नै कृषक खातिर श्रेष्ठ जान ।
दाता भएर धनिको बुझ बढ्छ मान ॥
हुन् पाहुना असल अग्नि भनेर जान्नू ।
गो-दुग्ध अमृत भनीकन नित्य मान्नू ॥८०॥
प्रश्न–कुन् हो सखा असल ईश्वरले दिएको ?
त्यस्को सखा स्वरुप श्रेष्ठ बताउ के हो ?
के दिन्छ जीवन सबै जनलाइ भाई ?
कुन् दानले भन सकिन्न ठूलो कमाइ ॥८१॥
उत्तर–आश छ मित्र बुझ ईश्वरले दिएको ।
पत्नी सखा स्वरुपकी विधिले रचेको ॥
वर्षा छ जीवन सुअन्न दिने हुनाले ।
विद्या कदापि सकिइन्न सधैं दिनाले ॥८२॥
प्रश्न–राम्रो छ के गुण ठूला जनलाइ याहाँ ।
कुन् श्रेष्ठ हो धन सबै धनहेरु माहाँ ॥
कुन् लाभमा सकल उत्तम लाभ मान्छौ ?
कुन् सौख्यमा सकल श्रेष्ठ भनेर ठान्छौ ॥८३॥
उत्तर–चातुर्य नै सकलमा गुण श्रेष्ठ मान ।
विद्या छ श्रेष्ठ सब संपतिमा प्रधान ॥
आरोग्य हो सकल लाभ विषे प्रसिद्ध ।
संतोष हो सुख सबै सुखमा छ सिद्ध ॥८४॥

प्रश्न–कुन् धर्मलाइ तिमि श्रेष्ठ भनेर मान्छौ ?
शिक्षा र अर्ति दिन कस्कन ठीक मान्छौ ?
के वस्तु राखि वशमा भन शोक जान्छ ?
कुन् मित्रता नटुटि नित्य बढी रहन्छ ॥८५॥
उत्तर–हो श्रेष्ठ धर्म सबमा उपकार गर्नू ।
अर्ती दिंदा असल पात्र कुपात्र हेर्नू ॥
रोकेर राख्नु मनलाइ र शोक हुन्न ।
मैत्री गरे सुजनको कहिल्यै खिइन्न ॥८६॥
प्रश्न–कुन् त्यागले जन सुपात्र ठुलो कहिन्छ ?
चिन्ता र शोक नहुने भन त्याज्य के छ ?
कुन् त्यागले जन सदैव धनी ठहर्छ ?
त्यागेर के चिज मनुष्य सुखी रहन्छ ? ॥८७॥
उत्तर–त्यागे घमण्ड सबको प्रिय पात्र बन्छ ।
त्यागेर क्रोध जन शोक रहित् रहन्छ ॥
जो त्याग्छ मोह जन त्यो धनवान् कहिन्छ ।
त्यागेर लोभ जन नित्य सुखी रहन्छ ॥८८॥
प्रश्न–के हेतु ब्राह्मणहरूकन दान दिन्छन् ?
के हेतु द्रव्य नट नर्तकलाई बाँड्छन् ?
के हेतु सम्पति दिई जन आफ्नू पाल्छन ?
के हेतुले कर ति भूपतिलाइ दिन्छन् ॥८९॥
उत्तर–सद्धर्म निम्ति द्विजलाई दिइन्छ दान ।
सत्कीर्ति निम्ति नटलाइ दिइन्छ दान ॥

सम्पत्ति काम लिन सेवकलाइ दिन्छन् ।
मन्मा डराई कर भूपतिलाइ दिन्छन् ॥९०॥
प्रश्न–ज्ञानी कहिन्छ भन कुन् जन लोकमाहाँ ?
को गर्दछन् भन समान सुदृष्टि याहाँ ?
ख्याती छ उत्तम दया भनि नाम कस्को ?
भन्छन् सबै सरल छन् जनलाइ कस्तो ? ॥९१॥
उत्तर–ज्ञानी कहिन्छ उहि जो छ विनम्र त्यागी ।
जो हेर्छ पक्ष नगरी त्यहि हो विरागी ।
भन्छन् दया सकलको हित गर्नु भाई !
मान्छन् सबै सरलता समदृष्टि लाई ॥९२॥
प्रश्न–कुन् वस्तुले सकल विश्व छ ढाकिएको ?
कुन् हेतु तेज उसको छ नदेखिएको ?
त्यागिन्छ मित्र भन कारण के परेर ?
मिल्दैन जान किन स्वर्ग मरी सकेर ? ॥९३॥
उत्तर–अज्ञानले सकल विश्व छ ढाकिएको ।
बढ्दा तमोगुण-प्रकाश बुझिन्न त्यस्को ॥
त्याग्छन् सुमित्र परि लोभमहाँ मनुष्य ।
जाँदैन स्वर्ग जन मोह भए अवश्य ॥९४॥
प्रश्न–राजन् ! बताउ अब दुर्जय शत्रु कुन् हो ?
कैह्ले विनाश नहुने भन व्याधि के हो ?
कस्ता मनुष्यकन सज्जन श्रेष्ठ जान्नु ?
कुन् व्यक्तिलाइ भन दुर्जन ठानि त्याग्नु ॥९५॥

उत्तर–हो क्रोध शत्रु बलवान्, जनको अजेय ।
हो लोभ व्याधि जनको भनि जान यक्ष ॥
मानिन्छ सज्जन सधैं उपकार गर्नें ।
हो दुष्ट, दुर्मति छ जो अपकार गर्नें ॥९६॥
प्रश्न–भन अब नृपते ! छन् को सुखी लोकमाहाँ ।
कुन चिज बहुतै आश्चर्य लाग्ने छ यहाँ ॥
असल सुगम बाटो, 'बात' यस्को जवाफ ।
दिइ जल पिइ जाउ भूपते ! हर्ष साथ ॥९७॥
उत्तर–दिनको आठौं भागमा एक छाक ।
सागै सिस्नू खान्छ जो प्रेम साथ ॥
अर्काको रिन् छैन त्यो दूरदेश ।
भन्छु मैले हो सुखी त्यै विशेष ॥९८॥
देख्दैछन् जनहेरुले दिन-दिनै * प्राणी मरेका तर ।
मर्नैछु य पनी भनेर मनमा * मान्दैन कोही डर ॥
मेरो मृत्यु हुँदैन कल्प भरिमा * भन्ने विचार्छन् बरू ।
यो भन्दा बढि हुन्छ के भन तिमी* आश्चर्य ठूलो अरू ॥९९
भिन्नै छन् मत शास्त्रको र श्रुतिको * मानिन्छ भिन्नै गति ।
छन् भिन्नै ऋषिहेरुका मत पनी * मिल्दै नमिल्ने कति ॥
ठान्छन् तत्व छ धर्मको निहित क्वै * गूढार्थ झैं प्वाल्मा ।
जुन् बाटो लिइ पूर्व सज्जन हिंडे *हिंड्नू त्यही मार्गमा ॥१००
ठूलो मोहमयी कराहि त्यसमा * आगो गरी सूर्यको ।
पार्छन् काल स्वरूप ईश्वर स्वयं * पक्कू सबै जीवको ॥

थप्तेछन् दिन-रातरूप समिधा * त्यस्मा स्वयं ईश्वर ।
तिम्रा प्रश्न विचारका बुझि लिए * हे यक्ष, यो उत्तर ॥१॥
पाएँ उत्तर ठीक हे नरपते ! * मैले सुध्याए जति ।
तिम्रो बुद्धि विवेकदेखि मनमा * आनन्द लाग्यो अति ॥
चारै भाइमहाँ बचाउँछु कुनै * यौटा त्यसै कारण ।
चाहन्छौ तिमि भाइ कुन् नरपते ! * सोचेर चाँडी भन ॥२॥
बोले धर्मकुमार यक्ष ! सबमा * बाठो र अग्लो छ जो ।
लामा हात र नेत्र चञ्चल हुने * प्यारो सबैको छ जो ॥
माद्रीको सुत वीर श्रीनकुलजी * स्नेही हुनाले गरी ।
तिन्लाई पहिले बचाई दिनुहोस् * हे यक्षजी ! यै घरी ॥३॥
राजन् ! भीम पराक्रमी र बलिया* विख्यात छन् लोकमा ।
उस्तै वीर ठूला धनञ्जय सरी * क्वै छैन संसारमा ॥
यस्ता भाईहरू सहोदर दुवै * छाडी प्रतापी कन ।
माग्छौ माद्रिकुमारको भन तिमी * के हेतुले जीवन ? ॥४॥
माद्री-कुन्ति दुवै समान जननी * ठान्छु म त्यै कारण ।
दोटै पुत्रवती सदा बनि रहुन् * भन्ने विचारी कन ॥
न्यायी भन्दछ लोकले मकन लौ * त्यै धर्म निम्ति पनि ।
माग्छु जीवन माद्रिका तनयको * देऊ दयालु बनी ॥५॥
बोले यक्ष—यथार्थ रूपसँग जो * मेरो दियौ उत्तर ।
त्याग्दैनौ तिमी धर्मको भर ठूलो * ऐश्वर्यका खातिर ॥
चारै भाइ जिलाउँछु नरपते ! * यै रेतुले सादर ।
जे इच्छा मनमा छ माग अहिले * दिन्छु म सोही वर ॥६॥

येती भनेर निजरूप प्रकट् गराए।
हूँ धर्मराज म भनेर स्वयं चिन्हाए॥
तिम्रो स्वभावकन जाँच्न भनेर आएँ।
पाएर उत्तर यथार्थ निकै रमाएँ॥७॥
पैह्ले गराइ कन जीवित चार भाइ।
आज्ञा दिए अनि युधिष्ठिर भूपलाई॥
बाबू ! सहर्ष वरदान म दिन्छु माग।
शंका र दुःख मनको सब ताप त्याग॥८॥

यो आज्ञा सुनि श्री युधिष्ठिरजिल्ले * बिन्ती गरे सादर।
पाऊँ ब्राह्मणको प्रभो म अरणी * त्यै हुन्छ ठूलो वर॥
यो बिन्ती सुनि यज्ञपात्र द्विजको * ल्याएर सुम्पी दिए।
छोरालाइ ति धर्मराज सहसा * हाँसेर भन्दा भए॥९॥
मैले नै मृगरूप धारि अरणीं * ल्याएँ गई विप्रको।
हाम्रो भेट भयो नमान मनमा * संताप क्यै बातको॥
हे बाबू ! तिमि माग केहि खुशिले* दिन्छु म अर्को वर।
यो आज्ञा सुनि श्रीयुधिष्ठिरजिले * माग्नू भयो सादर॥१०॥
हामी गुप्त भएर वर्ष दिन गै * जाहाँ बसे तापनि।
हामीलाइ कदापि चिह्न नसकुन् * खोज्दा यिनै हुन् भनी॥
लागे भन्न ति धर्मराज खुशि भै * तिन्ले भनेको सुनी।
जे माग्यौ वरदान त्यो दिइसकें * कर्तव्य मेरो भनो॥११॥
जाओ बस्न तिमीहरू खुशि भई * इच्छा छ जुन् देशमा।
चिन्दैनन् अरुले यही शरिरले * डुल्दा पनि लोकमा॥

इच्छा माफिक रूप धारण पनि * छौ गर्न सक्ने सब ।
आशीर्वाद म दिन्छु संकट कुनै * पर्दैन अर्को अब ॥१२
अन्तर्धान् भइ धर्मराज सहमा * पाल्नू भयो धाममा ।
आफ्नू आश्रममा फिरे खुशि हुँदै * पाँचै जना साथमा ॥
यो सम्चार गई निवेदन गरे * श्री धौम्यलाई सब ।
आफ्ना डाकि सबै छिमेकि कुटिमा* भन्दा भए पाण्डव ॥१३॥
हामी पाउँ विदा, छ वर्ष दिन जो * बाँकी रहेको अब ।
बस्नू पर्दछ गुप्त भैकन कतै * रक्षार्थ हामी सब ॥
यस्तो विन्ती सुनी युधिष्ठिरजिको* भन्दा भए धौम्यले ।
राजन् ! दिक्क नमान क्यै, दिन सबै* बित्नेछ आनन्दले ॥१४।

गुरु धौम्यको उपदेश

मारे गुप्त रहेर शत्रु पहिले * धोताहरूले पनि ।
धेरै कष्ट सहे लुकेर रहँदा * मौका छ यस्तै भनी ॥

श्री नारायण गुप्त भैकन रहे * श्री इन्द्रको वज्रमा ।
पार्दैछन् अङ्ग दग्ध शत्रु, रविले * गुप्तै रही भूमिमा ॥१५॥
मारे रावण रामले नृपतिका * छोरा बनी मानिस ।
जान्दैछौ तिमि यो, नत्याग मनको* हे भूपती ! साहस ॥
यो शिक्षा सुनि धौम्यको उठि भने* गर्जेर श्री भीमले ।
दाजू ! लड्न तयार छौं हजुरको * तत्काल आज्ञा मिले ॥१६॥
एक्लैले पनि दुष्ट कौरव सबै * मार्छन् गई अर्जुन ।
मार्नेछु म पनि अवश्य रणमा * छानेर वैरी कन ॥
उस्तै छन् सहदेव औ नकुलजी * योद्धा प्रतापी तर ।
लाचारी छ हजूरको हुकुम क्यै * पाइन्न त्यै खातिर ॥१७॥
तेजस्वी सुनि भीमको यति कुरा * संपूर्ण खुशी भए ।
आशीर्वाद दिई छिमेकि कुटिमा * फर्केर आफ्नू गए ॥
पाञ्चाली, गुरु धौम्य पाण्डव सबै* त्यागेर त्यो आश्रम ।
सल्लाहा गरुँ लौ भनीकन गए * क्यै दूर सोही क्षण ॥१८॥
ज्ञानी-सज्जनको, सुपात्र द्विजको * गर्दै रही चाकरी ।
जो सुन्ला वनपर्वको शुभ कथा * श्रद्धा र भक्ती धरी ॥
त्यस्का पूर्ण हुनन् मनोरथ सबै * संकष्ट जाला टरी ।
भोगी सौख्य यहाँ मरेपछि उहाँ * गर्नन् दया श्रीहरी ॥१९॥

इति वनपर्व समाप्त ।

सनातन हिन्दू धर्मको सिद्धान्त

सत्मार्गको पालन गर्नेले मात्र जान्न सकिने

कुनै सत्य वस्तु छ

त्यस सत्यलाई जान्न सत्-मार्गमा चल्नु नै

सनातन धर्म

हो।

अगस्तिले समुद्र-पान गरेको (पृष्ठ २०३ को)

महाभारत-विराटपर्व

प्रारम्भः

पाण्डवहरूको विराटनगर प्रस्थान—

आठोटा बाहुलीमा नियमसित सदा* शंख - चक्रादि धर्दी ।
आकारैले विरोधी शठरिपु-कुलमा * भीति सञ्चार गर्दी ॥
दुर्गा देवी त्रिनेत्रा त्रिभुवन जननी * -बाट कल्याण धारा ।
वर्षोस् भन्दै झुकाई शिर पद युगमा * नित्य गर्छु पुकारा ॥१॥
श्री जन्मेजयले सुध्याउनु भयो * बिन्ती गरी हे मुनि !
मेरा पूर्वज पाँच पाण्डवहरू * अत्यन्त दुःखी बनी ॥
काटेथे डुलि बाह्र वर्ष वनमा * सन्तापका ती दिन ।
काटे गुप्त रहेर वर्ष दिन त्यो * कुन् चालले गैकन ? ॥२॥
बस्थिन् भूप विराटका महलमा * ब्रह्माण्डकी सुन्दरी ।
रानी द्रौपदि गुप्त भैकन, बनी * दासीसरी के गरी ? ॥
वैशम्पायनले भने नरपतै ! * पाई पिताको वर ।
सल्लाहा गरुँ लौ भनीकन गए * पाँचै जना क्यै पर ॥३॥
सोधी बक्सनुभो युधिष्ठिरजिले * सोचेर हे अर्जुन !
ठान्छौ बस्न तिमी सुयोग्य अहिले * कुन् देशमा लौ भन ॥
बोले अर्जुन श्री युधिष्ठिरजिले * आज्ञा भएको सुनी ।
बस्ने योग्य अनेक देशहरू छन् * साना र ठूला पनि ॥४॥
पैहे जो यमराजले वर दिए * कल्याणका खातिर ।
हामी यै रूपले जहाँ पनि गई * बस्छौं नमानी डर ॥

चिन्दैनन् अरुले भनेर मनमा * पक्का भए तापनी ।
भन्छु नाम अनेक देशहरूको * छन् योग्य बस्ने भनी ॥५
चेदी, मत्स्य र शाल्व,मल्ल नगरी* सौराष्ट्र यौगन्ध र ।
कुन्ती भोज, दशार्ण शूर सबमा * पांचाल छन् सुन्दर ॥
आज्ञा हुन्छ गएर जुन् नगरमा * बस्ने भनी नाथको ।
बस्छौं हामीहरू बुभेर मनमा * हो खेल यो भाग्यको॥६
चिन्ता गर्नु वृथा छ लौ हजुरले * यस्मा कुनै बातको ।
आज्ञा गर्नु भयो युधिष्ठिजिले * बिन्ती सुनी भाइको ।
पायौं आशिष धर्मराज खुशि भै * कल्याणको जुन् वर ॥
मिथ्या हुन्न भनेर ठान्छु मनमा * विश्वास पक्का, तर ॥७॥
सल्लाहा पनि गर्नुपर्दछ बसी * राम्रो विचारी कन ।
ज्ञानी वृद्ध विराट छन् नरपती * सत्पात्र औ सज्जन ॥
काट्नू पर्छ बसी तिनै नृपकहाँ * संकष्टका यी दिन ।
गर्नेछौ गई काम के तिमीहरू * चारै जना लौ भन ॥८॥
दाजूको सुनि बाय आदर गरी * भन्दा भए अर्जुन ।
देखी कष्ट हजूरको नरपते ! * आत्तिन्छ मेरो मन ॥
ज्ञानी सत्यप्रतिज्ञ धार्मिक गुणी * राजा प्रजा-पालक ।
ठान्छन् श्रेष्ठ हजूरलाइ जनले * सद्धर्मका रक्षक ॥९॥
जस्को श्रेष्ठ हुकुम् चल्यो पृथिवीमा * राजा भई बेसरी ।
ऐले बस्नु त्यहाँ गरेर कसरी * ती भूपको चाकरी ॥
के गर्ने मनमा छ लौ हजुरको * राजा कहाँ गैकन ।
के गर्दा सुख हुन्छ नाथकन यै * गर्दै सधैं चिन्तन ॥१०॥
दैवाधीन भएर कष्ट सहनू * पर्ने भयो नाथले ।
छाती आज चिरिन्छ हामि सबको * यौटा यही बातले ॥

सक्छौं हामिहरू त गर्न सहजै * जे पर्छ जस्तो जहाँ ।
गर्नू हुन्छ हजुर काम गइ के * ऐहे ति राजाकहाँ ॥११
आज्ञा गर्नु भयो युधिष्ठिरजिले * बिन्ती सुनी पार्थको ।
हे भाई हरु हो ! नमान मनमा * चिन्ता कुनै बातको ॥
पासाका जति खेल छन् छलसहित् * मैले सबै जान्दछु ।
प्यारो मित्र थिएँ युधिष्ठिरजिको * पैहे त्यहाँ भन्दछु ॥१२

गर्छु विचारि बनि भूपतिको म काम ।
सोधे भने मसंग भन्दछु कङ्क नाम ॥
मेरा निमित्त तिमिहरु नमान सुर्ता ।
बस्ता तहाँ मकन मिल्छ सबै सुबिस्ता ॥१३॥

जस्ले पर्वत गन्धमादन महाँ * एक्लै लडाइँ गरी ।
मारे यक्ष तथा हिडिम्ब बलियो * जस्बाट गैगो मरी ॥
जस्ले मार्न सके जटासुर ठुलो * योद्धा तथा राक्षस ।
ल्याए दिव्य सरोज, पाइ कपिको * आशीष औ साहस ॥१४॥
त्यस्ता भीम पराक्रमी र बलमा * विख्यात छौ लोकमा ।
गर्छौ काम गएर के भन तिमी * ती भूपको देशमा ॥
बोले भीम पकाउने विधिहरू * मैले सबै जान्दछु ।
भान्साको सब काम भूपतिकहाँ * पाऊँ भनी माग्दछु ॥१५
भान्से काम दिई मलाई नृपले * राख्छन् खुशी भैकन ।
राजी पार्दछु भूपलाई म सधैं * ख्वाई मिठो भोजन ॥
इच्छा भूपतिले गरे यदि भने * तिन्को चिताई हित ।
कुश्ती खेल्छु गजेन्द्र खूब बलिया * साँढे पहल्मान्सित ॥१६॥
सोधे नाम म भन्छु वल्लभ तहाँ * विश्वास पर्नै गरी ।
गर्नेछु म विराटको नरपते ! * आनन्दले चाकरी ॥

भान्साको गरि काम पाण्डवकहाँ * पैह्ले बसेको थिएँ ।
जाँदा ती वनवासतर्फ म यहाँ * बस्ने इरादा लिएँ ॥१७॥
सोध्नू भो अनि श्री युधिष्ठिरजिले * साह्रै दुखाई मन ।
सम्झेरै अझ कष्टका दिन अरू * थाल्छ म झन् आत्तिन ॥
मानिन्छन् जसरी सबै नदिमहाँ * ठूला भनी सागर ।
जस्तै सिंह गनिन्छ श्रेष्ठ पशुमा * सम्पूर्ण पृथ्वीभर ॥१८॥
पक्षीमा बुझ श्रेष्ठ छन् गरुड नै * श्री विष्णुका वाहन ।
त्यस्तै छन् धनुधारी वीरहरुमा * विख्यात यी अर्जुन ॥
पाए खाण्डव दाहमा विजयश्री * इन्द्रादि द्यौता जिती ।
वैन्ही वासुकिकी हरेर बलले * ल्याए उलूपी सती ॥१९॥
जस्को ख्याति ठुलो छ वीरहरुमा * विख्यात संसारमा ।
गर्छन् पार्थ गएर काम भन के * ती भूपका देशमा ॥
शक्तीमा बलमा महेन्द्र सरिका * छन् सूर्य झैं तेजमा ।
साक्षात् कृष्णसमान ठान्दछु मता * ठूला धनुर्धारिमा ॥२०॥
तेह्रौं सूर्यसरी छ तेज यिनको * श्री द्वादशादित्यमा ।
ताँदोको खत देख्छु प्रष्ट अहिले * यिन्का दुवै हातमा ॥
सक्नेछन् कसरी वृकोदर ! यिनी * त्यो चिन्ह छोपी लिन ।
गर्छन् के गई काम सोध तिमि नै * राजाकहाँ अर्जुन ॥२१॥
बोले अर्जुन श्री युधिष्ठिरजिले * आज्ञा भएको सुनी ।
पाएको छ सराप वर्ष दिन नै * बस्ने नपुंसक् बनी ॥
पूरा उर्वशिको सराप यसरी * होला भनी ठान्दछु ।
आफ्नू नाम बृहन्नला नृपतिले * सोधे भने भन्दछु ॥२२॥
ढाक्नेछु धनु-वाणका खत सफा * चूरा लगाई कन ।
नारी सुन्दर बन्दछु म तनमा * पैह्रेर आभूषण ॥

पेहेका नृपहेरुको सकलको * गर्छु मनोरञ्जन ।
नाची नर्तक रूपमा गरि त्यहाँ * सत् कीर्तिको वर्णन ॥२३॥
रानी छोरि बुहारिलाइ म त्यहाँ * दिन्छु सधैं तालिम ।
भित्री खोपिमहाँ नपुंसक बनी * राजाकहाँ बस्छु म ॥
यस्थें नाच सिकाइ पाण्डवकहाँ * ऐह्लें विपत्ती परी ।
आएँ बस्न हजूरका महलमा * गर्छु भनी चाकरी ॥२५॥
चिन्दैनन् अरुले मलाइ नृपते ! * देखेर त्यो रूपमा ।
मेरा निम्ति नमानि वक्सनुहवस् * चिन्ता कुनै बातमा ॥
बिन्ती अर्जुनको सुनी, नकुलजी* राजा कहाँ गेकन ।
गर्नेछौ तिमि काम के र मनको * इच्छा मलाई भन ॥२५॥
भाई छौ सुकुमार देह बहुतै * राम्रो हुनाले गरी ।
यस्तो कोमल देहले नृपतिको * गर्छौ तिमी चाकरी ॥
साहै स्नेह गरेर धर्मसुतले * आज्ञा भएको सुनी ।
बोले नम्र भएर श्री नकुलजी * यो काम गर्छु भनी ॥२६
घोडाको सब काम अस्तबलको * जानी रहेको हुँदा ।
गर्नेछु गइ काम अश्वहरुको * मैले सदा सर्वदा ॥
सोधे नाम भने सहर्ष नृपले * भन्छु म हुँ ग्रन्थिक ।
गर्थें काम यही म पाण्डवकहाँ * मै अश्वको रक्षक ॥२७॥
आएँ दुःख परेर नै हजुरको * गर्छु भनी चाकरी ।
भन्नेछु यहि बात भूपतिकहाँ * बिन्ती गरी राम्ररी ॥
चिन्नेछन् अरुले मलाइ यसरी * बस्ता त्यहाँ के गरी ?
इच्छा जे मनमा थियो भनिसकें * मैले सबै यो घरी॥२८॥
बिन्ती धर्मकुमारले नकुलको * सुन्नू भएथ्यो जब ।
भन्नूभो सहदेवजी भन तिमी * आफ्नू इरादा अब ॥

बोले श्री सहदेव धर्मसुतले * आज्ञा भएको सुनी ।
गर्नेछु गइ काम गाइहरुको * मैले गोठालो बनी॥२९॥
सोधे सादर तन्तिपाल भनि नाम् * भन्नेछु राजासित ।
गर्नेछु सब काम योग्य रितले * तिन्को चिताई हित ॥
पैहे राज्य छँदा स्वयं हजुरको * आज्ञा हुनाले गरी ।
गर्थें काम समस्त गाइहरुको * रक्षा गरी राम्ररी ॥३०॥
सोही कारण काममा निपुण छु * गाई तथा गोठको ।
यस्मा नाथ ! नमानिबक्सनुहवस * चिन्ता कुनै बातको ॥
सल्लाहा सुनि चार भाइहरुको * इच्छा बुझी राम्ररो ।
बस्नेछिन् कसरी त्यहाँ अब भनुन् * यी द्रौपदी सुन्दरी ३१॥
जस्लाई कहिल्यै परेन घरमा * बत्ती उकास्नू पनि ।
यस्ती पाण्डव वीरकी प्रियतमा * गर्छिन् त्यहाँ के यिनी ॥
बोलिन् द्रौपदि श्री युधिष्ठिरजिले * आज्ञा भएको सुनी ।
सुर्ता गर्नु बृथा छ नाथ, यसरी * के पुग्छ दुःखी बनी॥३२॥
रक्षा गर्न समर्थ छु शरिरको * आफ्नू म राम्रोसित ।
मेरा निम्ति यहाँ हुनू हजुरले * ठान्छु बृथा चिन्तित ॥
सैरन्ध्री भइ श्री विराट नृपकी * रानी सुदेष्णा कहाँ ।
बस्नेछु म गएर हे नरपते ! * पक्का गरें मनमहाँ ॥३३
वेणी बन्धनमा र कामहरुमा * साह्रै सिपालु हुँदा ।
राख्थिन् द्रौपदिले मलाई खुशिले * आफ्नू नगीचै सदा ॥
एक्लै दुःख परी गइन् सँगमहाँ * आफ्ना पतीका तिनी ।
आएँ कारण त्यै परेर म यहाँ * आधार मिल्ला भनी॥३४॥
बिन्ती यै रितले गरी जतनले * तिन्लाइ राजी गरी ।
रक्षा आफ्नु गरी ठुलो जतनले * गर्छु त्यहीं चाकरी ॥

काट्नूपर्छ गई तिनै नृप कहाँ * संकष्टका यी दिन ।
चिन्नन् कि अरुले भनेर मनमा * पर्दैन चिन्ता लिन ॥३५॥
रानी द्रौपदिको युधिष्ठिरजिले * बिन्ती सुने यो जब ।
लागे भन्न सहर्ष प्रेमसित यो * मीठा वचन्ले तब ॥
हे प्यारी ! तिमिले भन्यौ जतिकुरा * आनन्द लाग्यो सुनी ।
नारी हौ कुलकी र यो सब सह्यौ * आपत्ति हे भामिनी॥३६॥
हाम्रो कष्ट हटाउने सुख हुने * साम्राज्य त्यो पाइने ।
तिम्रो शील स्वभाव नै छ सुमुखी * आनन्द ठूलो दिने ॥
सक्छन् स्वप्न विपत्ति श्रेष्ठ कुलका * नारीहरूले सदा ।
सोही कारणले सतर्क रहनू * राजाकहाँ सर्वदा ॥३७॥
यस्तै अर्तिहरू अरू पनि दिई * श्री द्रौपदीजी कन ।
बोले धर्म-कुमार गर्नु अब लौ * ढीलो वृथामा किन ?
जाउन् लौ रथ मात्र लीकन छिटै * श्री इन्द्रसेन् द्वारका ।
जो छन् सेवक सेविकागण यहाँ * सम्पूर्ण पाञ्चालिका॥३८॥
जाउन् बस्न सहर्ष श्रीद्रुपदको * दर्बारमा यो घरी ।
रक्षा धौम्य गुरुजिले गरिदिनू * यज्ञाग्निको राम्ररि ॥
ऐहले पाण्डव छन् कहाँ भनि यहाँ * सोध्छन् अवश्यै पनि ।
योटै बात बुझाइ भन्नु सबले * केही नजान्ने बनी॥३९॥
हामीलाइ बिदा त द्वैतवनमा * पाँचै जनाले दिए ।
आधा रातमहाँ उठेर वनको * बाटो समाई गए ॥
सारा मानिसलाइ यै तरहले * शिक्षा सुअर्ती दिई ।
चाँडो जाउ भनी पठाउनु भयो * पाञ्चाल दुःखी भई ॥४०
सारालाइ बिदा दिएर गुरुको * पाऊ समाई भने ।
अर्ती आशिष बक्सियोस् हजुरले * कल्याण हाम्रो हुने ॥

दुःखी भैकन श्री युधिष्ठिरजिले * बिन्ती गरेको सुनी ।
नीतिपूर्वक धौम्यले दिन भयो * शिक्षा दयाणु वनी ॥४१

धौम्यद्वारा राजसेवाको उपदेश

वैशम्पायनले भने नरपते ! * सुन्नू सबस् यो कथा ।
इच्छा पूर्ण हुनेछ जान्छ मनमो *सम्पूण यस्ले व्यथा ॥
हे राजन् ! ऋषि धौम्यले गरि दया * शिक्षा दिए नीतिको ।
ज्ञानी विप्र र शास्त्र, मित्र, रथको * संग्रामको, बन्धुको ॥४२॥
यस्तो आदर गर्नुपर्छ जनले * आज्ञा छ यो शास्त्रको ।
भन्ने ज्ञान छँदैछ पूर्ण तिमिमा * सत्संगको नीतिको ॥
सोध्यौ दस्तुर हो भनेर म पनि * भन्दैछु जाने जति ।
गर्नू हेर विचार खूब तिनिले * पाञ्चालिको भूपति ॥४३॥
तिनूको कोहि रहन्न भूपतिकहाँ * आधार - दाता पनि ।
गर्दै गर्नु विचार पार्थ ! तिमिले * कर्तव्य आफ्नू भनी ॥
बाठोलाइ पनि कठिन् छ नृपको * गर्नू बसी चाकरी ।
गर्नू हुन्न विचार मान-अपमान् * पर्दा अनेकौं थरी ॥४४॥
बस्ता गुप्त रहेर वर्ष दिन यो * बित्नेछ तिम्रो जब ।
गर्नेछौ सुख भोग फेरि सबले * पाई ठूलो वैभव ॥
पालेलाइ नसोधि वा नृपतिको * आज्ञा नपाई कन ।
सोझै भित्र नजानु, बस्नु परदा * राम्रो बुझी आसन ॥४५॥
बस्नू पर्छ गई कसैकन पनि * धक्का नलाग्ने गरी ।
राजाले नसुध्याइ केहि नदिनू * शिक्षा अगाडी सरी ॥
राजाको अनि राज्यको हित हुने * सोचेर राम्रो गरी ।
भन्नू सत्य कुरा मिठो वचनले * बोल्नै परेको घरी ॥४६॥

मर्यादा पनि राख्नुपर्छ नृपको * गर्नु प्रशंसा बरु ।
देखे उद्धत चाल क्रोधित छिटै * हुन्छन् ति राजाहरु ॥
आफ्ना भाइ र पुत्रको पनि कुनै * देखे कुचाला भने ।
गर्छन् यत्न तुरुन्त भूपतिहरु * तिन्लाई त्यागी दिने ॥४७॥
हात्तीमा, रथ, अश्वमा, पलँगमा * भूपालको स्थानमा ।
कैल्हे बस्नु हुँदैन श्रेष्ठ नृपको * साम्ने र दर्बारमा ।
बर्ता बात नबोल्नु भूप खुशि छन् * ऐल्हे मदेखी भनी ।
बोल्यो सत्य भने सदैव नृपको * बस्नेछ प्यारो बनी ॥४८॥
ठान्नू पर्दछ भूपलाइ मनमा * प्रत्यक्ष आगो सरी ।
डर्नुपर्छ अवश्य बोल्दछ भनी * मौका चुकेका घरी ॥
रक्सी, जाँड, जुवारी, चोर अथवा * वेश्या ठुलो दुर्जन ।
गर्दैनन् सहवास दुष्ट जनको * कैल्हे कुनै सज्जन ॥४९॥
घोडामा रथमा र वाहन महाँ * हात्ती र पाल्की चढी ।
राजाको नगिचै सशस्त्र कहिल्यै * जाँदै मजानू बढी ॥
रानी औ दरबारभित्र रहने * केटी सुसारेसित ।
धेरै मेल गरी नबोल्नु कहिले * होवैन त्यस्ले हित ॥५०॥
राजाको अलि दूर नै उभिइनू * बाँया तथा दाहिने ।
सामुन्ने गइ बस्तछन् नृपतिको * संमानमा दाँजिने ॥
खुट्टा हात घुँडा तथा मुख वृथा * हल्लाउँछन् जो बसी ।
हुन्नन् दुष्ट बुझी कुनै नरपती * ती व्यक्तिदेखी खुशी ॥५१॥
मौका पर्न गई प्रसंगवशले * हाँस्ने परे तापनि ।
हाँस्नू पर्छ, हुँदैन बस्न जनले * मूढो समानको बनी ॥
राम्रो, भूप र राजपुत्रहरुले * जे काम हो भन्दछन् ।
सोही काम ठुलो भनेर सहनी * गर्दा निको मान्दछन् ॥५२

लिन्छन् प्राण हरेर जुन् नृपतिले * क्रोधित् भएका घरी।
दिन्छन् द्रव्यहरू तिनै खुशि हुँदा * साक्षात् विधातासरी ॥
अर्कालाइ हुकुम् दिंदा नृपतिले * क्यै कामका खातिर।
मेरा निम्ति छ के हुकुम् भनि अघि* सर्नेछ जो सादर ॥५३॥
त्यस्तालाइ बुझी हितैषी नृपति * मान्छन् असाध्यै खुशी।
राजाको प्रिय पात्र भैकन त्यही * आनन्द भोग्ला बसी ॥
हे राजन् ! अहिले भनें जति कुरा * सम्भेर राम्रो गरी।
काट्नू पर्छ गएर वर्ष दिन यो * आपत्ति जाला टरी ॥५४

शिक्षा सुनी यति पुरोहित धौम्यजीको।
बोले युधिष्ठिर–गयो सब ताप मन्को ॥
यस्तो मलाइ उपदेश दिने हितैको।
माता तथा विदुर बाहिक को छ अर्को ? ॥५५॥
कल्याण ठानि दिनुभो जति अर्ति नाथ !
गर्छु प्रणाम पदमा झुकि भक्तिसाथ ॥
प्रस्थानको बखतमा जति गर्नु पर्ने।
गर्नू हवस् सकल मङ्गल कष्ट हर्ने ॥५६॥
बिन्ती युधिष्ठिरजिको सुनि हर्ष मानी।
गर्दा भए हवन राम्ररि धौम्य ज्ञानी ॥
शास्त्रादिको विधि र वेद ऋचा पढेर।
लाई दिए तिलक होम गरी सकेर ॥५७॥
साम्राज्यको सुख र वैभव शीघ्र मिल्ने।
संकष्टका दिन सबै खुशिसाथ बित्ने ॥
संग्रामको बखतमा सब शत्रु जित्ने।
संसारको हित सदैव विचार गर्ने ॥५८॥

आशीर्वाद सहर्ष धौम्य ऋषिले * यस्तो दिएथे जब ।
अग्नीकुण्ड घुमी प्रदक्षिण गरे * पाँचै जनाले तब ॥
बाँकी आश्रममा थिए ऋषि-मुनी* ज्ञानी तपस्वी जति ।
तिनका साथ विदा भईकन हिंड़े * सन्ताप मान्दै अति ॥५९
पाँचै भाइ र द्रौपदी कुटि तजी * वन्मा पसेथे जब ।
यज्ञाग्नी लिइ धौम्यजी पनि हिंडे * पाञ्चाल देश्मा तब ॥
दुःखी भैकन इन्द्रसेन रथ लिई * द्वारावतीमा गए ।
सारा यादव वीरका सँग महाँ * सानन्द वस्ता भए॥६०॥

पाण्डवले आफ्ना शस्त्रास्त्र सुरक्षित राख्नु

वैशम्पायनले भने नरपते ! * पाँचै जना पाण्डव ।
जान्थे पैदल कष्टसाथ वनमा * सम्झेर श्री माधव ॥
आफ्ना शस्त्र लिई बढाइ बहुतै * दाह्री र जूँघा पनि ।
हिंड्थे श्री यमुनाजिको तिरतिरै * चाँडै पुगौंला भनी ॥६१॥
पारी दक्षिणमा दशार्णव तथा * पाञ्चाल बायाँ गरी ।
मार्दै ती वन - जन्तु उत्तर दिशा * जाँदा भए त्यै घरी ॥
ठूला वीर भए पनी तन महाँ * धूलो र माटो परी ।
देखिन्थे ति मलीन हीन शशि झैं * सम्पूर्ण बाटोभरी ॥६२॥
सोधे क्यै जनले भने पथमहाँ * इच्छा छ जाने कहाँ ।
आयौं जान विराटको नगरमा * भन्थे बुझाई त्यहाँ ॥
आफ्नू माझमहाँ सुरक्षित गरी * श्रीद्रौपदीजी कन ।
जान्थे निर्भय वीर पाण्डवहरू * नाघी अनेकौं वन ॥६३॥
हावा, घाम सहेर ताप वनमा * क्यै काल हिंड्दै गए ॥
देख्नामा सहसा नचिन्न सकिने * फुस्रा र धुस्रा भए ॥

जाँदा यै रितले छिचोलि वन त्यो * निस्के जसै बाहिर ।
लागो देखिन ग्रामका नगरका * साना र ठूला घर ॥६४॥
सोधिन् द्रौपदिले विरट नृपको * दर्बार होला पर ।
देख्छु सम्म जमीन खेतहरुमा * अन्नादि चारै तिर ॥
हामी रात बिताउँ आज यहिं नै * लाग्यो थकाई अति ।
प्रातःकाल हिंडे पनी त सहजै * पौंचिन्छ हे भूपति ॥६५॥
बिन्ती द्रौपदिको युधिष्ठिरजिले * सुन्नू भएथ्यो जब ।
कृष्णालाइ त पार्थ वीर तिमिले * बोक्नू पऱ्यो लौ अब ॥
दाजूको सुनी यो हुकूम् मनमहाँ * शंका नमानी कन ।
पांचाली कन काँधमा धरि हिंडे * तत्काल श्री अर्जुन ॥६६॥
हिंड्छन् मत्त गजेन्द्र जङ्गलमहाँ * निर्धक्क जुन् चालले ।
सोही चालक गरेर अर्जुन पनि * हिंड्दा भए वेगले ॥
हिंड्दा यै रितले पुगे तिनिहरू * सानन्द केही पर ।
पौंचेथे अनि श्रीविराट नृपको * साम्राज्य सीमातिर ॥६७॥
निक्कै बेर बसे त्यहीं सब जना * विश्रामका खातिर ।
बोले धर्मकुमार मत्स्य पुरिको * आई पुगेछौं वर ॥
भाई हो ! सुन अस्त्र-शस्त्र सँगमा * हाम्रो छ ऐल्है जति ।
राख्ने स्थान यहीं सुरक्षित कतै * खोज्नू पऱ्यो सद्मति! ॥६८
तिम्रो खूब ठुलो छ गांडीव धनू * विख्यात संसारमा ।
चिन्नेछन् जनले गए नगरमा * शस्त्रास्त्रका साथमा ॥
बस्नू पर्दछ बाह्र वर्ष वनमा * देखे भने शत्रुले ।
तस्मात शस्त्रहरू लुकाइ यहिं नै * जाऊँ कुनै युक्तिले ॥६९॥
राजाका नगिचै नजानु कहिल्यै * शस्त्रास्त्र बोकी कन ।
भन्ने नीति बुझेर स्थान यहिं नै * लौ खोज हे अर्जुन ! ॥

बोले पार्थ सहर्ष धर्म-सुतले * आज्ञा भएको सुनी ।
देख्छु वृक्ष ठुलो म एक शमिको * त्यो टाकुराको मुनि ॥७०॥
राखौं शस्त्रहरू सुरक्षित गरी * हामीहरूको त्यहीं ।
योभन्दा अरु छैन स्थान जनले * देख्नै नसक्ने कहीं ॥
हाँगाले सब वृक्षको वरिपरी * ढाकी दिएको हुँदा ।
रक्षा हुन्छ अवश्य शस्त्रहरूको * त्यै वृक्षमा रखिंदा ॥७१॥
ढल्किदो छ मसान एक शमिको * त्यै वृक्षको क्यै वर ।
जाबैनन् भनिठान्दछु जन कुनै * त्यै हेतु मानी डर ॥
बिन्ती अर्जुनको युधिष्ठिरजिले * सुन्नू भएथ्यो जब ।
आज्ञा गर्नुभयो झिकेर यहिं नै * शस्त्रास्त्र राखौं सब ॥७२॥
रक्षा गर्न सके लिएर धनु जुन् * सारा कुरुक्षेत्रको ।
राखे धर्मकुमारले धनु झिकी * दिग्दार मानेर त्यो ॥
पैहले जुन् धनुले सुरासुर जिते * एक्लै लडाइँ गरी ।
भागे शत्रु ठुला पनी धनुषको * टंकार सुन्ना डरी ॥७३॥
पौलोमादि अनेक राक्षसहरू * संहार जस्ले गरे ।
ताँदो त्यै धनुको उतारि करले * श्रीपार्थजीले धरे ॥
पांचालादि प्रदेश दिग्विजयमा * जस्ले जितेथे गई ।
राखे सोहि धनू फुकाली जिमिमा * श्री भीम दुःखी भई ॥७४॥
जस्ले खाण्डव नामको वन ठुलो * पोली खरानी गरे ।
पाई मद्दत कृष्णको सुरपती * -को शेखि जस्ले हरे ॥
भाग्थे शत्रु सुनेर जुन् धनुषको * टंकार संग्राममा ।
जस्ले पश्चिमतर्फका रिपुहरू * एक्लै जिते यज्ञमा ॥७५॥
त्याईं वैभव श्री युधिष्ठिरजिको * राखी दिए सामुमा ।
ताँदो त्यै धनुको झिकी नकुलले * राख्दा भए भूमिमा ॥

जस्ले दक्षिणतर्फका रिपु जिते * भारी लडाइँ गरी ।
त्याएथे अघि यज्ञ खातिर ठूलो * संपत्ति जस्ले हरी ॥७६॥
त्यस्ता श्री सहदेवले धनुषको * ताँदो फुकाई कन ।
राखेथे अति कष्टले जमिनमा * साह्रै दुखाई मन ॥
राखी खड्ग गदा तिखा शरहरू * तर्वार औ तोमर ।
पाँचै भाइ भएर दुःखित बसे * विश्रामका खातिर ॥७७

भन्नू भयो अनि युधिष्ठिरले बुझाई ।
शस्त्रास्त्र बाँध बलियो सहदेव भाई ॥
राख्नू पऱ्यो नकुलले रुखमा चढेर ।
बाँध्नू सुरक्षित तथा बलियो गरेर ॥७८॥

दाजूको सुनि यो हुकुम् नकुलले * पोको लिई शस्त्रको ।
बाँधी खूब कसेर कोटर महाँ * राखी दिए वृक्षको ॥
पानी खूब परे पनि सहजमा * भिज्नै नसक्ने गरी ।
आफ्ना शस्त्रहरू ठुलो जतनले * राख्दा भए राम्ररी ॥७९
पोको वृक्षमहाँ कुनै तरहले * देख्यो कसैले भने ।
हेर्ला आइ, रहेछ के भनि ठूलो * शंका छ पैचानिने ॥
रक्षा हुन्छ कसो गरीकन भनी * क्यै बेर सोच्दै थिए ।
मुर्दा एक मसानबाट सहसा * ल्याएर बाँधीदिए ॥८०॥
गोठाला लकडी बटुल्न वनमा * डुल्नेहरूले पनि ।
सोद्धामा जननी मरिन् बुढि थिइन् * हे भाइ ! साह्रै तिनी ॥
पुर्खाले पनि वृक्षमा यसरि नै * झुण्ड्याइ दिन्थे भनी ।
झुण्ड्यायौं शवलाइ ल्याइ रुखमा * हामीहरूले पनि ॥८१॥
तिन्को चित्त बुझाइ यै तरहले * शस्त्रास्त्र रक्षा गरी ।
पाँचै भाइ विराटका नगरमा * पस्ता भए त्यै घरी ॥

गुप्ती नाम पनी उसै बखतमा * पाँचै जनाले धरे ।
टाक्नू नाम भनेर सोही सबले * मौका कुमौकापरे ॥८२
गर्नेर धर्मसुतको 'जय नाम पैह्ले ।
श्री भीमको 'अजय' नाम धरे क्रमैले ॥
श्रीपार्थको 'विजय' औ 'जयसेन्' नकुल्को ।
राखे 'जयद्बल' पछी सहदेवजीको ॥८३॥

भगवती स्तुति :—

गुप्ती नाम धरेर आपुसमहाँ * सल्लाह पक्का गरी ।
तेह्रौं वर्ष लुकी बिताउन हिंडे * पाँचै जना त्यो घरी ॥
शोभा दिव्य विराटका नगरको * हेरेर चारैतिर ।
केही बेरपछि पुगे तिनिहरू * दर्बारको क्यै वर ॥८४॥
वैशम्पायनले भने नरपते ! * रक्षार्थ पाई वर ।
राखी शस्त्रहरू सुरक्षित गरी * क्यै कालका खातिर ॥
लागे पस्न विराटका नगरमा * ती पाँच भाई जब ।
के गर्दा सुख साथ वर्ष दिन यो * काटिन्छ हाम्रो अब ॥८५
यो चिन्ता मनमा युधिष्ठिरजिको * बढ्दै गएथ्यो अति ।
सम्झेर मनले जगज्जननिको * गर्नू भयो यो स्तुति ॥
लीला गर्न भनी गएर ब्रजमा * चौधै भुवन्की धनी ।
रक्षा गर्न भनेर भक्त जनको * जन्मिन् दयालु बनी॥८६
जस्को दिव्य प्रभावले कुल भयो * श्री नन्दको उज्वल ।
फैलेको छ सुकीर्ति लोकभरिमा * जस्को सदा निर्मल ॥
मार्नू भो भयभीत कंसकन जो * सानै छँदा बालिका ।
आँटयो मार्न भनी जसै गगनमा *जानू भयो कालिकाका॥८७

जो बैन्नी हरिकी भनीकन सदा * प्रख्यात छन् लोकमा ।
जस्का आयुध छन् अनेक थरिका * आठैवटा हातमा ॥

युधिष्ठिरले भगवतीको स्तुति गरेको

गर्छिन् नाश सदैव जो असुरको * कालस्वरूपी बनी ।
सम्झन्छु मनले तिनै जननिको * पाउँ सुरक्षा भनी ॥८८॥

उतार्नै दुष्टात्मा असुरजति भारी पृथिविको ।
दया पाऊँ भन्छु म पनि अब दुर्गे ! हजूरको ॥
सदा जो श्रद्धाले हजुरकन सम्झन्छ मनले ।
सुखी होला सारा दुःख फजिति जानेछ क्रमले ॥८९॥
कुनै निर्धो गाई यदि कहिं हिलामा गडिगए ।
उतार्छन् सज्जनले जसरी गरि रक्षा यतनले ॥
हजुरलें त्यस्तै नै गरिकन दया भक्तजनको ।
ठुलो यो संसारी दुख हरिदिनोस् ताप मनको ॥९०॥

चारैटा बाहुलीमा समर विजयका शस्त्र छन् विष्णुरूपा ।
बाँकीका चार बाहु अभय वर दिने ईश्वरी ! ब्रह्मरूपा ॥
ज्योती औ तेज साक्षात् शशिसरि मुखको कान्तिले पूर्ण सर्व ।
तिम्रो सौन्दर्य बालारुणसरि तनको दिव्यशोभा अपूर्व ॥९१॥
हीरा-मोती र पन्ना मणिजडित दुवै हातमा श्रेष्ठ बाला ।
टल्केको सूर्य जस्तै मुकुट, जघनमा लत्रिने केश काला ।
तिम्रो सौन्दर्य देख्दा रति, शचि र रमा मान्दछन् खूब लाज ।
दुर्गे ! उद्धार गर्नौस् विपति जलधिमा गाडिएको छु आज ॥९२॥
काली कृष्ण समान रूप भवमा * विख्यात तिम्रो हुँदा ।
जप्छन् लोकहरू प्रसन्न मनले * कृष्णा भनी सर्वदा ॥
दुर्गे ! उज्वल ब्रह्मचर्य व्रतको * गर्नै सदा पालन ।
जानी रक्षक, ब्रह्मचारिणि पनी * भन्छन् सबै सज्जन ॥९३
गर्दा नाश समस्त शत्रुहरुको * भन्छन् जया लोकले ।
रक्षा सेवकको गरेर विजया * भो नाम त्यै हेतुले ॥
दोटा बाहुलिमा ध्वजा सुरपती * -को झैं गरी धारण ।
घण्टा, शङ्ख, सरोज, पात्र र धनू* बाहूहरूमा छन ॥९४॥
शोभा नूपुरको तथा मुकुटको * देखिन्छ चारैतिर ।
आफ्ना सेवक भक्त खातिर दिने * इच्छा गरेको वर ॥
यस्ती हे जगदम्बिका ! हजुरको * पाऊँ भनी दर्शन ।
बारंबार प्रणाम गर्छु पदमा * पर्नेर न्यूहीकन ॥९५॥

रक्षार्थ लोकहरूमा करुणा गरेर ।
मार्नू भयो सहज माहिष उग्र वीर ॥
त्यस्नै समाधि अहिले करुणा जनाई ।
आशीष मङ्गल दिनुस् अब सामु आई ॥९६॥

मानिन्छ जो सकल पर्वतमा प्रधान।
त्यो विन्ध्यपर्वतमहाँ छ निवास स्थान ॥
पूजा तथा तथा बलि विधान पुऱ्याइ गर्छन्।
आशीष पाइ जनका दुख कष्ट टर्छन् ॥९७॥
खट्वाङ्ग खड्ग करमा अति तीक्ष्ण काली।
मार्ने समस्त रिपु दानव खेलि-खेली ॥
दुर्गे जगज्जननि ! हे करुणानिधान।
इच्छानुसार वरदान दिने प्रधान ॥९८॥
आपत्तिमा स्मरण पूजन भक्तिसाथ।
जो गर्दछन् चरणमा धरि नित्य माथ ॥
ती भक्त माथि खुशिले करुणा जनाई।
संकष्ट टारिदिनुहुन्छ सदैव धाई ॥९९॥
कीर्ति सिद्धि धृति प्रभा अरु दया * ज्योत्स्ना क्षमा संतति।
श्री लज्जा शुभरात्रि सान्ध्य र रमा * निद्रा र कान्ती मति ॥
दुर्गे ! नाम अनेक छन् भुवनमा * विख्यात तिम्रो तर।
इच्छा माफिक जप्तछन् जनहरु * कल्याणका खातिर ॥१००
पर्दा संकट राजदण्ड अथवा * दैवी विपत्ती हुँदा।
तर्दा घोर नदी र जंगल महाँ * बाटो कतै बिर्सदा ॥
ठूलो दैहिक ताप भौतिक कतै * आई परेका घरी।
तिम्रो केवल नामको स्मरणले * जाला विपत्ती हरी ॥१॥
पानीमा यदि कोहि आत्तिन गए * डुब्ने स्थितिमा परी।
पापी दुष्ट र चोरको पथमहाँ * फेला परेका घरी ॥
आधी-व्याधि सुपुत्रको र धनको * साम्राज्यको नाशमा।
जस्ले गर्दछ सम्झना हजुरको * पर्दैन आपत्तिमा ॥२॥

राज्य भ्रष्ट भएर हे भगवती ! * ऐह्ले म छु दुःखित ।
चाँडो दर्शन बक्सियोस् हजुरले * मेरो चिताई हित ॥
हाम्रा निम्ति हजूर बाहिक कुनै * छैनन् अरु रक्षक ।
जान्दैनौं महिमा पनी सकल छौं * हामीहरू बालक ॥३॥
बारंबार गरे पुकार जननी * पाऊँ भनी दर्शन ।
मोती झैं दुइ नेत्रबाट जलका * धारा बगाई कन ॥
तिन्को यो स्तुतिले प्रसन्न हुनुभो * दुर्गा भवानी जब ।
साम्ने धर्मकुमारको प्रकट भै * दर्शन दिनूभो तब ॥४॥

चिन्ता युधिष्ठिर ! तिमी अब क्यै नमान ।
संग्राममा विजय हुन्छ भनेर जान ॥
मारी ससैन्य सब कौरव वीरलाई ॥
साम्राज्यको सुख र वैभव फेरि पाई ॥५॥
हुन्छौ सुखी तिमिहरू सब पाँच भाई ।
आशीष मंगल दिएँ तिनिहेरुलाई ॥
मेरो सदैव स्तुति कीर्तन गर्छ जस्ले ।
निष्पाप भै सुख र वैभव भोग्छ त्यस्ले ॥६॥

हे राजन् ! तिमिले प्रसन्न मनले * मेरो गऱ्यौ जो स्तुति ।
यस्को पाठ सदैव जो गरिलिनन् * आनन्द मानी अति ॥
तिन्लाई वरदान दिन्छु, कहिल्यै * होवैन केही दुख ।
मेरो पाइ कृपा प्रसाद भवको * भोग्नन् अनेकौं सुख ॥७
मुल्दा जङ्गलमा तथा जलधिमा * ठूलो विपत्ती हुँदा ।
सम्झन्छन् जन जो मलाई मनमा * भक्ती गरी सर्वदा ॥
तिन्को जीत सधैं हुनेछ रणमा * सौख्यादि भोगी यहाँ ।
त्यागी देह यहाँ मरेपछि गई * बस्छन् परग्गद् महाँ ॥८॥

बस्ता गुप्त भएर मत्स्यपतिको * दर्बारमा गैकन ।
सक्तैनन् तिमिहेरुलाइ अरुले * हे भूप ! जानी लिन ॥
रक्षाको वरदान पाण्डवहरू * -लाई दिई दिई राम्ररी ।
अन्तर्धान भई त्रिलोक जननी * पाल्नूभयो त्यै घरी॥९॥

पाण्डवहरू राजा विराटकहाँ जानु

हे राजन् ! जब श्री जगज्जननिको * पाए सुरक्षा वर ।
पाँचै पाण्डव जाह्नवी तटमहाँ * पुग्दा भए सादर ॥
गङ्गा स्नान र नित्य तर्पण गरी * आनन्द मानी त्यहाँ ।
सम्झे धर्मकुमारले निज पिता * -लाई बसी मन्महाँ ॥१०॥
पैह्ले नै वर धर्मराज प्रभुको * पाइसकेको हुँदा ।
इच्छा माफिकका सबै चिजहरू * त्यै ठाउँमा पाउँदा ॥
साह्रै खुशि भई युधिष्ठिरजिले * पैह्ली लुगा ब्राह्मण ।
पासा रत्न समान सुन्दर सफा * थर्की लिई त्यै क्षण ॥११
हिंड्छन् मत्त गजेन्द्र गङ्गलमहाँ * निर्भीक जुन् चालले ।
पौंचे धर्मकुमार मत्स्यपतिको * सामू त्यही चालले ॥
कीर्ति वैभव औ पराक्रम थियो * विख्या संसारमा ।
जस्को आदर श्री महेन्द्र सरिको * हुन्थ्यो सदा लोकमा ॥१२
हुन्छन् अग्नि मलिन् खरानि तलमा* राखेर छोपी दिंदा ।
हुन्छन् तेज विहीन सूर्य जसरी * आकाशमा ढाकिंदा ॥
त्यस्तै कौरव वंशका तिलक भैं * राजा भए तापनि ।
जानी दैवगती युधिष्ठिर गए * अत्यन्त दुःखी बनी ॥१३
टाढैबाट पनी विराट नृपले * तिन्लाई देखे जब ।
शंका पर्न गई सभासदहरू * लाई सुध्याए तब ॥

देखेको पहिले थिएन अहिले * को हुन् र आए किन ?
देखिन्छन् द्विज झैं तथापि तनमा * छन् सूर्यका लक्षण ॥१४॥
हात्ती अश्व सिपाही औ रथ पनी * देखिन्न क्यै साथमा ।
देख्छु तेज प्रशस्त इन्द्रसरिको * यी विप्रका देहमा ॥
यिन्को लक्षणले बताउँछ स्वयं * हैनन् यिनी ब्राह्मण ।
आए विप्र बनी सभा बिचमहाँ * पर्दा कुनै कारण ॥१५॥
लामा बाहु विशाल नेत्र तनमा * छन् चिह्न भूपालका ।
पक्का निश्चय साथ भन्दछु हुनन् * सम्राट् कुनै देशका ॥
गर्थे तर्क विराटजी भूप मनमहाँ * यस्तै अनेकौं थरी ।
मत्ता हात्तिसरी हिंडीकन पुगे * राजाकहाँ त्यै घरी ॥१६॥
लागे भन्न उनी विनम्र स्वरले * राजन् ! म हूँ ब्राह्मण ।
आएँ दुःख परेर, नाश हुनगो * सर्वस्व त्यै कारण ॥
तिन्को बात सुनेर आदर गरी * डको नगीचै महाँ ।
लागे सोध्न विराट आउनुभयो * कुन् राज्यदेखी यहाँ ॥१७
के हो नाम र गोत्र आदि कुलको * गर्नू हवस् वर्णन ।
आफ्नू के छ विशेषता दुःख सही * बस्नू भएको किन ?
गर्दै स्नेह ठुलो विराट नृपले * आज्ञा भएथ्यो जब ॥
बोले धर्मकुमार हूँ म नृपते ! * वैयाघ्रगोत्री द्विज ॥१८॥
पैह्ले राज्य हुँ युधिष्ठिर कहाँ * बस्थें गरी चाकरी ।
डाकथे कंक भनी मलाई उनले * आफ्नू सखा झैं गरी ॥
ऐह्ले दुःख परी गए वनमहाँ * दैवी विचित्रागति ।
पासा खेल्न त जान्दछु छलसहित * सम्पूर्ण हे भूपति ! ॥१९॥
पासा धर्मकुमारका संग महाँ * खेल्थें म पैह्ले पनी ।
आएको छु हजूरका शरणमा * क्यै काल बस्छु भनी ॥

तिन्को विन्ति सुनी विराट नृपले * भन्दा भए सादर ।
साह्रै खुशि भएँ, प्रसन्न मनले * मागेर लेऊ वर ॥२०॥
आज्ञा दिन्छु तिमी स्वयं गर वरु * यो देशको शासन ।
गर्छु आदर शीलको र गुणको * मैले सदा ब्राह्मण ॥
बोले धर्मकुमार हे नरपते ! * माग्छु म यौटा वर ।
खेल्नेछु म हजूरका सँग महाँ * जूवा खुशीले तर ॥२१॥
मेरो जीत हुँदा कचिंगल गरी * संपत्तिका खातिर ।
मेरो त्यो धन कोहि खोस्न नसकुन् * मानेर ठूलो डर ॥
गर्ने छैन विवाद नीच संगमा * कस्तै परे तापनी ।
यो स्वीकार हजूरले गरिदिए * बस्ने थिएँ लौ भनी ॥२२॥
लागे भन्न विराट भए भूप खुशिभै * तत्काल हे ब्राह्मण !
तिम्रो बेअदबी गऱ्यो यदि भने * मारिन्छ त्यो दुर्जन ॥
देशैबाट निकालिदिन्छु यदि त्यो * व्यक्ति भए ब्राह्मण ।
मेरो उर्दि सबै सभासद पनी * शंका नमानी सुन ॥२३॥
गर्नू आदर कंकको सकलले * मेरो गरे झैं गरी ।
मेरो झैं रथ वस्त्र आशन दिनू * खानेकुरा राम्ररी ॥
गर्नेन् काम सहर्ष राज्यभरिमा * आई परेको सब ।
मेरा मित्र भई सभा बिच बसी * यी न्याय गर्नेन् अब ॥२४॥
यस्तो स्नेह गरी विराट नृपले * आज्ञा भएको सुनी ।
लागे धर्मकुमार बस्न त्यहिं नै * प्यारो सखा झैं बनी ॥
बस्तामा त्यसरी सभा-भवनमा * तिन्ले विचारी बनी ।
पैचान् गर्न सकेन पाण्डु-कुलका * राजा यिनै हुन् भनी ॥२५॥
जो सक्थे बलवान शत्रु रणमा * संपूर्ण मारी दिन ।
त्यस्ता भीम पुगे दुवै करमहाँ * डाड्र-पन्यू लीकन ॥

हिंड्छन् मस्त भएर सिंह जसरी * एक्लै ठुलो वन् महाँ ।
भान्से रूप भई खडा हुन पुगे * राजा विराट् छन् जहाँ ॥२६
देखेथे तिनिलाई मत्स्यपतिले * टाढै उभेका जब ।
आफ्ना श्रेष्ठ सबै सभासदहरू * -लाई सुध्याए तब ॥
त्यस्तै वज्र सरी कठोर तनको * शोभा फिंजाई त्यहाँ ?
जस्को तेज थियो दिवाकर सरी * टल्की रहेको उहाँ ॥२७॥
को हुन् यी बलवान सिंहसरिका * के भन्न आए यहाँ ?
हेर्दैछन् किन हो यतैतिर तिनी * इच्छा छ के मन्महाँ ॥
देखेको पहिले थिएन यिनि झैं * मानीस कैहे पनी ।
ठान्छु इन्द्र हुनन् भनेर अथवा * गन्धर्व नै हुन् यिनी ॥२८॥
मेरा सामु खडा हुने युवकको * जानेर इच्छा पुरा ।
आओ दूतहरू सुनी कन छिटै * तिन्ले भनेका कुरा ॥
राजाज्ञा चरले गईकन भने * श्री भीमलाई जब ।
सामुन्ने नृपको उभीकन भने * शंका नमानी तब ॥२९॥
मेरो 'वल्लभ' नाम हो नरपते ! * गर्छु भनी चाकरी ।
आएको छु हजूरको महलमा * भान्से बनी यो घरी ॥
गर्नेछु म तयार इच्छित स्वयं * धेरै थरी व्यंजन ।
इच्छापूर्ण हुनेछ लौ हजुरको * खाएर त्यो भोजन ॥३०॥
भान्से काम गरी युधिष्ठिकहाँ * पैह्ले बसेको थिएँ ।
ऐह्ले काम नपाउँदा हुँदि यहीं * बस्ने इरादा लिएँ ॥
मेरो एक विशेषता नरपते ! * अर्को छ यो देहमा ।
हात्तिलाइ पछार्न एक करले * सक्छु लड़ी भूमिमा ॥३१॥
योद्धा वीर पराक्रमी पहलवान् * यो देशमा छन् जति ।
सारालाइ पछार्दछु म सहजै * एक्लै लड़ी भूपती ॥

लड्नेछु म मृगेन्द्रका सँग पनी * मौका विचारी कन ।
हेर्दा खेलहरू निकै हजुरको * होला मनोरंजन ॥३२॥
लागे भन्न विराट भूप मनमा * शंका परे झैं गरी ।
भान्से हूँ तिमि भन्दछौ स्वरुप ता * देखिन्छ राजा सरी ॥
शक्तीमा बलमा पराक्रम तिमी * राजा हुने योग्य छौ ।
ऐह्ले कारण के परीकन तिमी * भान्से म हूँ भन्दछौ ॥३३॥
तिम्रो योग्य थियो बरु गरिदिनू * यो राज्यको शासन ।
भान्से हुन्छु भनेपछि हुन गई * लाचार त्यै कारण ॥
भान्सामा अघिका भए जति सबै * मानीसका मालिक ।
आजै देखि भयौ प्रसन्न मनले * बस्नू बनी रक्षक ॥३४॥
राजाको सुनि यो हुकुम् मनमहाँ * दुःखी भए तापनि ।
लागे बस्न हुकुम् चलाई सबमा * श्री भीम भान्से बनी ।
बस्ता कष्ट सहेर मत्स्यपुरमा * श्री पाण्डुका पुत्रले ॥
कैह्ले चिह्न सकेन हे नरपते ! * तिन्लाई क्वै व्यक्तिले ॥३५

मुष्टि प्रहार गरि पर्वतलाइ चूर्ण ।
पार्नै थियो शरीमा बल शक्ति पूर्ण
त्यस्ता पराक्रमि भए पनि दैव लागी ।
बस्नू पऱ्यो सकल वैभव राज्य त्यागी ॥३६॥

हे राजन् ! यसरी नियुक्ति हुनगो * भान्सा महाँ भीमको ।
केही बेर बिताई द्रौपदि उठिन् * इच्छा गरी जानको ॥
काला कोमल केशलाइ बटुली * जूरो बनाई कन ।
मान्दै कष्ट ठुलो, गरेर तनमा * दासी सरी पैहन ॥३७॥
दुःखी दीन समान राज-पथमा * ती डुल्न लागिन् जब ॥
लागे हेर्न उभेर मानिसहरू * तिन्लाई मात्रै सब ॥

तिनको बादलभित्रका रविसरी * सौन्दर्यमा लोभिई ॥
लागे सोध्न अनेक व्यक्ति सहसा * तिन्का नगीचै गई ॥३८॥
को हौ हे सुमुखी ! वृथा पथमहाँ * निस्की डुलेकी किन ।
जे इच्छा मनमा छ त्यो पनि सबै * साँचो नढाँटी भन ॥
सोध्ये द्रौपदिलाइ लोकहरूले * घेरेर चारैतिर ।
लागिन् भन्न अलीकति मनमहाँ * मानेर शंका डर ॥३९॥
सैरन्ध्री भनि जान लोकहरू हो * गर्छु भनी ! चाकरी ।
डुल्दैछु पथमा कुनै सुजनले * राख्नन् भनी यो घरी ॥
शोभा हेर्न भनेर मूल-पथको * रानी सुदेष्णा पनी ।
उच्चा झ्यालमहाँ उभेर सहसा * हेरी रहिथिन् तिनी ४०॥
देख्दा दीन-मलीन-हीन तरुणी * श्री द्रौपदीजी कन ।
सोधिन् डाक्न पठाई झट्ट नजिकै * आफ्नू बसाली कन ॥
हे भद्रे ! यसरी डुल्यौ पथमहाँ * निस्केर एक्लै किन ।
को हौ हे सुमुखी ! नढाँटि मनको * इच्छा मलाई भन ॥४१॥
रानीले यसरी विनीत स्वरले * आज्ञा भएको सुनी ।
लागिन् भन्न बुझाइ भाव मनको * श्रीद्रौपदीले पनी ॥
सैरन्ध्री भनि जान्नुहोस् हजुरले * ऐल्हे मलाई यहाँ ।
आएँ चाकरि गर्दछु भनि यसै * डुल्थें म बाटोमहाँ ॥४२॥
देखी रूपछटा अलौकिक तथा * दासी भनेको सुनी ।
केही बेर गरेर तर्क मनमा * बोलिन् सुदेष्णा अनि ॥
तिम्रो बातमहाँ गरूँ म कसरी * विश्वास हे भामिनी ! ।
दासी भन्न पनी म सक्तिनँ कसै *सौन्दर्यकी छचौ धनी ॥४३

सौन्दर्य पूर्ण शशिझैं मुखको छ कान्ति ।
लक्ष्मी भनेर मनमा गरिदिन्छ भ्रान्ति ॥

भद्रे ! बताउ तिमी साफ कुरा मलाई ।
बोल्यौ असत्य यसरी किन छल्नलाई ॥४४॥

तिम्रा सुन्दर पाउमा छ सुमुखी * गुल्फा दबेको अनि ।
हात्तीको सूँढ़ झैं सलक्क उरुकी * छन् जोरिएका पनि ॥
तिम्रा पुष्ट सफा पयोधर पनि * देखिन्छ हे सुन्दरी !
सैरन्ध्री म हुँ भन्दछचौ र कसरी * गछर्यौ तिमी चाकरी॥४५
पाउ, हात, सुनेत्र, नङ् अधर छन्* राता र राम्रा कति ! ।
नाभी, बुद्धि र शब्द छन् भ्रमर झैं* गंभीर तिम्रा अति ॥
छोटो सुन्दर शङ्ख झैं छ त्रिवली* रेखा हुनाले गरी ।
सानू कम्मर नासिका छ शुक झैं * शोभा दिने सुन्दरी ॥४६॥
लक्ष्मीकै सरि देख्दछु म त शुभे ! * सर्वाङ्गको लक्षण ।
सैरन्ध्री तिमीलाइ भन्नु कसरी * पत्यार मानी मन ॥
ठान्छु सुन्दर नेत्रका पलक नै * हेरी रहूँ झैं म त ।
को हौ वास्तवमा बताउ सुमुखी * निःशंक राम्रोसित ॥४७॥
देवी हौ कि त अप्सरा नगरकी * मालीक विद्याधरी ।
इन्द्राणी कि त वारुणी भन शुभे ! * हौ उर्वशी किन्नरी ॥
सावित्री विधिकी प्रिया, प्रियतमा * हौ चन्द्रकी रोहिणी ।
गन्धर्वी कि त यक्षिणी, वरुणकी * पत्नी तिमी वारुणी ॥४८॥
कन्या हौ तिमि देव, नाग अथवा * क्वै यक्षकी भामिनी ।
रम्भा हौ कि त अप्सराहरु महाँ * विख्यात हौ मालिनी ? ॥
रानीले गरि तर्क धेर यसरी * शङ्का गरेको सुनी ।
लागिन्,भन्न झुकी विनीत स्वरमा * श्री द्रौपदीले पनी ॥४९॥
गन्धर्वी पनि हुँन, देवतनया * विद्याधरी, उर्वशी ।
रम्भा हुँन तिलोत्तमा असुरकी * पत्नी न हुँ राक्षसी ॥

सैरन्ध्री भनि मान्नुहोस् हजुरले * विश्वास हे भामिनी !
राख्नू हुन्छ भने प्रसन्न मनले * बस्छु म दासी बनी॥५०॥
हे रानी ! अघि कृष्णकी प्रियतमा * श्री सत्यभामा पनि ।
मेरो काम रुचाइ खुब मनमा *आनन्द मान्थिन् तिनी ॥
रानी ! पाण्डव पाँचकी प्रियतमा * श्री द्रौपदी सुन्दरी ।
मेरो आदर गर्दथिन् खुशि भई * बस्थें गरी चाकरी ॥५१॥
माला उन्दछु पुष्पको, कबरिको * शृङ्गार जान्ने हुँदा ।
भन्थिन् सादर मालिनी र सखिझैं * राख्थिन् सँगैमा सदा ॥
दिन्थिन् द्रव्य लुगा इनाम तिनिले* राजी त्यसैमा थिएँ ।
आपत् तिन्कन भो र पो हजुरको* आएर आश्रा लिएँ ॥५२॥
बिन्ती द्रौपदिको सबै सुनिसकी * बोलिन् सुदेष्णा सती ।
राख्थें राख्न त साथमा गरुँ कसो * लाग्दैछ शङ्का अति ॥
तिम्रो सुन्दर पद्मझैं मुखमहाँ * हेर्ने जती मानिस ।
होलान् मोहित पुष्पमा भ्रमर झैं * सम्पूर्ण तिम्रो बश ॥५३॥
स्वास्नीमानिस सुन्दरी महलमा * दासीहरू छन् जति ।
हेर्दैछन् तिमिलाई मोहित भई * तस्वीर झैं हे सति ! ॥
स्त्रीको यो गति भो भने पुरुषको * होला शुभे के स्थिति ?
जो देख्नन् तिमिलाई दिन्दिन यहाँ* के हुन्छ तिन्को गति ॥५४
मेरो ख्याल नगीचका रुखहरू * ऐह्ले खड़ा छन् जति ।
न्यूह्रेका सरि देख्दछु तिमितिरै * मोहित् भए झैं अति ॥
कल्याणी ! जड़को छ यो गति भने* संसारका मानिस ।
देख्दैमा तिमिलाइ मोहित भई * तिम्रो हुनेछन् वश ॥५५॥
देख्नेछन् जब श्री विराट नृपले * सौन्दर्य तिम्रो यहाँ ।
त्यागनेछन् नृपले मलाई सहजे * मोहित् भई मन् महाँ ॥

सोही कारणले मलाई मनमा * लाग्दैछ ठूलो डर ।
रानीको सुनि बात द्रौपदिजिले * फेरी भनिन् सादर ॥५६॥
पाँचोटा बलवान वीरहरू छन् * गन्धर्व मेरा पति ।
सक्तैनन् सहसा मलाई छुन क्वै * मानीस वा भूपति ॥
जो हेर्नेछ कुदृष्टिले मकन त्यो * कस्तै भए तापनी ।
चाँडै नै यमराजको नगरमा * जानेछ प्यारो बनी ॥५७॥
गर्छन् प्रेम असाध्य पाँच पतिले * गुप्तै भए तापनी ।
हेर्छन् गुप्त रही विपत्तिहरूमा * गर्छन् सुरक्षा तिनी ॥
सक्छु बस्न सतीत्वको जतनले * रक्षा गरी मै पनी ।
राख्नूहोस हजूरले शरणमा * आफ्नू, दयालु बनी ॥५८

जूठो तथा चरणको नगरेर स्पर्श ।
बस्ने थिएँ हजुरका संग मानि हर्ष ॥
बिन्ती सुनिन् यसरी द्रौपदिले गरेको ।
बोलिन् विराट महिषी नगरेर झर्को ॥५९॥

पर्नेछैन कदापि यो महलमा * पाऊ र जूठो छुन ।
तिम्रो शील स्वभाव सुन्दर भए * शंका नमानीकन ॥
आजै देखि तिमी प्रसन्न मनले * मेरी सखी भै बस ।
रानीको सुनी यो कुरा हुन गइन् * श्री द्रौपदीजी खुश ॥६०॥
भित्री कष्ट थियो असाध्य तपनी * मानी खुशी बाहिर ।
लागिन् बस्न विराटको महलमा * त्यागेर शंका डर ॥
पातिव्रत्य, स्वधर्म थामि यसरी * बस्ता दुखी झैं तिनी ।
राजन् ! चिन्न सकेन कोहि जनले * हुन् द्रौपदी यी भनी ॥६१॥
वैशम्पायनले भने नरपते ! * क्ये बेर पर्खीकन ।
फेटा बाँधि अहीर झैं शरिरमा * लुगा र आभूषण ॥

पैठी श्री सहदेव गोठ तिरको * बाटो समाई गए ।
राजाले तिनिलाइ देखि नगिचै * डाकेर भन्दा भए ॥६२॥
को हौ वीर बताउ नाम, यसरी * के काम आयौ यहाँ ?
कुन् हो देश, बताउ सत्य अहिले * इच्छा छ जाने कहाँ ?
बोले श्री सहदेव मत्स्यपतिले * आज्ञा भएको सुनी ।
मेरो नाम त 'तन्तिपाल' सबले * डाकेर भन्छन् अनि ॥६३
राजन् ! वैश्य म हूँ युधिष्ठिरकहाँ * गर्थें अघी चाकरी ।
गाई सुन्दर आठ लाख जतिको * बस्थें म रक्षा गरी ॥
काहाँ छन् अहिले ति पाण्डवहरू * जान्दीनँ क्यै यो घरी ।
आएको छु हजूरका शरणमा * ऐले विपत्ती परी ॥६४॥
बिन्ती श्री सहदेवको नृपतिले * यस्तो सुनेथे जब ।
सोधे फेरि निकै सशंकित भई * ती भूपतिले सब ॥
देख्दा रूप म ठान्दछु मनमहाँ * हौ वीर हे सज्जन ।
भन्छौ गोप म हूँ पत्याउँ कसरी * मैले तिमी लौ भन ॥६५
क्षत्री, ब्राह्मण वा कुनै मुलुकका * हौ श्रेष्ठ सेनापति ।
हैनौ गोप अवश्य नै तिमि कुनै * हौ देशका भूपति !
आज्ञा श्री सहदेवले नृपतिको * यस्तो सुनेथे जब ।
बोले फेरि बुझाइ नम्र स्वरले * आफ्नू इरादा सब ॥६६॥
राजन् ! गोप मलाई जानि लिनुहोस् * झूटो कुरा बोल्दिनँ ।
गोरू-गाइ म चिन्दछु सहजमा * राम्रा नराम्राकन ॥
तिन्को रोग विशेषता, गुणहरू * मैले सबै बुझ्दछु ।
राख्ने रंग मिलाइ गोठ पशुको * सारा कुरा जान्दछु ॥६७॥
मेरा यै गुणले युधिष्ठिर सदा * गर्थें ठुलो आदर ।
राजाले सहदेवको सुनि कुरा * आज्ञा दिए सादर ॥

मेरो गोठ र गोप आदि सबको * रक्षा तिमी नै गर ।
बन्नू मालिक गोपका र अरुको * पर्दैन मान्नू डर ॥६८॥
आज्ञाले नृपको सबै तरहले * रक्षा गरी गोठको ।
लागे श्री सहदेव बस्न त्यहिं नै * स्वामी बनी गोपको ॥
जस्को रूप तथा पराक्रम थियो * विख्यात संसारमा ।
ऐह्ले बस्नू पऱ्यो अहीर सरि नै * तिन्ले गई गोठमा ॥६९॥

राजन् ! त्यहाँपछि सफा पहिरेर सारी ।
पैह्री चुरा असल बेसरी ठाँट पारी ॥
पैह्रेर कुण्डल सफा कबरी लतारी ।
पौंचे धनञ्जय बनीकन 'क्लीब' नारी ॥७०॥

पृथ्वी कम्प गराउने गजसरी * पाऊ धरी सुस्तरी ॥
साम्नुमा नृपका खडा हुन पुगे * श्री पार्थ सोही घरी ॥
को हुन् सोध भनी सभासदहरू * -लाई सुध्याए जब ।
लागे हेर्न गरी मुखामुख स्वयम् * चिन्है नसक्ता सब ॥७१॥
बोलेनन् जब क्वै सभासद त्यहाँ * धेरै थिए तापनी ।
डाके भूपतिले सशंक मनले * आऊ नगीचै भनी ॥
डाकेको नृपले सुनेर मनमा * श्रीपार्थ खूशी भए ।
बिस्तारै धरि पाइला नगिचमा * श्री भूपतिको गए ॥७२
हेरे छक्क परेर देह भरिको * क्ये बेर शोभा जब ।
लागे सोधन सहर्ष आफ्नु मनको * इच्छा बताऊ अब ॥
देखेको पहिले थिएन अहिले * के हेतु आयौ यहाँ ?
के हो नाम, बताउ ग्राम कसरी * आयौ र जान्छौ कहाँ॥७३॥
चूरा कंकण शंखको छ करमा * छन् कानमा कुण्डल ।
पैह्री हार सफा सभा गरिदियौ * सौन्दर्यले उज्ज्वल ॥

तिम्रो पैह्रन यो खुलेन तनमा * जस्तै सजाए पनि ।
पाल्कीमा, रथमा चढेर रहनू * पर्ने म जस्तै बनी ॥७४॥
भन्दैछौ तिमि नै नपुंसक म हूँ * लज्जा नमानी रती ।
मैले ता तिमिलाइ ठान्छु मनमा * क्वै देशका भूपती ॥
को हौ वीर ! बताउ सत्य यसरी * ढाँटी रहेछौ किन ?
दर्जा माफिक काम दिन्छु खुशिले * जे सत्य हो त्यो भन ॥७५॥
विन्ती अर्जुनले गरे विनयले * आज्ञा सुनी भूपको ।
लाग्यो लाज मलाई हे नरपते ! * वर्णन् सुनी रूपको ॥
के गर्नूं यसरी नपुंसक भई * जन्मेपछि लोकमा ।
व्यर्थै हुन् गुण-शील-रूप गहना * सम्पूर्ण यो देहमा ॥७६॥
पैह्ले पाण्डव वीरका महलमा * छोरी बुहारी कन ।
वस्थें नाच र गानको थरि थरि * शिक्षा दिई दिन्-दिन ॥
आएँ काम नपाइ दुःखित भई * गर्छु यहीं चाकरी ।
पाए वस्छु हजूरकै शरणमा * सेवा गरी राम्ररी ॥७७॥

श्री उत्तराकन सिकाउँछु नाच-गान ।
जाने जतो सकल दिन्छु म श्रेष्ठ ज्ञान ।
केटीहरू कन पनी म सिकाउनेछु ।
सेवा गरी हजुरलाई रिझाउनेछु ॥७८॥

मेरो नाम 'बृहन्नला' हजुरले * जान्नू हवस् भूपति !
सेवा गर्न हुकुम् दिनोस् महलमा * शंका नमानी रती ॥
विन्ती अर्जुनको सुनेर नृपले * क्यै बेर सोची कन ।
लागे भन्न बृहन्नले ! अझ पनि * मान्दैन मेरो मन ॥७९॥
हैनौ क्लीव तिमी अवश्य पनि हौ * राजा कुनै देशका ।
भन्छौ नर्तक हूँ नपुंसक भनी * ढाँट्ने कुरा व्यर्थका ॥

येती बात भनेर मानिसहरू * द्वारा परीक्षा गरी ।
स्वास्नीमानिसले लगी महलमा * जाँचता भए राम्ररी ॥८०॥
राजालाइ यि हुन् नपुंसक भनी * पत्यार लाग्यो जब ।
गाना-नाच सिकाउने महलमा * आज्ञा दिएथे तब ॥
यो आज्ञा सुनि श्रीविराट नृपको * खुशी भए अर्जुन ।
बस्ता क्लीब भएर श्राप अधिको * लाग्यो स्वयं काटिन ॥८१
सिक्थे नाच ति उत्तरासँग सबै * केटी सुसारे पनी ।
शिक्षा अर्जुनले सदा जतनले * दिन्थे दयालु बनी ॥
गर्थे स्नेह सबै सखी सरहको * श्री पार्थका साथमा ।
बस्ता गुप्त भई गरेन अरुले * शंका कुनै बातमा ॥८२॥

शस्त्रास्त्र स्वर्ग-पतिका सँगमा सिकेका ।
प्रख्यात वीर पृथिवी भरीमा भएका ॥
लागेर दैव बनि क्लीब लुकेर बस्ता ।
पाइन्न क्वै सहनशील किरीटि जस्ता ॥८३॥

वैशम्पायनले भने नरपते ! * क्यै बेर पर्खी कन ।
साक्षात् सूर्य समानका नकुलजी * पुग्दा भए त्यै क्षण ॥
लागे हेर्न डुली विराट नृपको * ती अश्वशाला जब ।
देखी भूपतिले भने चरहरू * डाकेर आफ्ना सब ॥८४
जाओ बुझ्न, छडी लिएर करमा * हेर्दैछ घोडा किन ?
को हो बात सबै बुझीकन छिटै * आई मलाई भन ॥
राजाको सुनि यो हुकुम् चरहरू * दौडेर जाँदा भए ।
राजाज्ञा चरले भनी, नकुलजी * आई खडा भैगए ॥८५॥
लागे भन्न तिनी सदा हजुरको * कल्याण होस् भूपति !
मैले जान्दछु अश्वका विषयमा * हो जान्नुपर्ने जति ॥

धेरै भूपतिबाट यै विषयमा * राजन् ! छु सम्मानित ।
पाए सारथि रूपमा हजुरको * बस्थें म राम्रोसित ॥८६॥
विन्ती भूपतिले सुनी नकुलको * भै रूपमा मोहित ।
देखी तेज ठुलो दिवाकर सरी * सोधे भई शंकित ॥
राख्छु सारथिरूपमा अब तिमी * सानन्द याहाँ तर ।
आफ्नू नाम तथा पिता र कुलको * संपूर्ण वर्णन् गर ॥८७॥
तिम्रो के छ विशेषता र यसरी * के काम आयौ यहाँ ।
देखेको कहिले थिईनँ अहिले * फर्केर जान्छौ कहाँ ?
राजाको सुनि यो कुरा नकुलले * बिन्ती गरे सादर ।
हे राजन् ! म थिएँ युधिष्ठिरकहाँ * पैह्ले बसेको तर ॥८८॥
आपत्ती उनिहेरुलाई अहिले * आई परेको परेको हुँदा ।
आएँ बस्न दयालुता हजुरको * सुन्थें म पैह्ले सदा ॥
भन्थे 'ग्रन्थिक' पाँच पाण्डवहरू * डाक्ता मलाई त्यहाँ ।
बस्थें रक्षक रूपमा म तिनिको * त्यो अश्वशालामहाँ॥८९॥
घोड़ा जात कुजातका म सहजै * राम्रो गरी चिन्दछु ।
शालीहोत्र पढेर औषधि सबै * रोगादिको जान्दछु ॥
जस्तो सारथि छन् प्रसिद्ध सबमा * श्री मातली इन्द्रका ।
जस्तो विज्ञ पराक्रमी अरुणजी * छन् सारथी सूर्यका ॥९०
त्यम्नै सारथि रूपमा हजूरको * रक्षा गरी अश्वको ।
आज्ञा बक्सनुहोस् प्रसन्न मनले * सेवा गरी बस्नको ॥
विन्ती भूपतिले सुनी नकुलको * आज्ञा दिए सादर ।
राखें रक्षक रूपमा बसि तिमी * रक्षा सबैको गर ॥९१॥
मेरा छन् जति अश्व-रक्षकहरू * संपूर्णका मालिक ।
आजै देखि भयौ प्रसन्न मनले * बस्नू बनी रक्षक ॥

तिम्रो योग्य भएन काम भनि यो* देखेर नै जान्दछु ।
मैले झैं नृप भै चलाउनू हुकुम् * पर्नै थियो भन्दछु ॥९२॥
जो माग्यौ तिमिले प्रसन्न मनले * मैले दिएँ त्यै वर ।
आफ्नू काममहाँ कुनै तरहको * पर्दैन मान्नू डर ॥
यस्तो भूप विराटको नकुलले * पाएर आश्वासन ।
बस्ता गुप्त भई सकेन अरुले * तिनूलाई जानीलिन ॥९३॥

यस्ता किसिम्सित त्यहाँ लुकि पाँच भाई ।
अज्ञातवासभरिको दिन काट्न लाई ॥
थामी स्वधर्म दुख-कष्ट सही प्रशस्त ।
बस्थे ति गर्भ बिचको शिशु झैं दुरुस्त ॥९४॥

पाँच भाइको आपसमा प्रेम र जीमूत वध —

वैशम्पायनले भने नरपते ! * पाँचै जना पाण्डव ।
लागे बस्न विराटका महलमा * संकष्ट खप्तै सब ॥
पाएथे तृण-बिन्दुको भगवती * -को धर्मको आशिष ।
त्यस्को दिव्य प्रभावले मनमहाँ * तिनूको थियो साहस॥९५॥
जूवामा नृपको युधिष्ठिरजिले * सम्पत्ति जो जित्तथे ।
पाँचै भाइ महाँ बराबर गरी * आनन्दले बाँड्दथे ॥
राजालाई खुवाइ भोजन मिठो * जो पाउँथे खिल्लत ।
बाँड्थे भीम सबै बराबर लुकी * सम्पूर्ण राम्रोसित ॥९६॥
गाना नाच गरी रिझाई धन जो * श्री पार्थले पाउँथे ।
त्यो सारा लुकी श्रीयुधिष्ठिरजिको * पाऊ महाँ राख्तथे ॥
राखी प्रेम अनन्य आपसमहाँ * मौका विचारी कन ।
दिन्थे श्री सहदेवले दुध दही * नौनी लुकाईकन ॥९७॥

घोड़ालाइ सधाउँदा नकुलले * बक्सीस जो पाउँथे ।
दाजूलाइ लगेर अर्पण स्वयं * सम्पूर्ण त्यो गर्दथे ॥
पाञ्चाली पति पाँचका चरणमा * आफ्नू लगाई मति ।
बस्थिन् कष्ट सहेर गुप्त रितले * जानेर दैवी - गति ॥९८॥
वैशम्पायनले भने नरपते ! * बस्ता त्यहाँ पाण्डव ।
मैन्ना चार बितेपछि हुन गयो * यौटा ठुलो उत्सव ॥
मान्थे खूब रमाइलो सब, गरी * ब्रह्माजिको पूजन ।
आए हेर्न अनेक मानिसहरू * आनन्द मानीकन ॥९९॥
कुश्ती लड्न सिपालु मल्ल बलिया * आए अनेकौं त्यहाँ ।
गर्यै आदर भूपले सकलको * खूशी भई मन्महाँ ॥
आज्ञाले नृपको ति मल्लहरूको * कयौं बेर कुश्ती भयो ।
सारा मल्लमहाँ असाध्य बलियो * जीमूत भन्ने थियो ॥२००
त्यस्ले वीरहरू भए जति त्यहाँ * प्रत्येकलाई जित्यो ।
सक्छौ लड्न भने कुनै अघिसरी * लौ आउ भन्दो भयो ॥
त्यस्को शक्ति ठूलो बुझीकन त्यहाँ * आएन कोही जब ।
आज्ञा बक्सनुभो विराट नृपले * श्री भीमलाई तब ॥१॥
इच्छा ता मनमा थिएन तपनी * आज्ञा सुनी भूपको ।
सामुन्ने उभिए गएर नगिचै * श्री भीम जीमूतको ॥
लागे लड्न हुवे परस्पर छली * ठूलो अखाड़ा महाँ ।
थाले हेर्न उभेर दर्शकहरू * आनन्द मानी त्याहाँ ॥२॥
लड्छन् मत्त गजेन्द्र जङ्गलमहाँ * जुन् चालले बेसरी ।
सोही चाल गरी लड़े तिनिहरू * मार्ने इरादा धरी ॥
गर्जी बेसरी मुड्किले बल गरी * हान्थे दुवैले जब ।
हुन्थ्यो शब्द कठोर वज्र गिरिमा * ठूलो परे झैं तब ॥३॥

कुश्ती खेल्नमहाँ सिपालु ति दुवै * योद्धा हुनाले गरी ।
खोज्थे छिद्र गिराउने जमिनमा * बाहू धरी बेसरी ॥
हेर्दै क्रोध गरी पछिल्तिर सरी * ताकेर छाती महाँ ।
पृथ्वी कम्प गराइ वज्र सरिको * मुड्की बजार्थे त्यहाँ ॥४
छिर्कैलाइ गिराउने घरि-घरी * बाटो दुवै हेर्दथे ।
तानातान गरी घचेटि बलले * कैह्ले ति पच्छार्दथे ॥
कैह्ले कम्मरमा समाई सिरले * माछूँ भनी तान्दथे ।
सारा दर्शक मल्ल-युद्ध दुइको * आश्चर्यले हेर्दथे ॥५॥
माछूँ यस्कन लौ भनेर मनमा * पक्का गरी भीमले ।
पक्री कम्मरमा उचालि सहसा * बोके दुवै हातले ॥
केही बेर घुमाई फन्न रिसले * आकाशमा बेसरी ।
पच्छारे जिमिमा र चोट परि त्यो * जीमूत गैगो मरी । ६॥
ठूलो वीर थियो तथापि सहजै * देखे मरेको जब ।
लागे गर्न बढाइँ भीम विरको * आश्चर्य मानी सब ॥
डाकी वल्लभलाइ मत्स्यपतिले * तारीफ धेरै गरी ।
स्याबासी धन-रत्न खिल्लत दिए * खूशी भई बेसरी ॥७॥
धेरै मल्ल जिती प्रदर्शन गरी * यस्तै अनेकौं थरी ।
दिन्थे दौलत भीमलाई नृपले * मौका महाँ बेसरी ॥
राजाले कहिले बसी महलमा * रानीहरूले पनी ।
हेरी वल्लभको पराक्रम, खुशी * मानुन् सबैले भनी ॥८॥
जोड़ी वल्लभको नपाई अरु क्वे * आफ्नू ठूलो राज्यमा ।
छोड्थे सिंह, गजेन्द्र लौ लड़ भनी * श्री भीमको सामुमा ॥
राजाको बुझि भाव वल्लभ पनी * लड्थे ति जन्तू सित ।
बस्थे काम गरी अलौकिक सदा * तिनूको चिताई हित ॥९॥

गाईको सहदेवले जतनले * रक्षा गरेका थिए ।
घोड़ालाइ सधाई श्री नकुलले * राजा रिझाई दिए ॥
जूवामा नृपलाइ धर्म-सुतले * राजी गरेका थिए ।
आफाफ्नू गरि काम पाण्डवहरू * सानन्द बस्ता भए ॥१०॥
देखी दुःख र काम पाँच पतिको * चिन्ता परी मन्महाँ ॥
पाञ्चाली अति कष्ट मानि मनमा * बस्थिन् सुदेष्णा कहाँ ॥
आँखाबाट बगाइ आँसु दिन-दिन् * मैन्ना बितथ्यो दस ।
कस्तै कष्ट परे पनी ति मनको * त्यागिदनथिन् साहस ॥११

कीचक द्रौपदी संवाद :

कृष्णा क्वै दिन बस्तथिन् टहलमा * रानी सुदेष्णा कहाँ ।
बैन्ही भेट्न भनेर कीचक स्वयम् * आयो कुनै दिन् त्यहाँ ॥
देखी सुन्दर रूप लक्षण हुने * श्री द्रौपदीजी कन ।
लाग्यो बल्न तुरुन्त कीचक त्यहीं * कामाग्निमा दन्दन ॥१२
त्याहाँबाट उठेर पागल सरी * पौंचेर बैन्ही कहाँ ।
लाग्यो भन्न समस्त लाज त्यजि त्यो * विक्षिप्त जस्तो त्यहाँ ॥
हे बैन्ही ! अति सुन्दरी महलमा * देख्छु म जो सुन्दरी ।
देखेको पहिले थिएन अहिले * आइन् यहाँ के गरी ॥१३
यिन्को दिव्य सुगन्ध पद्मसरिको * लाग्यो र हेर्दै महाँ ।
पार्‍यो लठ्ठ मलाई मद्य बहुतै * खाए सरीको यहाँ ॥
यिन्को सुन्दर रूप गाडिन गयो * मेरो मनैमा अति ।
यिन्को प्राप्ति सिवाय छैन अरु क्यै * यो रोगको औषधि ॥१४॥
मेरो यो मनलाइ बेसरी मथी * वश्मा गराइन् तन ।
कस्की पत्नि यि हुन् मलाइ बहिनी * सोधेर चाँडो भन ॥

यस्ती सुन्दरिले बसी महलमा * गर्नू पर्‍यो चाकरी ।
जानी दैवगती विचित्र मनमा * आश्चर्य भो बेसरी ॥१५॥
जस्तो काम यि गर्दछिन् बसि यहाँ * दासी बनी यो घरी ।
यिन्का निम्ति भयो अयोग्य मनमा* लाग्यो दया बेसरी ॥
मेरी भै गृहस्वामिनी यिनि बसुन् * आनन्द भोगी कन ।
मैमाथी र अरु सबै उपरमा * यिन्ले गरुन् शासन ॥१६
मेरो सम्पतिले भरी महलको * राम्रो पलङ्मा बसुन् ।
रानी भैकन भित्र-बाहिर सबै * मेरो उज्यालो गरुन् ।
बैह्लीलाई यती भनेर मनमा * आफ्नू मिलाई कन ।
फेरी द्रौपदिका पुग्यो नगिचमा * तत्काल त्यो दुर्जन ॥१७
ठलो बाघिनिका अघिल्तिर गई * सानू हुने स्यालले ।
लाग्यो बोल्न फकाउँदै गरि दया * घेरा दिंदा कालले ॥
के हो नाम बताउ सत्य सुमुखी ! * आफ्नू पिताको भन ।
काहाँबाट विराटको नगरमा * आई पुगेकी किन ? ॥१८॥

तिम्रो शरीर सुकुमार छ तेजपूर्ण ।
पारी दिने मुख छ श्री शशि-दर्प-चूर्ण ॥
आँखा छ उत्तम विशाल सरोज जस्ता ।
चुल्ठो छ कृष्ण दुइ नाग सजीव जस्ता ॥१९॥
वाणी सुकोमल छ कोकिल झैं दुरुस्त ।
तिम्रो छ अंग रति झैं कमलो समस्त ॥
तिम्रो समान शुभ लक्षण-युक्त नारी ।
देखीनँ विश्वभरिमा कहिले अगाडी ॥२०॥

कल्याणी तिमिलाई ठान्छु मनमा * मैले त लक्ष्मी भनी ।
गौरी हौ कि त शम्भुकी प्रियतमा * साक्षात अर्द्धाङ्गिनी ॥

पार्दैछयौ निज कान्तिले सहजमा * श्री चन्द्रमा लज्जित ।
गर्नै नित्य विहार हो रति तिमी * श्री कामदेवैसित ॥२१॥
लज्जा, कान्ति, मति क्षमा अरुदया* देवाङ्गना हौ कि त ।
पार्दैछयौ निज कान्तिले शशि तथा* संसार नै लज्जित ॥
तिम्रो यो मुख-चन्द्रलाइ सुमुखी ! * देखे पछी मानिस ।
सक्नेछैन कदापि थाम्न मन लौ * कन्दर्पको भै वश ॥२२॥

तिम्रा दुवै जघन छन् तट झैं नदीका ।
देख्तैमहाँ वश भएँ म त श्रीमदन्का ॥
ठान्थें म यो विषयमा निजलाइ वीर ।
पारी दियौ तर मलाई शुभे ! अधीर ॥२३॥
यो निर्दयी मदन अग्नि बनेर ऐले ।
पोल्दैछ यो हृदय भित्र बली क्रमैले ॥
संकल्प सुन्दर समागमको गरेर ।
पर्खी रहेछु म शुभे ! खपि दाह धेर ॥२४॥
तिम्रा पयोधर सुपुष्ट भई खुलेको ।
त्यसमाथि हार मणिको छ झुली रहेको ।
देख्छु जसै म कुचका दुइ गोल घेरा ।
खैंचन्छ आफुतिर नै मनलाई मेरा ॥२५॥
कन्दर्पले कठिन बाण गरी प्रहार ।
पारी दियो हृदयको टुकुरा हजार ॥
चाँडै समागम स्वरूप मलम् लगाई ।
आराम पार सुमुखी ! तिमि नै मलाई ॥२६॥
हे सुन्दरी ! जब मलाई रुचाउनेछयौ ।
सम्पत्ति औ सुख ठुलो तिमी पाउनेछयौ॥

सौन्दर्यपूर्ण सुकुमार शरीर पाई ।
दासी बनेर रहनू अति कष्ट पाई ॥२७॥

कीचक द्वारा भयभीत द्रौपदी

हे भामिनी ! उचित ठान्दिनँ काम मैले ।
मेरो गएर घरमा बसियौ खुशीले ॥
दासी र दास घरमा अहिले जती छन् ।
मैले समेत सब चाकर ती हुनेछन् ॥२८॥

यस्तै किच्चकले गऱ्यो प्रणयको * धेरै थरी प्रार्थना ।
लागिन् भन्न बुझाई द्रौपदि, सुनी * त्यो दुष्टको याचना ॥
हे मन्त्री ! तिमिले भन्यौ जतिकुरा* आसक्त भै यो घरी ।
सुन्दैमा पनि यो अयोग्य हुनगो * छुच्चो र नीचोसरी॥२९॥
दासी हूँ म त तुच्छ नीच सबको * गर्छु यहाँ चाकरी ।
तिम्रो योग्य म हुन्नँ वीर ! कहिले* भन्ने बुझे राम्ररी ॥

गर्दैनन् कहिले कुनै सुजनले * दुष्कर्म जानीकन ।
गर्छन् प्रेम वरु स्वयं गृहिणीमा * सानन्द ज्ञानी जन॥३०॥
पाउन्नन् ति पर-स्त्रिमा रत हुने * कल्याण कैह्ले पनि ।
सोही कारण त्याग दुर्मति तिमी * हो पाप ठूलो भनी ॥
जानी-जानि कुकर्म गर्न यसरी * सछौं अगाडी किन ?
यस्ले हुन्छ अवश्य दुःख, पछितो * पक्का ठुलो सज्जन!॥३१
कृष्णाले यसरी सबै तरहले * नीति बताई कन ।
सम्झइन् तर कालको वश हुँदा * मानेन त्यो दुर्जन ॥
हो यो धर्म र पाप हो यति भनी * सम्पूर्ण जाने पनी ।
बोल्यो फेरि फकाउँदै मदनले * विक्षिप्त जस्तो बनी ॥३२

परस्त्री ताक्दामा कुयश, फजिती मिल्दछ यति ।
भनी जानी-जानीकन पनि नजान्ने लिइ मति ॥
बनी बौलाहा भैं नगरिकन क्यै ख्याल मनमा ।
पऱ्यो त्यो दुर्बुद्धि नजितिसकिने काल वशमा ॥३३॥

आफूमा अनुरक्त जानि तिमिले * जस्तो दियौ उत्तर ।
राखीनौ किन स्नेह केहि मनमा * यो दासका खातिर ॥
पश्चात्ताप हुनेछ त्याग यसरी * गर्दा मलाई यहाँ ।
तिम्रो दास र कामको वश भई * जाऊँ म ऐह्ले कहाँ ॥३४॥
स्वामी हूँ म विराटका महलको * औ राज्यको भामिनी !
छैनन् रूप र शक्तिमा म सरिका * संसारमा क्वै पनि ॥
छन् मेरा वशमा सबै जन भनी * विश्वास मानीकन ।
सुन्दीनौ तिमि प्रार्थना प्रणयको * मेरो वृथामा किन ? ॥३५॥
छन् मेरा घरमा सबै सुख दिने * सामग्रि हे सुन्दरी !
त्यागी ती सब वस्तु गर्नु तिमिले * खुल्दैन यो चाकरी ॥

गर्छु अर्पण राज्य वैभव सबै * हे भामिनी ! यै घरी ।
भोगी भोग तिमी सहर्ष रहनू * रानी सुदेष्णा सरी ॥३६॥
पापी कीचकले यसै तरहले * धेरै लोभ्यायो जब ।
जानिन् आशक आफुमा खल भयो* भन्ने सतीले तब ॥
लागिन् भन्न रिसाइ–काल यसरी * डाक्छौ वृथामा किन ?
दासीमा अनुरक्त भै सुख ठुलो * के पाउनेछौ भन ? ॥३७

परस्त्री सैरन्ध्री मलिन बसना हीन रूपकी ।
म दुःखी तिम्रो के अनुरूप हुनेछु प्रणयकी ?
कदापी गर्दैनन् अनुचित कुरा योग्य जनले ।
गऱ्यौ जस्तो वार्ता मसँग भइ निर्भीक तिमिले ॥३८॥

पाँचोटा बलवान वीरहरू छन् * गन्धर्व मेरा पति ।
डुल्छन् गुप्त रही यहीं वरिपरी * मेरो सुरक्षार्थ ती ॥
त्यागी यो मनको कुभाव अहिल्यै * फर्केर जाऊ घर ।
मान्दैनौ मनमा वृथा किन तिमी * मर्छु कि भन्ने डर॥३९॥
सानू बालकले ठुलो उदधिमा * पौडेर तर्छु भनी ।
आँटे झैं तिमिले मछाई अहिले * दुर्वाच्य बोल्नू परी ॥
जान्ने छन् सब यो कुरा पतिहरू * ती पाँच मेरा जब ।
मार्नेछन् तिमिलाइ बन्धुसहितै * निर्वंश पारी सब ।४०॥
भन्छन् चन्द्र समाउँछु म जननी * जस्तो गरी बालक ।
त्यस्तै हो तिमिले मलाई यसरी * आँट्नू पनी कीचक ॥
आफ्नू जीवनको मलाई बुझिल्यौ * हो कालरात्री भनी ।
मार्नेछन् पति पाँचले सहजमा * कालाग्निजस्ता बनी॥४१॥
तिम्रो प्राण बचाउने कहिं पनी * होवैन क्वै रक्षक ।
सोही कारणले फिरेर घरमा * जाऊ छिटै कीचक ॥

धेरै यै रितका भनिन् हित कुरा * श्री द्रौपदीले तर ।
बैन्हीलाइ भन्यो गएर खलले * सैरन्ध्रिका खातिर ॥४२॥
हे बैन्ही ! जसरी र जुन् जतनले * मेरी हुनेछिन् तिनी ।
सोही गर्नुपर्‍यो उपाय तिमिले * चाँडो दयालु बनी ॥
सम्झाइन् तिनिले पनी जतनले * त्यो भाइलाई तर ।
अन्धो झैं भइ कालको वश परी * मानेन त्यो दुच्छर ॥४३॥
हे भाइ ! शुभ पर्वको दिन कुनै * सर्जाम जम्बा गरी ।
रक्सी पार्नु तयार खूब फलका * मीठा अनेकौं थरी ॥
त्यो बेला म पठाउनेछु घरमा * रक्सी लिना खातिर ।
दासीलाइ फकाउँदै जतनले * राजी तिमी नै गर ॥४४॥
बैन्हीको सुनि बात कीचक गयो * फर्केर आफ्नू घर ।
बोल्यो सेवकलाइ खूब फलको * रक्सी तयारी गर ।
इच्छा माफिकको तयार हुनगो * मेवा मिठाई जब ।
बैन्हीलाइ गयो सुनाउन स्वयं * संवाद त्यस्को सब॥४५॥
दासीलाइ पठाउनू अब भनी * फर्क्यो जसै त्यो घर ।
रानीले अनि द्रौपदीसित भनिन् * गर्दै ठुलो आदर ॥
सैरन्ध्री ! म असाध्य व्याकुल भएँ* बाधा गरी प्यासले ।
ल्याऊ अर्क गएर कीचककहाँ * जाऊ शुभे वेगले ॥४६॥
कृष्णाले सुनि यो हुकुम् बिनयले * बोलिन् सुदेष्णा सित ।
पैह्लेको अपमान सम्झि सनमा * मान्दैछु भीती म त ॥
जाहिरै छ हजूरलाइ झगरा * पैह्ले भएको पनि ।
जानीजानि हुकुम् कसोरि दिनुभो *लौ अर्क ल्याऊ भनी ४७॥
यस्ता चाकरिमा अघी प्रण गरी * मैले भनेको जति ।
होला याद हजूरलाइ सब त्यो * बिन्ती चढाऊँ कति ॥

वेश्यारूप भई बसी महलमा * गछुँ भनी चाकरी ।
आएकी म कदापि होइन यहाँ * जानी लिनोस् राम्ररी ॥४८
दासी दास म झैं अरू हजुरका * धेरै थरी छन् यहाँ ।
सक्छन् ल्याउन अर्क मागी सुमुखी* आज्ञा भए छिन्महाँ ॥
गर्ला कीचकले मलाइ अपमान् * अन्धो बनी कामले ।
आज्ञा जान मलाइ यो नदिनुहोस् * रानी यसै हेतुले ।४९॥
बिन्ती द्रौपदिको सुनेर सहसा * बोलिन् सुदेष्णा सती ।
सक्नेछैन कदापि गर्न अपमान् * मैले पठाए पछी ॥
येती बात भनेर पात्र सुनको * राखी दिइन् हातमा ।
निस्किन् द्रौपदि जानलाइ करले * शंका गरी चित्तमा ॥५०
रोई सूर्य तरफ् फिरी विनयले * भन्दी भइन् सादर ।
कीचक्को वशमा कदापि नपरूँ * हे देव ! रक्षा गर ॥
तिन्को विन्ति सुनेर श्री अरुणले * चाँडै दयालु बनी ।
योटा दैत्य पठाइ बक्सनुभयो * रक्षार्थ लौ जा भनी ॥५१॥
घुम्थ्यो दैत्य अदृश्य भै वरिपरी * रक्षा सतीको गरी ।
पापी कीचकका पुगिन् महलमा * काम्दै तिनी थर्-थरी ॥
देख्यो द्रौपदिलाइ सामु खलले * आई पुगेकी जब ।
लाग्यो भन्न सहर्ष स्वागत गरी * साम्ने खड़ा भै तब ॥५२॥
आयौ आज दया गरीकन स्वयं * हे सुन्दरी ! स्वागत ।
लाग्यो पुग्छ स्वयं मनोरथ भनी * विश्वास राम्रोसित ॥
लौ लेऊ गहना र वस्त्र बढिया * माला छ यो रत्नको ।
आऊ बैठकको बसौं पलंगमा * हे सुन्दरी ! दासको ॥५३॥
तिम्रा निंति तयार अर्क छ मिठो * खाऊँ सँगैमा बसी ।
पाए चाकरि गर्न दास सरि भै * मान्नेछु साह्रै खुशी ॥

बोलिन् द्रौपदि क्रोध-पूर्ण स्वरमा * दुर्बुद्धि हे कीचक !
मर्नेछौ यदि कामले तिमि, कुनै * हुँदैन संरक्षक ॥५४॥
त्यागी धर्म कुवाच्य बोल्नु यसरी * हो मृत्युको लक्षण ।
जानी-जानि अधर्म गर्न अहिले * सछौं अगाडी किन ?
रानीले लिइ अर्क आउनु भनिन् * प्यासी हुँदा बेसरी ।
देऊ अर्क लिएर जान्छु म छिटै * दर्बारमा यो घरी ॥५५॥
पापी कीचकले सुन्यो विनय यो * श्री द्रौपदीको जब ।
बोल्यो अर्क पुऱ्याउने अरु पनि * छन् दास-दासी सब ॥
येती बात भनेर दक्ष करमा * पक्रेर तान्दो भयो ।
झट्कारिन् बलले र हात खलको * तत्काल फुस्की गयो ॥५६
आँटिन् भाग्न तिनी र झट्ट दगुरी * पक्री लियो चादर ।
तानिन् क्रोध गरेर चादर अनी * पच्छारियो क्यै पर ॥
पापी कीचकबाट मुक्त यसरी * पारी दगुर्दै सती ।
पौंचिन् झट्ट सभामहाँ शरणको * निम्ती डराई अति ॥५७॥
भूमीबाट उठेर कीचक पनी * सोही सभामा गयो ।
खुल्ठोमा धरि एक लात सबको * सामू लगाई दियो ॥
हान्यो हात भनेर दैत्य रविको * हेरी रहेको थियो ।
पापी कीचकलाई वायु गतिले * त्यस्ले घुचेटी दियो ॥५८

धक्कयाउँदा राक्षसले रिसाई ।
सकेन आफूकन रोक्नलाई ॥
लड्यो गई कीचक धर्मराई ।
मूर्छा पऱ्यो बेसरी चोट खाई ॥५९॥

द्रौपदीले न्याय माग्नु :—

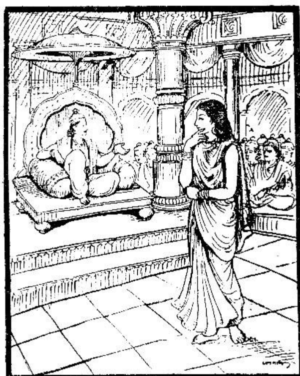
योद्धा भीम तथा युधिष्ठिर पनी * सोही सभामा थिए ।
प्यारी द्रौपदिको विपत्ति दुइले * प्रत्यक्ष देखी लिए ॥
राता नेत्र गराई भीम रिसले * आगो सरीका भए ।
माछु कीचकलाइ पक्रि अहिल्यै * भन्ने इरादा लिए ॥६०॥
यौटा वृक्ष थियो उतैतिर तिनी * हेर्दै थिए बेसरी ।
तिन्को भाव बुझी युधिष्ठिरजिले * रोके इशारा गरी ॥
हेर्छौ वल्लभ ! वृक्षतर्फ, लकड़ी * खाँचो भएको भए ।
भाँच्नू पर्दछ शुष्क वृक्ष बहुतै * मिल्नेछ खोज्नै गए ॥६१

जुन् वृक्षको असल शीतल मिल्छ छाया ।
त्यस्को त पातसँग पनी हुनुपर्छ माया ।
सम्झी समस्त अधिको उपकार त्यस्को ।
रक्षा सदा जतनले हुनुपर्छ उस्को ॥६२॥

यैती बात भने युधिष्ठिरजिले * संकेत द्वारा जब ।
मौका जानि अयोग्य रोकि रिसले * बस्ता भए वल्लभ ॥
चिन्नेछन् अरुले भनेर मनमा * शंका भए तापनी ।
आई द्रौपदि द्वारभित्र उभिइन् * रोएर दुःखी बनी ॥६३॥
पापी कीचकलाई मत्स्यपतिले * केही भनेनन् जब ।
राजालाई भनिन् रिसाई बहुतै * श्री द्रौपदीले तब ॥
जस्का शत्रु डराउँछन् नरपते ! * टाढा बसे तापनि ।
निद्रा रातमहाँ र भोक दिनमा * लाग्दैन मार्नन् भनी ॥६४
त्यस्ताकी गृहिणी मलाई अहिले * आई यहाँ कीचक ।
हान्यो लात म माग्छु न्याय दिनुहोस्*राजन् ! प्रजा-रक्षक ॥

दानी सत्य प्रतिज्ञ, विप्रगणमा * श्रद्धा छ जस्को अति ।
लिन्नन् दान बनेर याचक कवै * जस्ले कहीं भूपति ॥६५॥
ऐल्हे कारण क्यै परी तिनीहरू * छैनन् अगाडी तर ।
तिन्की पत्नि म हूँ सभासद सबै * लौ न्याय मेरो गर ॥
मक्छन् गर्न विनाश यो जगतको * आँटे त जैल्हे पनि ।
वस्छन् मौन भएर यो बखतमा * हो धर्म मेरो भनी ॥६६॥
मागिन् न्याय, गरी विलाप यसरी * रोएर तिन्ले अति ।
लागे भन्न बुझाई मत्स्यपतिले * देखेर त्यो दुर्गति ॥
पैल्हे के हुनगो विवाद दुइको * जान्दै नजानी कन ।
मैले गर्नु निसाफ के गरि तिमी * मन्मा विचारी भन ॥६७।
पापी कीचकको सबै सुजनले * अन्याय जाने जब ।
राजाका सँगमा सभासद मिली * निन्दा गरेथे तब ॥
सैरन्ध्रीकन देखि रूप-गुणकी * खानी अती सुन्दरी ।
गर्थे आपसमा बयान् चकित भै * मानीस धेरै थरी ॥६८॥
स्वामीका मुखतर्फ हेरि रिसले * छेडी कलेजा महाँ ।
लागिन् भन्न तिख्याई द्रौपदि रुँदै* संकेत द्वारा त्यहाँ ॥
दुःखीलाइ दिने सदा अभय ती * दानी प्रतापी जन ।
भार्याको अपमान क्लीबसरि भै * हेरी रहेछन् किन ? ॥६९॥
पापी कीचकले सभा बिचमहाँ * लात्ती चलाई दिंदा ।
गर्दैनन् किन न्याय सज्जन, दुखी *-को आज इज्जत् लिंदा ॥
साम्नेमा सबका समाई खलले * मेरो लियो इज्जत ।
अन्यायी सब यी सभासद तथा * हुन् भूप भन्छू मत ॥७०॥
गर्छन् न्याय विचारपूर्वक सदा * जुन् भूपले लोकमा ।
तिन्को कीर्ति बढेर जान्छ दिनहूँ * बस्छन् गई स्वर्गमा ॥

त्यागी धर्म तथा विचार नगरी * अन्याय जो गर्दछन् ।
भोगी दुर्गति लोकमा पछि मरी * ती नर्कमा पर्दछन् ॥७१॥
देखे धर्मकुमारले विकलता * श्री द्रौपदीको जब ।
आयो क्रोध बढेर, खूब पसिना * सारा निधार्मा तब ॥
यस्तै व्यङ्ग, रुँदै विलाप बहुतै * तिन्ले गरेको सुनी ।
लागे भन्न बुझाई धर्मसुतले * दुःखी भए तापनि ॥७२॥

द्रौपदीको विराटको सभामा फिराद

गर्छन् न्याय अवश्य मत्स्यपतिले * भन्ने बुझी मन्महाँ ।
सैरन्ध्री ! तिमिले छ योग्य अहिले * जानू सुदेष्णा कहाँ ॥
जो भार्या पतिको सहर्ष सँगमा * बस्छन् विपत्ति सही ।
गर्छन् भोग तिनै सबै सुखहरू * साथै पतीका रही ॥७३॥
हेर्दाहुन् सुमुखि ! विपत्ति सब यो * गन्धर्व तिम्रा पति ।
होला कारण क्यै र पो तिनिहरू * छन् मौन ऐहे सती ! ॥

मौकाको मनमा विचार नगरी * रोई नटीकै सरी ।
गर्छ्यौं विघ्न सभामहाँ नृपतिको * के हेतु हे सुन्दरी ॥७४॥
जाऊ वस्न शुभे ! तिमी महलमा * मौका परेको घरी ।
तिम्रो दुःख छुटाउनन् प्रकट भै * गन्धर्वले राम्ररी ॥
यस्तो अर्ति सुनी युधिष्ठिरजिको * दिग्दार मानी अति ।
बोलिन् द्रौपदि, धर्म-भीरु पतिले * गर्दा भएँ यो गति ॥७५॥
जस्ले कष्ट दियो मलाई यसरी * त्यस्को पनी दुर्गति ।
पाऊँ देख्न छिटै, भनीकन हिंडिन् * रानी कहाँ ती सती ॥
धूलो देहभरी थियो, मनमहाँ * सन्ताप माने पनि ।
शोभायुक्त मुहार पूर्ण शशि झैं * सौन्दर्यकी थिन् धनी ॥७६
बढ्दा क्रोध सुकेर ओठ मुख ती * रोई रहेकी थिइन् ।
रानीले तिनिलाइ देखि सहसा * आश्चर्य मान्दै भनिन् ॥
सैरन्ध्री ! यसरी मलीन मुखले * रोई रहेकी किन ?
केको दुःख पर्‍यो बुझाईकन त्यो * चाँडै मलाई भन ॥७७॥
रानीको सुनि बात द्रौपदि रुँदै * भन्दी भइन् कारण ।
जाहेरै छ हजूरमा सब कुरा * सोध्नू भएको किन ?
पापी कीचकको गई महलमा * ठूलो विपत्ती पर्‍यो ।
हानी लात सभामहाँ सकलको * साम्ने बिइज्जत गर्‍यो॥७८
रानीले सुनि त्यो विवाद बहुतै * दुःखी भए झैं गरिन् ।
कृष्णाको मन राख्न खातिर तहाँ * यो बात भन्दी भइन् ॥
सैरन्ध्री ! तिमिले नमान मनमा * चिन्ता कुनै बातको ।
मैले दिन्छु सजाय त्यस्कन स्वयम् * साम्नू लगी भूपको ॥७९॥
पाञ्चाली मनमा रिसाई बहुतै * बोलिन् सुदेष्णासित ।
पापी कीचकको बढेर अभिमान् * जस्को लियो इज्जत ॥

मार्नेछन् तिनिले भनी हजुरले * विश्वास मान्नू हवस् ।
त्यस्का निंति क्रिया र कर्म पहिल्यै* गर्ने सबै गर्नुहोस् ॥८०॥
येती बात भनेर द्रौपदि गइन् * फर्केर कोठा कहाँ ।
लागिन् गर्न विचार स्नान गरि ती * जाऊँ म ऐह्ले महाँ ॥
कस्ले गर्छ सहायता र कसरी * मारिन्छ त्यो कीचक ।
सम्झिन् श्री हरिलाई जानि मनले * ब्रह्माण्डका रक्षक ॥८१॥
निद्रा, प्यास र भोक छैन मनमा * त्यो दुष्ट बाँचे तक ।
स्वामी भीम सिवाय छैन अहिले * मेरो कुनै रक्षक ॥
यस्तै तर्क गरी, उठेर निशिना * बाहीर निस्की गइन् ।
कोठामा पुगि भीमसेन विरको * क्यै बेर हेरी रहिन् ॥८२॥
देखिन् सिंह समान वीर बलियो * निद्रा परेका पति ।
ठूलो वृक्षमहाँ लता सरि भई * गै बेह्रिइन् ती सती ॥
पाछै जागृत सिंहलाई जसरी * वन्मा ठुली सिंहिनी ।
चेष्टा त्यै रितको गरिन् सुमुखिले * जागा गराऊँ भनी ॥८३॥

भीमसेन द्रौपदी संवाद :—

राजन् ! सादर भीमको गरिलिइन्* पक्रेर आलिङ्गन ।
वीणा झैं मधुरो मिठो स्वर गरी * बोलिन् दुखाई मन ॥
उठ्नूहोस् किन सुत्नुहुन्छ यसरी * हे नाथ ! मुर्दा सरी ।
पत्नीको सहँदा विपत्ति यसरी * जीवित् भनौं के गरी ?॥८४
बिन्ती द्रौपदिको सुनेर सहसा * श्री भीम जागा भए ।
भार्यालाइ नगीच देखि करमा * पक्रेर सोधी लिए ॥
रात्रीमा किन ? सुन्दरी ! तिमियहाँ* आयौ मलाई भन ।
तिम्रो चन्द्रसमानको मुख भयो * ऐह्ले अँध्यारो किन ?॥८५॥

बोल्छयौ दीन, अनाथ झैं र निशिमा * आपत्ति केको पर्‍यो ?
कस्ले श्री यमराजको नगरमा * जाने इरादा गर्‍यो ?
मैले जान्दछु गर्दछयौ मनमहाँ * मेरो तिमिले भर ।
आयौ कारण के परेर अहिले * वर्णन् त्यसैको गर ॥८६॥

भीमसेन र द्रौपदीको वार्तालाप

आफ्नू काम बताइ झट्ट अहिले * थाहै नपाई कन ।
कोठामा तिमि फर्कि जानु सुमुखी !* पर्दैन चिन्ता लिन ॥
तिम्रो के प्रिय कार्य गर्नु अहिले * मैले पर्‍यो भामिनी ।
यो आज्ञा सुनि भीमको धुरु-धुरु * रोएर बोलिन् तिनी ॥८७
जुवा खेल्न सिपालु धर्म-सुत छन् * जुन् भामिनीका पति ।
त्यस्ले दुःख नपाउनू पनि त हो * आश्चर्य हे सद्मति !
मेरो दुर्गति जे हुनू हजुरकै * सामू त्यहाँ भै गयो ।
जानी-जानि यथार्थ बात अहिले * के हेतु सोध्नूभयो ? ॥८८

पापी कौरवको सभा भवनमा * दासी भनेको पनि ।
खप्तैछु अझसम्म कष्ट अधिको * हो धर्म मेरो भनी ॥
मेरो स्पर्श गरेर सिन्धुपतिले * जस्तो गर्‍यो दुर्गति ।
त्यस्को ताप अझै पनी छ मनमा * धेरै बताऊँ कति ॥८९॥
राजाकी दुहिता र खूब बलिया * छन् पाँच जस्का पति ।
त्यस्ले पैदल हिंड्नु जङ्गलमहाँ * संकष्ट भोग्दै अति ॥
काटी त्यो वनवासका दुखहरू * गर्छु यहाँ चाकरी ।
मेरो दुःख महाँ विचार नगरे * मर्नेछु हत्या गरी ॥९०॥
पैह्लेका सब कष्टले हृदयमा * पोली रहेकै थियो ।
पापी कीचकले सभाबिच महाँ * लात्ती चलाई दियी ॥
यस्तो कष्ट सहेर बाँच्नु त बरू * मर्नू निको ठान्दछु ।
हे स्वामी ! पुरुषार्थ पाँच पतिको * धिक्कार हो भन्दछु ॥९१
देखी बक्सनुभो स्वयं हजुरले * मेरो विपत्ती जब ।
जानी-जानि सुध्याई बक्सनुभयो* बिर्सी सके झैं सब ॥
देख्दा कीचकको सधैं महलमा * विक्षिप्त जस्तो बनी ।
हेर्लां गर्दछ बैन्हिको मन लिई * 'हो पत्नि मेरी भनीं ९२॥
सुन्दा त्यो खलका कुवाच्य दिनहूँ * छाती छिया भैसक्यो ।
बाँच्यो कीचक दुष्ट क्यै दिन भने * मैले मरे भै गयो ॥
बिन्ती गर्दछु नाथलाइ, खलले * ठूलो बिजाइँ गर्‍यो ।
मेरो स्नेह भए अलीकति पनी * त्यस्लाई मार्नू पर्‍यो॥८३
जस्का निम्ति सह्यौं विपत्ति वनको * हामीहरूले अति ।
सोही धर्म-कुमारको म अहिले * देख्छु ठूलो दुर्गति ॥
जूवामा सब राज्य हारि वनमा * जाने प्रतिज्ञा गरी ।
सोही वृत्ति लिएर फेरि नृपको * गर्छन यहाँ चाकरी ॥९४

सम्पत्ती घरको प्रशस्त दिनहूँ * हारे पनी द्यूतमा ।
कम्ती केहि थिएन श्रेष्ठ ढुकुटी * आफ्नै थियो हातमा ॥
स्त्री भाई निज देह राज्य घरको * हारी सबै वैभव ।
बस्छन् वृत्ति गरेर सोहि नृपको * मानेर आज्ञा अब ॥८५॥
राखी भूपहरू सभा बिच महाँ * जो इन्द्र झैं बस्तथे ।
जाँदा बाहिर वेगवान रथमा * प्रस्थान जो गर्दथे ॥
त्यस्ता धर्म-कुमार दुर्व्यसनको * त्यो मूर्खताले गरी ।
भोग्छन् दास बनी विराट नृपको * संकष्ट नाना थरी ॥९६॥
लाखौं केटिहरू लिएर सुनका * भाँड़ा सफा हातमा ।
जस्को पाइ हुकुम् सदा अतिथिको* बस्थे सुसम्मानमा ॥
दिन्थे आश्रितलाई बक्सिस सधैं * जो व्यक्ति धेरै धन ।
त्यस्ताको पनि देखि दुर्गति यहाँ * काटिन्छ मेरो मन ॥९७
बूढो अन्ध र पंगु बालक दुखी * माग्ने दरिद्री कन ।
इच्छा पूर्ण हुने गरेर दिनहुँ * जो बाँडिदिन्थे धन ॥
त्यस्ता भूपतिलाइ दुर्व्यसन यो * लाग्यो जसै द्यूतको ।
भोग्छन् कष्ट अनेक दाससरि भै * आशा गरी भूपको ॥९८॥
डाक्दा भूपतिले सभाबिच यहाँ * हे कंक ! आऊ भनी ।
तीखो लाग्दछ चोट यो हृदयमा * तिन्ले भनेको सुनी ॥
दानी, लब्धप्रतिष्ठ श्रेष्ठ, भवमा * जो चक्रवर्ती थिए ।
भोगे कष्ट अनेक, फेरि अहिले * त्यै द्यूत-वृत्ती लिए॥९९॥
राजा इन्द्र समान धर्म-सुतको * देख्दा विपत्ती यहाँ ।
स्वामी बाहिक भन्न जाऊँ अहिले * कस्को अगाड़ी सहाँ ॥
मैले विन्ति गरें झिजो जति यहाँ * विक्षिप्त जस्ती बनी ।
माफी बक्सनुहोस् प्रसन्न मनले * हे नाथ ! दासी भनी ॥३००

अर्को कष्ट ठूलो छ जो मनमहाँ * जाहेर त्यो गर्दछु ।
त्यस्को दोष मलाई बक्सनुभए * हत्या गरी मर्दछु ॥
वेला भोजनको भएर नृपती * आएर बस्छन् जब ।
यो मीठो बहुतै भएछ, नमिठो * यो वस्तु हे वल्लभ ! ॥१॥
भन्छन्, सुन्दछु त्यो कुरा हृदयमा* आगो सरी पोल्दछ ।
यस्तो कष्ट सहेर बाँच्नु त बरू * मर्नू निको लाग्दछ ॥
गर्नू हुन्छ हजूर मत्स्यपतिको * भान्से बनी चाकरी ।
त्यो देख्दा नहुने छ को पृथिविमा * दुःखी असाध्यै गरी ॥२॥
भान्से यो चिज थप्दछु यति अरू * देऊ भनेको सुनी ।
बाँच्नू चाहिं म ठान्दछु असल नै * हो प्राण त्याग्नू भनी ॥
राजाले परिवारका सँग बसी * गर्दा मनोरञ्जन ।
छाडछन् लड्न हजूरका सँग महाँ * सिंहादि जन्तूकन ॥३॥
हेर्छिन् झ्यालमहाँ बसेर महिषी * केटी सुसारेहरू ।
हाँस्छन् खूब खुशी भएर म भने * रुन्छु गरूँ के अरू ॥
देख्छिन् व्याकुल भै उभीकन रुने* रानी मलाई जब ।
भन्छिन् तीक्ष्ण चलाइ वाक्य-शरले* छेड्दै कलेजा तब ॥४॥
जैहे वल्लभ जन्तुका सँग महाँ * लडछन् खेलाँची गरी ॥
हुन्छिन् व्याकुल खूब देख्छु म सदा* सैरन्ध्रि सुतां परी ॥
आएका पनि हुन् दुवै महलमा * राम्रो यि एकै दिन ।
कस्ले सक्छ विचार गर्न सहसा * कस्तो छ कस्को मन ॥५
राम्रा वल्लभ वीर छन् पुरुषमा * प्रत्यक्ष द्यौता सरी ।
नारीमा अति श्रेष्ठ औ गुणवती * सैरन्ध्रि छन् सुन्दरी ॥
राम्रो प्रेम रहेछ गुप्त अधिको * भन्ने ति शंका गरी ॥
भन्छिन् बात मलाई लक्ष्य गरि ती * ठट्ठा गरी बेसरी ॥६॥

हाँसो उडाइ यसरी कटु-वाक्य भन्दा ।
हाँस्छन् उपस्थित सबै नरनारि सुन्दा ॥
हुन्छु म दिक्क भइ क्रोधित खूब त्याहाँ ।
लाचार हुन्छु पछि निस्कि म जाउँ काहाँ ।७॥
जस्को पराक्रम प्रसिद्ध छ लोक माहाँ ।
त्यस्ता हजूर भइ नीच समान याहाँ ।
बस्नू पर्‍यो नरक तुल्य खपेर कष्ट ।
हे नाथ ! ठान्दछु भए किन दैव रुष्ट ॥८॥
जो भोग्दछन् विपत धर्म-कुमार ऐहे ।
साम्ने छ त्यो हजुरको कति भन्नु मैले ।
यो तापले विकल भैकन खूब रुन्छु ।
बाँच्नू वृथा छ यसरी बरु देह त्यागछु ॥९
जस्को कीर्ति थियो तिनै भुवनमा * ती शत्रु सन्तापक ।
त्यस्ता पार्थ बनेर क्लीब अहिले * छन् नाचका शिक्षक ॥
जस्ले दानव, दैत्य, रासक्ष जिते * एक्लै लडाइँ गरी ।
नारी भै पहिरी चुरा करमहाँ * गर्छन् तिनी चाकरी ॥१०
जस्को दिव्य थियो किरीट शिरमा* रत्नादिको शोभित ।
चुल्ठो त्यै स्थलमा म देख्दछु जसै * हुन्छु स्वयं लज्जित ।
भाग्थे शत्रुहरू सुनी धनुषको * टंकार संग्राममा ॥
जस्का छन् धनु-वाणका अति कडा* ठेला दुवै हातमा ॥११॥
त्यस्ता वीर भएर नीच सरि यो * संकष्ट भोग्नू पनि ।
जानी दैवगती विचित्र अहिले * रुन्छु म दुःखी बनी ॥
जस्को छैन कुनै पनी समरमा * जोड़ी उनै पार्थको ।
देख्दा कष्ट हुँदैन ताप मनमा *हे नाथ ! कुन् व्यक्तिको॥१२

हे स्वामी ! रथको कठोर स्वरले * भूमी कँपाई कन ।
जो हिंड्थे अरिलाइ पारि वशमा * योद्धा तिनै अर्जुन ॥
कन्याका संग नाच-गान तिनले * देख्छु गरेको जब ।
रात्रीमा निद हुन्न भोक दिनमा * लाग्दैन स्वामी तब ॥१३
भोग्दैछौं दुख घोर हामिहरूले * आएर राजा कहाँ ।
सासूलाइ हुनेछ कष्ट बहुतै * यो बात सुन्दा महाँ ॥
जस्ले खाण्डव दाहमा गरिदिए * सन्तुष्ट अग्नी कन ।
सक्तैनन् अघि सर्न वीर रणमा * जस्का तिनै अर्जुन ॥१४
नाची गाइ रिझाउँछन् महलका * ती राजकन्या कन ।
देख्छु दुर्गति बीरको म दिनहूँ * आत्तिन्छ साह्रै मन ॥
जस्को ऐन्द्र र ब्रह्म, वारुण तथा * अग्न्यास्त्र छन् देहमा ।
पौलोमादि अनेक राक्षस जिते * जस्ले गई स्वर्गमा ॥१५॥
छोपेको अति तीक्ष्ण अग्निसरिका * दुर्धर्ष श्री अर्जुन ।
बस्छन् भूप विराटको महलमा * सद्धर्म थामी कन ॥
गाई गोठ महाँ प्रसिद्ध बलियो * आबद्ध साँढे सरी ।
नारीका बिच देख्दछु र मनमा * रुन्छु बसी बेसरी ॥१६॥
गर्नू वर्णन कष्टको घरि-घरी * हे नाथ ! मैले कति ?
देख्दैछु सहदेवको म दिनहूँ * प्रत्यक्ष त्यो दुर्गति ॥
मैले जान्दछु लौ अधर्म तिनले * कैह्ले गरेनन् भनी ।
भोग्दैछन् तर दास भैकन यहाँ * संकष्ट धेरै तिनी ॥१७॥
साँढे झैं बलवान श्रेष्ठ यसरी * बस्ता गोठालो बनी ।
कोठामा बसि रुन्छु खप्न नसकी * पापी विधाता भनी ॥
गोठालाहरुका बनेर अगुवा * आएर राजा कहाँ ।
गर्छन् आदरले प्रणाम नृपको * सामू खड़ा भै त्यहाँ॥१८

तिनूको भेष तथा ठूलो विवशता * प्रत्यक्ष देख्छु जब ।
राख्नू जीवन यो सही दुखहरू * धिक्कार ठान्छु अब ॥
कुन्तीले वन जानको बखतमा * आज्ञा भएको थियो ।
पाञ्चाली सहदेव वीर सबको * अत्यन्त प्यारो छ यो॥१९॥
लज्जाशील ! विनीत, धार्मिक तथा* संकोच मान्ने हुँदा ।
गर्नू याद विचार खूब तिमिले * यस्को सदा सर्वदा ॥
रातो वस्त्र तथा लगाइ पगरी * गोपाल झैं माथमा ।
त्यस्ता श्री सहदेव गोप सँगमा * सुत्छन् सदा भूमिमा॥२०॥
जस्को धर्मकुमार, भीम सरिका * दाजू छँदै अर्जुन ।
देख्छु घोर विपत्ति यो म दिनहूँ * आत्तिन्छ मेरो मन ॥
मेरो सम्बल एकमात्र छ रुनू * के गर्न सक्छु अरू ।
यस्तो कष्ट सहेर बाँच्नु छ वृथा * मर्नू निको हो बरू ॥२१॥
दाज्यूका अति भक्त श्री नकुलको* देख्छु म झन् दुर्गति ।
गर्छन् काम सईसको विवश भै * उल्टो छ दैवीगति ॥
राजाका नगिचै विनम्र स्वरले * मानेर साह्रै भय ।
बोल्छन् हे नरपाल ! श्रेष्ठ सबमा * मानिन्छ यो नै हय ॥२२॥
तिनूको हीन दशा र नीचसरिको * त्यो काम देख्छु जब ।
हे स्वामी ! म त यो युधिष्ठिरजिको* हो दोष भन्छु सब ।
योभन्दा पनि झन् ठुलो छ मनमा * सन्ताप सुन्नू हवस् ।
यस्मा ख्याल नराखिबक्सनुभए * मर्नेछु जानी लिनोस् ॥२३
ठान्नू हुन्छ हजूरले कि मनमा * मैले अगाड़ी पनि ।
भोग्थें कष्टहरू अनेक थरिका * यस्तै म दासी बनी ॥
जस्का छन् बलवान श्रेष्ठ सबमा * पाँचै पती जीवित ।
त्यस्तालाइ विपत्ति पर्नु यसरी * आश्चर्य मान्छु म त॥२४॥

स्वामी धर्मकुमारले व्यसन यो * व्यर्थै जुवाको लिंदा ।
भोग्छौं आज विपत्ति हामिहरू क्यै * बोल्नै नसक्ने हुँदा ॥
सैरन्ध्री बनि हिंड्दछु पछि-पछि * रानी सुदेष्णासित ।
गर्नू पर्दछ काम नीचहरू झैं * तिनको चिताई हित॥२५॥

सम्झन्छु श्रेष्ठ अघिको सुख-शान्ति मैले ।
कस्तो थियो शरिर हेर्नुहवस् पहीले ॥
मेरो सबै सुख छ ज्ञान हजूरलाई ।
बिन्ती गरौं कति छ कष्ट यहाँ मलाई ॥२६॥
घुम्छन् विपत्तिहरू चक्र समान नित्य ।
संसारका सुख र दुःख बुझी अनित्य ॥
राखेर धर्म मनमा म सही रहेछु ।
त्यै हेतुले नमरि देह धरी रहेछु ॥२७॥

गर्छन् दान अनेक सज्जन सदा * सम्पत्ति दानी बनी ।
हुन्छन् ती परि कालको वशमहाँ * माग्ने भिखारी पनि ॥
अर्कालाइ प्रहार शस्त्रहरू जो * गर्छन् कुमौका महाँ ।
मर्छन् ती पनि कालको वश परी * त्यै व्यक्तिद्वारा त्यहाँ॥२८॥
दैवाधीन समस्त लोकहरू छन् * जानिन्न त्यसको गति ।
कस्ले सक्तछ नाघ्न क्रूर विधिको * बन्धन् छ साह्रो अति ॥
सोही कारण धर्मको विषयमा * विश्वास पक्का हुँदा ।
गर्छु आदर शास्त्रका वचनको * त्यै हेतु मैले सदा ॥२९॥
पैह्लेको सुख शान्ति पाँच पतिको * फर्कन्छ फेरी भनी ।
स्वर्छु कालगती बुझी जतिसुकै * आपत्ति आए पनि ॥
धेरै विन्ति गरें हजूर सँग जो * मैले यहाँ गन्थन ।
यस्मा जो छ यथार्थ कारण सबै * गर्छु यहाँ वर्णन ॥३०॥

भार्या पाण्डव पाँच वीरहरुकी * छोरी म पाञ्चालकी ।
दासी दास थिए प्रशस्त, म थिएँ * मालीक साम्राज्यकी ॥
साह्रै हीन भएर मत्स्य-पतिको * गर्नू पर्‍यो चाकरी ।
यस्मा गर्नुहवस् विचार मनमा * सोचेर राम्रो गरी ॥३१॥
मैले वस्नुपर्‍यो विपत्ति अहिले * जस्ता प्रकार्को सही ।
सक्छन् स्त्री अरु बाँच्न को पृथिविमा * यस्तो स्थितिमा रही ।
जस्का छन् सुत श्रेष्ठ बान्धव तथा * सासू-ससूरा पति ।
मैले भैं अपमान् सहेर रहने * पाइनन्न नारी सती ॥३२॥
स्वामी ! पाण्डव वंशको र कुरुको * पाञ्चाल वंशी पनी ।
साराको अपमान ठान्छु यसरी * बस्ता म दासी बनी ॥
यस्ता कष्ट मलाई पर्दछ भनी * सम्भावना के थियो ।
पैल्हे पाप गरीछु के र विधिले * यस्तो विपत्ती दियो॥३३॥
मैले पाप गरीछु केहि विधिको * पैल्हे कुनै कालमा ॥
सोही पाप फली विपत्ति अहिले * भोग्दैछु यो जन्ममा ॥
मैले कष्ट अनेक जंगल महाँ * भोग्दै डुले तापनि ।
यस्तो दुर्बलता थिएन तनमा * हे नाथ ! कैल्हे पनि॥३४॥
इन्द्रप्रस्थमहाँ थिए अघि जती * शान्ती - सुविस्ताहरू ।
जाहीरै छ हजूरलाई अहिले * बिन्ती गरौं के अरू ?
चिन्ता घोर परी शरीर यसरी * बिस्तार गल्दै गयो ।
हाम्रो नीच समानको स्थिति यहाँ * दुर्दैवले नै भयो ॥३५॥
यस्ता वीर पराक्रमी हजुर भैं * पाँचै जना भाइले ।
भोग्नू कष्ट पर्‍यो अभागिनि हुँदा * मेरो कुनै पापले ॥
देखें इन्द्र समान पाँच बलमा * दुर्धर्ष आफ्ना पति ।
मेरो यो मनमा भएन कहिले * होला भनी दुर्गति ॥३६॥

उल्टो दैवगती भएर अहिले * पापीहरू छन् सुखी ।
बस्ने धर्म बुझेर हामिहरु छौं * हे नाथ ! साह्रै दुखी ॥
हे स्वामी ! पहिले सबै पृथिविको * साम्राज्य मेरो थियो ।
उल्टो दैव भएर मत्स्यपतिको * दासी गराई दियो ॥३७॥
मैले गर्नुपर्नेन काम घरमा * आएन त्यस्तो स्थिति ।
घोट्ता चन्दन हातमा परिसके * ठेला कति हो कति ?
मान्दैनन् बुकुवा पिंधेर अरुले * राम्रो दिए तापनि ।
मैले पर्छ तयार गर्नु दिनहूँ * रानी रिझाऊँ भनी ॥३८॥
ठेला हेर्नु हवस् भनी कर दुवै * सारिन् अगाड़ी जब ।
रोए भीम असाध्य दुःखित भई * छामेर ठेला सब ॥
सासूको करमा परीनँ घरमा * स्वामी म केहे पनि ।
रानीको डर मान्दछु म नृपको * हुन् अन्नदाता भनी ॥३९
यस्तो घोर सही विपत्ति अहिले * रोएर काट्छु दिन ।
आफ्नू धर्म बचाउँ के गरि भनी * आत्तिन्छ साह्रै मन ॥
छातीमा शिर राखि बेसरि रुँदै * तिन्ले भनेको सुनी ।
रोए भीम पनि दुवै करमहाँ * पक्रेर दुःखी बनी ॥४०॥
लामू बाहुलिले मुसारी शिरमा * निःश्वास छाडी कन ।
लागे भन्न बुझाई आदर गरी * श्री द्रौपदीको मन ॥
देख्छु कोमल बाहुमा म सुमुखी * ठेला परेको जब ।
आफ्नू शक्ति र पार्थका धनुषको * धिक्कार ठान्छु सब ॥४१॥
हे प्यारी ! नृपको सभा-भवनमै * त्यस्लाइ मार्ने थिएँ ।
खुल्ला भेद भनी युधिष्ठिरजिको * संकेतमा रोकिएँ ॥
हात्ती भाँच्तछ बाँसका रुखहरू * कुल्चेर जुन् चाल्ले ।
पापी कीचकलाइ त्यै किसिमले * मार्ने थिएँ रोषले ॥४२॥

हानेको तिमिलाइ लात खलले * प्रत्यक्ष देखें जब ।
आँटें मार्न रिसाई मत्स्य-पतिका * मानीस मैंले सब ॥
दाजूले गरि वक्र दृष्टि सहसा * हेरेर रोक्नू भयो ।
सोही कारणले बचेर नमरी * त्यो दुष्ट भागी गयो ॥४३॥
जूवामा धन-राज्य हामिहरुको * खोसी लिएकै दिन ।
दुर्योधन् शकुनी र कर्ण सबमा * दुष्टात्म दुःशासन ॥
मैंले मार्न सकीनँ कौरवहरू * सम्पूर्ण साम्ने हुँदा ।
आगो झैं गरि पोल्छ भित्र मनमा * ऐह्ले पनि सम्झँदा ४४॥
मैंले बस्नुपर्‍यो सहेर सब त्यो * जुन् धर्मका खातिर ।
यागी क्रोध तिमी पनि गर प्रिये * त्यै धर्मको आदर ॥
जस्तो बात भन्यौ मलाई तिमिले * ऐह्ले बिलौना गरी ।
दाज्यूले सब यो सुने यदि भने * चिन्ता परी बेसरी ॥४५॥
त्यागनन् प्राण भनेर जान सुमुखी * देखेर तिन्को गति ।
मछौं हामिहरू नखप्न सकि त्यो * सन्तापलाई सति !
कल्याणी जती छन् सती पृथिवीमा * सद्धर्म थामीकन ।
स्वामीका संग बस्तछन् दुख-तथा * आपत्ति भोगीकन ॥४६॥
हे भद्रे ! भृगुपुत्र श्री च्यवनजी * बस्थे तपस्या गरी ।
लागेको धमिरा थियो शरीरमै * देखिन्नथ्यो त्यो घरी ॥
राजाकी दुहिता तिनै च्यवनकी * पत्नी सुकन्या भिइन् ।
तिन्ले धर्म बुझी प्रसन्न मनले * सेवा पतिको गरिन् ॥४७॥
पत्नी श्रेष्ठ अगस्त्यकी र नृपकी * छोरी थिइन् सुन्दरी ।
नामी धर्म सतीत्वको ति पतिको * गर्थिन् सदा चाकरी ॥
पत्नी श्री रघुनाथकी प्रियतमा * सीता सतीले पनि ।
बस्नू राक्षसको पर्‍यो घर महाँ * अत्यन्त दुःखी बनी ॥४८॥

पत्नीको यहि हेतु सज्जनहरू * गर्छन् सुरक्षा सदा ।
गर्नू हुन्न विचार केहि किन हो * हे नाथ ! मैले रुँदा ।
मार्छन् क्षत्रिय वीर शत्रु रणमा * हो धर्म मेरो भनी ।
पापी कीचकलाइ मारिदिनुहोस् * त्यै धर्म निम्ति पनी ॥६१॥
मेरा निम्ति लडी जटासुर ठूलो * मार्नू भयो दानव ।
हर्नू भो जसरी ति सिन्धुपतिको * शेखी र इज्जत् सब ॥
यस्तै कीचकको सबान्धव छिटै * प्राणान्त पारी कन ।
मेरो कष्ट हटाइबक्सनुहवस् * तत्काल मेरो धन ! ॥६२॥
सामुन्ने नृप, कंकको हजुरको * जस्ले लियो इज्जत ।
मर्नेछु म अवश्य त्यो रहिरहे * भोली पनी जीवित ॥
बाँचे कीचकले मलाइ अपमान् * गर्नेछ फेरी पनि ।
पाए मर्दछु नाथका चरणमा * हो धर्म मेरो भनी ॥६३॥
आँखाबाट बगाई अश्रु मुखमा * अत्यन्त दुःखी हुँदै ।
बिन्ती द्रौपदिले गरिन् घरि-घरी * पाऊ समाई रुँदै ॥
पत्नीको सुनि यो विलाप मनमा * श्री भीम दुःखी भए ।
आँसू द्रौपदिको पुछेर, तनमा * तिन्ले मुसारी दिए ॥६४॥
लागे भन्न बुझाई स्नेह गरि ती * धेरै दिंदै सान्त्वना ।
चिन्ता त्याग प्रिये ! पुऱ्याउँछु सबै * तिम्रो मनोकामना ॥
मार्छु बन्धुसमेत कीचक स्वयं * मैले लडाईं गरी ।
खोटा काम अह्राउँछु गर बरू * तत्काल हे सुन्दरी ॥६५॥
डाक्नू कीचकलाइ आज तिमिले * त्यो नृत्यशाला महाँ ।
मार्नेछु खललाई त्यै बखतमा * उम्केर जाला कहाँ ॥
गर्नू गुप्त कुरा लुकेर अरूले * जान्दै नजान्ने गरी ।
मार्नेछु म बसेर नाच घरमा * घाँटी थिची बेसरी ॥६६॥

भन्नू आउ तिमी र मानिस अरू * कोही नहुन् साथमा ।
मौकामिल्दछभेट्नको असल त्यो * भोली त्यहीं रातमा ॥
वाणी नम्र गरेर क्रोध त्यजि यो * संकेत भोली दिनू ।
पापीलाई अवश्य नाच-घरमा * झुक्क्याईडाकीलिनू ॥६७॥

जाऊ प्रिये ! महलमा अब शोक त्यागी ।
विश्वास मान तिमि मर्दछ त्यो अभागी ॥
आज्ञा सुनेर पतिको अति हर्ष मानी ।
कृष्णा गइन् महलमा अरूले नजानी ॥६८॥

कीचक वधः—

हे राजन् ! पति-पत्निले जब गरे * सल्लाह त्यो रातमा ।
प्रातःकाल उठेर कीचक पुग्यो * तत्काल दर्बारमा ॥
देख्यो द्रौपदिलाइ खुशि मनले * पर्खी रहेकी त्यहाँ ।
लाग्यो भन्न गरेर गर्व बहुतै * तिन्को अगाडीमहाँ ॥६९॥
आएँ हे सुमुखी ! म फेरि अहिले * अत्यन्त आशा गरी ।
इच्छा पूर्ण गराउ आज मनको * राजी भई सुन्दरी !
व्यर्थै गर्न गयौ फिराद तिमिले * देख्यौ हिजोको स्थिति ।
मेरो क्रोध महाँ परेर हुनगो * साह्रै नराम्रो गति ॥७०॥
कस्ले छेक्नसक्यो ? मलाई, सबले * हेरी रहेकै थिए ।
देखी क्रोध ठूलो सभासदहरू * बोल्नै नसक्ने भए ॥
सैरन्ध्री सुन, नाम मात्र नृपती * -लाई गरी स्थापन ।
गर्दैछु म सहर्ष बाहु - बलले * यो राज्यको शासन ॥७१॥
हुन्छु दास पुऱ्याउ आश मनको * मेरो छिटै भामिनी !
बस्नेछौ खुशिले बनेर सहजै * यो राज्यकी स्वामिनी ॥

इच्छा - माफिकको दिनेछु बहुतै * रत्नादिका भूषण ।
तिम्रो चल्छ हुकुम् प्रशस्त घरमा * छन् दास-दासीगण ॥७२॥
धेरै नम्र बनी विनीत स्वरले * त्यस्ले फकायो जब ।
त्यस्को चित्तबुझाउने गरि भनिन् * श्री द्रौपदीले तब ॥
तिम्रो बातमहाँ विचार मनमा * मैले गरें बेसरी ।
देखें शौर्य तथा पराक्रम हिजो * हे वीर ! राम्रो गरी ॥७३॥
मेरो चित्त बुझ्यो प्रसन्न मनले * स्वीकार गर्छु तर ।
योद्धा, वीर हुँदा म मान्दछु सदा * गन्धर्वको नै डर ।
हाम्रो भेट हुनेछ आज, तर लौ * यौटा प्रतिज्ञा गर ।
एक्लै आउ लुकेर नाचघरमा * लौ अर्धरात्रीतिर ॥७४॥

कीचक वध

बस्नेछु म पुगेर झट्ट पहिले * क्यै बेरमा आउनू ।
देख्नेछन् अरुले भनेर तिमीले * पर्ला चनाखो हुनू ॥

हाम्रो भेट हुने उपाय सजिलो * यै मात्र यौटा हुँदा ।
बाँच्नेछौं अपवादबाट जनको * हामी सदासर्वदा ॥७५॥
पापी कीचकले सुन्यो सब कुरा * श्री द्रौपदीको त्यहाँ ।
लाग्यो भन्न सहर्ष काम-शरले * पीडा दिई मन्‌महाँ ॥
कल्याणी ! जसरी भन्यौ म त्यसरी * हुन्छु त्यहाँ हाजिर ।
गन्धर्वादिकको पनी अब शुभे ! * मान्दीनँ मैले डर ॥७६॥

एक्लै म आउँछु खुशीसित भेट्न रात्मा ।
झूटो नपानु तिमिले बरु आज बात्मा ॥
वेला भयो मरणको भनि क्यै नजानी ।
यस्ता कुरा गरि गयो खल हर्ष मानी ॥७७॥

पापी कीचकले गएर घरमा * शृङ्गार गर्दो भयो ।
पैह्री भूषण वस्त्र, कालकन त्यो * पर्खी रहेको थियो ।
गर्छन् खूब ढिलो दिवाकर, छिटै * अस्ताउँदैनन् किन ।
गर्थ्यो तर्क बसी असाध्य किन हो * लाग्दैछ लामू दिन॥७८॥
इच्छामाफिक सुन्दरी अब मिली * भन्ने ठूलो हर्षमा ।
आयो काल भनी बुझेन खलले * सैरन्ध्रिको रूपमा ॥
पाञ्चालीसितको समागम बसी * गर्दो छँदो चिन्तन ।
चाँडै अस्त भए दिवाकर भनी * खूशी भयो दुर्जन ॥७९॥
त्यो सल्लाह गरेर द्रौपदि पनी * अत्यन्त खूशी भइन् ।
स्वामी भीमकहाँ गएर सब त्यो * संवाद बिन्ती गरिन् ॥
डाकें कीचकलाइ नाच घरमा * त्यो रातमा आउला ।
बाँच्यो आज भने सतर्क भइ त्यो * पापी कतै उम्कला ॥८०॥
मेरो कष्ट हटाइ-बक्सनुहवस् * मारेर त्यो कीचक ।
रक्षा हुन्छ अवश्य धर्म-कुलको * हे शत्रु संहारक ! ॥

मेरो निम्ति दया अलीकति भए * त्यस्लाई मारी दिनोस् ।
यस्मा पाप पनी कुनै तरहको * लाग्दैन जान्नूहवस् ॥८१॥
बिन्ती द्रौपदिको सुनेर मनमा * अत्यन्त खूशी भई ।
बोल्ले भीम—म मार्छु नाचघरमा * त्यस्लाइ एक्लै गई ॥
ठूलो हर्ष अघी हिडिम्ब-वधमा * जस्तो भएको थियो ।
सुन्दा यो समचार आज सुमुखी ! * आनन्द त्यस्तै भयो॥८२॥
आफ्नू धर्म र दाजु-भाइ सबको * साक्षी गरी भन्दछु ।
पापीलाइ अवश्य नाचघरमा * ऐह्ले गई मार्दछु ॥
राजा इन्द्र भए प्रसन्न जसरी * मारेर वृत्रासुर ।
त्यस्तै कीचकलाइ मार्छु कुलको * कल्याणका खातिर ॥८३॥
त्यस्को पक्ष लिएर मत्स्यपतिका * मानीस वा बान्धव ।
जो-जो आउँछ मार्दछु समरमा * बाँकी नराखी सब ॥
पैह्ले मार्छु गएर दुष्ट शकुनी * औ कर्ण, दुःशासन ।
लिन्छु राज्य सहर्ष यो पृथिविको * मारेर दुर्योधन ॥८४॥
दाज्यू मान्नुभएन क्यै गरि भने * मेरो कुरा सुन्दरी !
बस्नू हुन्छ यहीं विराट नृपको * गर्दै रही चाकरी ॥
कृष्णाले जब यी कुरा सुनिसकिन्* दुर्धर्ष श्री भीमको ।
लागिन् भन्न बुझाइ नम्रस्वरले * शान्ती गरी क्रोधको॥८५॥
धेरै कष्ट सहेर धर्म-सुतले * रक्षा गरे सत्यको ।
मेरा निम्ति विनाश गर्नु यसरी * पर्दैन त्यो धर्मको ॥
प्यारो सत्य र धर्मको जतनले * रक्षा गरी राम्ररी ।
मार्नू पर्दछ दुष्टलाइ अरुले * जान्नै नसक्ने गरी ॥८६॥
बिन्ती द्रौपदीको सुनेर सहसा * हाँस्तै भने भीमले ।
जे गर्दा तिमिमान्दछ्यौ खुशि त्यही * नै गर्दछु प्रेमले ॥

मार्नेछु म गएर गुप्त रितले * त्यस्लाइ हे भामिनी !
तिम्रो त्यो अपमानको म बदला * लिन्छु सबै मानिनी ॥८७॥
कृष्णालाई कुरा बुझाई यसरी * राजी गराई लिए ।
पापी कीचक मार्न नाच-घरमा * मौका विचारी गए ॥
जस्तै सिंह लुकेर बस्छ मृगको * बाटो बथानी कन ॥
त्यस्तै भीम बसे लुकी पलँगमा * वेला छँदै गैकन ॥८८॥
पाञ्चालीसितको समागम हुने * गर्दै ठुलो कल्पना ।
आयो खूब डटेर कीचक त्यहाँ * पुग्ला भनी कामना ॥
रात्री घोर भएर नाच-घरमा * साह्रै अँध्यारो थियो ।
बत्तीको पुतली समान भइ त्यो * छाम्दै अगाडी गयो ॥८९॥
सैरन्ध्री भनि ठानि देहभरिमा * पैह्ले मुसारी कन ।
लाग्यो भन्न जनाइ प्रेम बहुतै * हाँसेर त्यो दुर्जन ॥
आएको छु यहाँ मलाइ तिमिले * डाकेर हे सुन्दरी !
गर्छु अर्पण देह-गेहभरिका * संपत्ति नाना थरी ॥९०॥

दानी र वीर गुण शीलविषे प्रधान ।
हे सुन्दरी ! मकन श्रेष्ठ भनेर जान ॥
दासी र दास हितचिन्तक बन्धु जो छन् ।
मेरो स्वरूपकन देखि बयान गर्छन् ॥९१॥

आफ्नू वर्णन बेसरी थरि-थरी * विक्षिप्त जस्तै गरी ।
फर्की बेसरि अङ्कमाल खलले * गर्दो भयो त्यो घरी ॥
सम्झी द्रौपदिको विपत्ति अघिको * श्रीभीम क्रोधित् भए ।
सुन्दा कीचकको प्रलाप रिसले * रन्केर बोल्दा भए ॥९२॥
तिम्रो श्रेष्ठ स्वरूप यो मदन झैं * राम्रो हुनाले गरी ।
गर्दैछौ त्यहि हेतु वर्णन स्वयम् * आफ्नू तिमी बेसरी ॥

पैह्रेको गहना र वस्त्रहरुको * यो रूपको स्वागत ।
इच्छा पूर्ण गराइ नाच-घरमै * गर्छु म राम्रोसित ॥९३॥
पैह्ले व्यङ्ग कुरा गरेर यसरी * ती सिंह झैं उफ्रिए ।
त्यस्का सामु खड़ा भएर रिसले * यो बात भन्दा भए ॥
मारी मत्त गजेन्द्रलाइ जसरी * घिच्याउँछन् सिंहले ।
त्यस्तै गर्छु तँलाइ यो बखतमा * ल्यायो महाकालले॥९४॥
हेर्नँछिन् निज भाइको मरण ती * रानी सुदेष्णा पनि ।
सैरन्ध्री कन हर्ष हुन्छ बहुतै * पापी मऱ्यो लौ भनी ॥
येती बात भनेर झट्ट खलको * जुल्फी समाई लिए ।
तान्दै बेसरी क्रोधले वरिपरि * तिन्-चार फन्का दिए॥९५॥
झट्कारीकन मुक्त कीचक भयो * श्री भीम देखी जब ।
लाग्यो तान्न रिसाइ कम्मरमहाँ * पक्रेर जोर्लैं तब ॥
ढोई खातिर लड्दछन् गज दुवै * जुन् चालले वनमहाँ ।
त्यस्तै युद्ध भयो समान बलका * योद्धा हुनाले त्यहाँ॥९६॥
बाली सुग्रिवको लडाइँ पहिले * जस्तो भएको थियो ।
त्यस्तै ती दुइ वीरको पनि त्यहाँ * संग्राम ठूलो भयो ॥
पक्री कम्मरमा रिसाई कहिले * मार्छु भनी तान्दथे ।
मुड्की खूब बटारि वेगसित ती * छातीमहाँ हान्दथे ॥९७॥
टोकी दाँत तथा चिथोरी नङले * ती पार्दथे घायल ।
छिर्कें लाइ पछार्दथे जमिनना * देखाइ आफ्नू बल ॥
साँढे झैं बलवान वीर दुइको * संग्राम ठूलो भयो ।
गर्दा क्रूर प्रहार नाच-घर नै * त्यो शब्दले थर्कियो ॥९८॥
शक्ती औ बलपूर्ण कीचक पनि * योद्धा प्रतापी थियो ।
पक्री कम्मर भीमको जमिनमा * त्यसले गिराई दियो ॥

फुस्की भीम तुरुन्त विद्युत सरी * साम्ने खड़ा भैगए ।
मुड्की एक बटारि वज्रसरिको * त्यस्लाई हान्दा भए ॥९९॥
यस्तै लड़ाइँ गरि एक मुहूर्तसम्म ॥
पक्रे अँगालि कन भीम रिसाई टम्म ॥
त्यो दुष्टको बल अलीकति क्षीण जानी ।
थिच्दै गए बल गरीकन तानि-तानी ॥१००॥
त्यो कष्टले अधिक कीचक छट्पटायो ।
प्राणान्तको बखत भो भनि ज्ञन् करायो ॥
त्यो दुष्टलाइ अब मार्नुपर्‍यो भनेर ।
थाले घिसार्न तिनी ज़ुल्फिविषे धरेर ॥१॥
छातीमाथि बसी घुँड़ा दुइ ासी * घाँटी थिची बेसरी ।
मारे कीचकवीरलाइ सहजै * श्रीभीमले त्यो घरी ॥
तिन्को क्रोध गएन कीचक मरी * मुर्दा भए तापनी ।
हाने मुड्कि दलेर खूब जिमिमा * हो दुष्ट पापी भनी ॥२॥
श्री शम्भुले अघि गयासुर वीरलाई ।
पारे कुरूप जसरी बहुतै रिसाई ॥
भाँचेर त्यै तरहले सब अङ्गलाई ।
कोची दिए उदरमा खलको रमाई ॥३॥
ल्याए द्रौपदिलाइ त्यै बखतमा * डाकेर श्री भीमले ।
देखाए अनि मांस-पिण्ड खलको * लत्याउँदै रोषले ॥
पाञ्चाली ! तिमि हेर यो अधर्मको * कस्तो भयो दुर्गति ।
देला जो तिमिलाइ कष्ट सुमुखी ! * पार्नेछु यस्तै गति ॥४॥
देख्दा चिह्न पनी हुने कठिन त्यो * हेरेर मुर्दा तन ।
माहौ खुशि भयो, गयो खल भनी * श्री द्रौपदीको मन ॥

कृष्णालाई त्यहाँ सबै तरहले * सन्तोष शान्ती दिए।
निस्की त्यो स्थलबाट पाक-गृहमा * श्री भीम जाँदा भए ॥५॥

उप-कीचक वध—.

हे राजन् ! समचार भन्दछु भनी * श्री द्रौपदीजी गइन् ।
मुर्दा कीचकको शरीर सबले * लौ हेर्न जाओ भनिन् ॥
गर्थ्यो नित्य मलाई आइ अपमान् * त्यस्ले विना कारण ।
मारेछन् खललाइ हेर जनहो ! * गन्धर्व आईकन ॥६॥
त्यस्को मृत्यु सुनेर नाचघरमा * मानीस जम्मा भए ।
भाई कीचकका भए जति सबै * दौड़ेर त्याहाँ गए ॥
देखेथे जब मांस-पिण्ड सरिको * त्यो देहलाई त्यहाँ ।
रोए खूब गरी विलाप सबले * दुःखी भई मन्महाँ ॥७॥
ल्याए बाहिर देह त्यो सब मिली * संस्कारका खातिर ।
हाँस्तै द्रौपदि आडमा त्यहिं थिइन् * सानन्द एकातिर ॥
लागे भन्न सबै मिलेर यहि हो * यो मृत्युको कारणी ।
यस्लाई लगि पोल्नुपर्दछ सँगै * जान्छे सती यो पनि॥८॥
दाज्यूको हित गर्नु हामिहरुको *, कर्तव्य हो लौ भनी ।
आज्ञा माग्न विराटका हजुरमा * पौंचे ति दुःखी बनी ॥
राजालाई भने रुँदै सकलले * त्यो मृत्युको कारण।
मन्त्रीको सुनि मृत्यु दुःखित भए * सम्झेर उसको गुन ॥९॥
गर्नेछन् उपकीचकादिहरुले * यो राज्यको रक्षण ।
यिन्को चित्तबुझाउनू उचित हो * भन्ने विचारी कन ॥
आफ्नू धर्म र पापको, कुशलको * चिन्ता नमानी कन ।
बोले भूप लगेर पोल्नु सँगमा * त्यो दुष्ट दासीकन ॥१०॥

आज्ञा भूपतिको सुनी खलहरू * झन् वेगले तम्सिए ।
मुर्दाका सँग द्रौपदीकन लगी * तत्काम बाँधी दिए ॥
राखेको अघि गुप्त नाम सबको * सम्झेर सोही घरी ।
लागिन् गर्न पुकार द्रौपदि रुँदै * चिच्याउँदै बेसरी ॥११॥
हे स्वामी जय! हेजयन्त ! जयसेन् * आएर रक्षा गर ।
आँटे मार्न मलाई दुष्टहरूले * केही नमानी डर ॥
कृष्णाको सुनि शब्द भीम सहसा * के हो भनी आत्तिए ।
अर्को रूप बनाई नाघि सहजै * पर्खाल ती निस्किए ॥१२
त्याहाँबाट मसानको पथ धरी * वायू गतिले गए ।
बाँधेका खलले सतीकन त्यहाँ * प्रत्यक्ष देख्दा भए ॥
बोले भीम कराई उच्च स्वरले * आई पुगें सुन्दरी !
रक्षा गर्छु नमान केहि मनमा * भीती तिमी यो घरी ॥१३॥
येती बात भनी उखेलि रुख नै * बोकी लिए काँधमा ।
मार्छु दुष्टहरू भनेर उभिए * क्रोधित भई सामुमा ॥
देखे श्री यमराज झैं शरिरका * श्री भीमलाई जब ।
लागे गर्न मतो गरौं अब कसो * भन्दै ति पापी सब ॥१४॥
हामीलाइ अवश्य मार्न भनि यो * गन्धर्व आयो अब ।
सैरन्ध्रीकन छाड्नु पर्दछ भनी * बन्धन् फुकाए तब ॥
पाञ्चालीकन छाडि झट्ट डरले * भाग्नू पर्‍यो लौ भनी ।
लागे भाग्न बचाई प्राण पुरको * बाटो कुबाटो पनी ॥१५॥
देखेथे जब भीमले खलहरू * भागी रहेका त्यहाँ ।
मारे ती सबलाई पक्रि रुखले * क्रोधित भइ मन्महाँ ॥
एक् सयमा बढी पाँच कीचक थिए * सारा त्यहीं मारिए ।
तिन्को मृत्यु भई वृकोदर पनी * क्यै शान्त झैं देखिए ॥१६

देखे द्रौपदिलाई दुःखित तथा * रोई रहेकी त्यहाँ ।
लागे भन्न पुगेर भीम सहसा * तिन्का अगाड़ी महाँ ।
तिम्रा शत्रु सबै मरेपछि वृथा * रोई रहेकी किन ।
हे प्यारी ! तिमि जाउ लौ महलमा* सानन्द फर्कीकन ॥१७॥
जो गर्ला अपमान केहि सुमुखी ! * तिम्रो दुखाई मन ।
मार्नेछु यहि चालले जसरि यी * मारा मरे दुर्जन ॥
कृष्णालाइ दिएर धैर्य यसरी * राजी गराए जब ।
फर्के भीम सहर्ष पाक-गृहमा * आनन्द मानी तब १८॥
पाञ्चाली अति दिक्क नदिमा * स्नानादि गर्दी भइन् ।
स्वामीको गुन सम्झँदै नगरको * बाटो समाई फिरिन् ॥
देँख्दा मृत्यु ति सूत-पुत्रहरूको * गन्धर्व द्वारा त्यहाँ ।
बिन्ती गर्न पुगे प्रशस्त पुरका * मानीस राजाकहाँ ॥१९॥
राजन् ! प्राण ति सूत-पुत्रहरूको * गन्धर्व द्वारा गयो ।
हाम्रो यो पुरमा पर्नी अब ठुलो * आपत्ति पर्ने भयो ॥
छैनन् कोहि पनी तिनै भुवनमा * सैरन्ध्रि भैं सुन्दरी ।
हुन्छन् चञ्चल काम-पीडित भई * देख्नेहरू यो घरी ॥२०॥
तिन्को रूप अवश्य मानिसहरू * मौका परे हेर्दछन् ।
त्यो जानेपछि सूत-पुत्रहरू भैं * गन्धर्वले मार्दछन् ॥
होला नाश अवश्य यो नगरको * सैरन्ध्रको कारण ।
गर्नोस् यत्न समस्त लोक-पुरको * कल्याण सोचीकन ॥२१॥
लागे भन्न विराट पौरजनले * बिन्ती गरेको सुनी ।
गर्नू दाह-क्रिया उचित् किसिमले* ती स्वर्ग जाउन् भनी
देखी दुर्गति सूत-पुत्रहरूको * सम्झेर शक्ति गुण ।
दुःखी भूप भई गए महलमा * केही नबोलीकन ॥२२॥

गनीलाइ भने सुनाउनु प्रिये * आज्ञा छ मेरो भनी ।
दासीलाइ छिटै बिदा गरिदिए * सानन्द जाउन् तिनी ॥
फर्कन्थिन् पुरतर्फ द्रौपदि पनी * देखेर बाटो महाँ ।
लागे भाग्न डराइ मानिसहरू * चारै दिशामा त्यहाँ ॥२३॥
जम्का भेट भएर भाग्न नसकी * पर्थे अगाडी जति ।
चिम्लन्थे दुइ नेत्र अन्धसरि मै * होला भनी दुर्गति ॥
कोही बोल्न सकेन पौर - जनमा * तिन्को अगाडी परी ।
केही बेरपछी पुगिन् महलमा * त्यै चाल्ले सुन्दरी ॥२४
वायुका सुत भीमलाई सहसा * देखिन् खड़ा द्वारमा ।
लागिन् भन्न गरी प्रणाम मनले * तिन्का दुवै पाउमा ॥
मेरो कष्ट गरे निवारण जउन् * दुर्धर्ष गन्धर्वले ।
तिन्लाई म प्रणाम गर्दछु सदा * आनन्दले प्रेमले ॥२५॥
येती बात भनेर नाच-घरको * पुग्दी भइन् द्वारमा ।
सोधे द्रौपदिलाइ देखि सहसा * श्री पार्थले सामुमा ॥
सैरन्ध्री ! मिमि मुक्त के गरि भयौ * पापी मरे के गरी ?
को आयो हित गर्न वीर भन त्यो * सुन्छु म हे सुन्दरी ॥२६॥
यस्तो अर्जुनको कुरा सुनिसकी * दिक्दार मानी कन ।
बोलिन् द्रौपदि त्यो कुरा किन वृथा* सोधी रहेछौ भन ।
सक्तीनौ तिमी टार्न आपतहरू * सैरन्ध्रिका छन् जति ।
आफ्नू कष्ट उ भोग्दछे सब शुभे !* जानेर दैवीगति ॥२७॥
मेरो खिल्लि उडाउने सुनि कुरा * इच्छा गरेकी किन ?
बुझ्नु बात सबै नपुंसक भई * खाँचो पर्‍यो के भन ॥
आफ्नू काम तिमी प्रसन्न मनले * जो गर्नु पर्ने गर ।
छाडिन् द्रौपदिले यसै किसिमका * बिझ्ने गरी वाक्शर ॥२८॥

बोले अर्जुन त्यो कुरा सुनिसकी * दुःखी भई बेसरी ।
सक्तीनौ तिमी बुझ्न कष्ट मनको * मेरो सबै सुन्दरी !
बस्थ्यौं हामिहरू अघी पनि शुभे !* साथै गरी चाकरी ।
तिम्रो कष्ट सुनी म ताप मनमा * मान्दीनथें के गरी ? ॥२९॥
सक्छु गर्न म के नपुंसक भई * कल्याण तिम्रो भन ।
मेरो कष्ट महाँ विचार नगरी * छेड़ी रहीछौ किन ?
यस्ता अर्जुनका कुरा सुनिसकी * खुशी भई मन् महाँ ।
त्याहाँबाट हिंडेर द्रौपदि पुगिन् * रानी सुदेष्णाकहाँ ॥३०॥
रानीले तिनिलाई देखि नजिकै * भन्दी भइन् सुन्दरी !
आजै जाउ विदा दिएँ नृपतिको * आज्ञा हुनाले गरी ॥
तिम्रो सुन्दर रूप जुन् पुरुषले * देख्नेछ जैह्ले जहाँ ।
मर्ला त्यो भइ काम पीडित वृथा * गन्धर्वद्वारा यहाँ ॥३१॥
सोही कारण भूपले मनमहाँ * मानेर ठूलो डर ।
आज्ञा बक्सनुभो, सबै भनिदिएँ * इच्छा भएको गर ॥
लागिन् द्रौपदि भन्न नम्र स्वरले * रानी सुदेष्णासित ।
तेह्रोटा दिन मात्र बस्न दिनुहोस् * सोचेर मेरो हित ॥३२॥
यस्को बाद शुभे ! म बस्तिनँ यहाँ* राख्छु भने तापनि ।
लैजानन् पतिले मलाइ सँगमा * आएर हे भामिनि ! ॥
राजाले उपकार जो गरिदिए * गन्धर्वको यो घरी ।
गर्नन् प्रत्युपकार निश्चय कुनै * मौकामहाँ बेसरी ॥३३॥
यौटा कारणले बसेर म पनी * गर्छु यहाँ चाकरी ।
गर्दैछु अनुरोध तेह्र दिनको * त्यै हेतुले यो घरी ॥
कृष्णाको सुनि यो कुरा सकसमा * रानी सुदेष्णा परिन् ।
केही बेर गरेर तर्क मनमा * बोल्दै नबोली बसिन् ॥३४॥

ऐह्ले निस्क भनौं भने डर ठुलो * लाग्दैछ गन्धर्वको ।
गर्नन् क्रोध गरी विनाश सहजै * हाम्रो र यो राज्यको ॥
यस्तो तर्क गरी भनिन् बस शुभे ! * आनन्द मानी, तर ।
रक्षा भूपतिको र हामि सबको * गन्धर्वद्वारा गर ॥३५॥

कौरवद्वारा पाण्डवहरूको खोजी र चर्चा

राजन् ! बन्धुसमेत कीचक मऱ्यो * आश्चर्य लाग्ने गरी ।
सोही कारणले विराट मनमा * दुःखी भए बेसरी ॥
गर्थे आपुसमा कुरा जनहरू * भेला भएका घरी ।
यो संवाद पुग्यो सबै तिर, सधैं * चर्चा हुनाले गरी ॥३६॥
ऐह्ले पाण्डव छन् कहाँ र कसरी * कस्तो स्थितिमा भनी ।
श्री दुर्योधनका थिए चरहरू * धेरै गएका अनि ॥
खोजे जङ्गल औ पहाड पुरमा * साना ठूला ग्राममा ।
पत्ता केहि नपाइ ती चरहरू * आई पुगे रातमा ॥३७॥
द्रौणी, द्रोण र कर्ण भीष्म, शकुनी * भाई तथा बान्धव ।
गोलाकार तथा सुरक्षित गरी * राखेर सेना सब ॥
आफू माझमहाँ सभाबिच बसरी * श्री इन्द्र झैं शासन ।
गर्थे नीति पुऱ्याई योग्य रितले * भूपाल दुर्योधन ॥३८॥
त्यस्तो दिव्य सभामहाँ चरहरू * आएर सोही घरी ।
जोरी बाहु दुवै विनीत स्वरले * बिन्ती गरे राम्ररी ॥
हे राजेन्द्र ! हजूरका हुकुमले * गै देश देशान्तर ।
खोज्यौं यत्न गरी सबै गिरि गुहा * ग्रामादि चारैतिर ॥३९॥
पृथ्वीमा जति राज्य छन् सब डुल्यौं * यौटा नछाड़ी कन ।
हाम्रो शक्ति पुगेन पाण्डुसुतको * पत्तो लगाई लिन ॥

देख्यौं क्यै दिन इन्द्रसेन रथमा * जान्थे बसी द्वारका ।
रित्ता ती रथमा थिए फगत ती * नातीहरू पाण्डुका ॥४०॥
पत्ता लाग्छ भनी तिनीहरुसँगै * हामी लखेट्तै गयौं ।
युक्ती केहि नदेखि भेट हुनको * हामीहरू फर्कियौं ॥
यस्तै यत्न गरी सबै तरहले * खोजी सकेथ्यौं जब ।
पत्ता केहि नपाउँदा त मनमा * ठान्यौं, 'मरे पाण्डव'॥४१
आज्ञा हुन्छ हजूरको अब यसो * गर्नूं सबैले भनी ।
सोही माफिक गर्दछौं जतनले * सन्धान फेरी पनि ॥
अर्को एक कुरा छ मुख्य अहिले * हे नाथ ! सुन्नूहवस् ।
योग्यायोग्य गरी विचार सबको * सल्लाह माग्नूहवस् ॥४२
मंत्री एक सुयोग्य मत्स्य-पतिको * सालो थियो कीचक ।
ठूलो वीर तथा पराक्रमि थियो * त्यो राज्यको रक्षक ॥
त्यसले देश जित्यो त्रिगर्ततिरका * ठूलो लड़ाइँ गरी ।
स्त्रीको कारण त्यो सबान्धव गयो * गन्धर्वद्वारा मरी ॥४३॥
यो बिन्ती चरको सुनेर मनमा * शोची विचारी कन ।
लागे भन्न बुझाउँदै चरहरू * -लाई ति दुर्योधन ॥
जाओ फेरि तिमीहरू दश दिशा * खोज्नू चनाखोसित ।
पत्तो पाण्डवको चलाउनु छिटै * मेरो चिताई हित ॥४४॥
श्री दुर्योधनको कुरा सुनिसकी * बिन्ती गरे कर्णले ।
राजन् ! दूतहरू पठाउनुहवस् * खोजुन् गई यत्नले ॥
धर्मस्थान तथा मुनी र ऋषिको * हेरुन् कुटीमा गई ।
खोजुन् रूप छिपाई योग्य चरले * साह्रै चनाखो भई ॥४५॥
यो बिन्ती सुनि कर्णको अघि सरी * दुष्टात्म दुःशासन ।
दाज्यूलाइ भन्यो ठूलो भर दिई * नीती बुझाई कन ॥

जान्ने दूत अरु पठाउँ सबको * सल्लाह मिल्दो भए।
सल्लाहा म त ठान्छु योग्य अहिले* श्रीकर्णले जो दिए ॥४६॥
बस्छन् सिन्धु तरेर पाण्डवहरू * मानेर हाम्रो डर।
की ता रूप छिपाउँदै डुलि-डुली * हिंड्छन् ति देशान्तर ॥
हे राजन् ! म त ठान्दछु मरिसके * पाँचै जना पाण्डव।
चिन्ता त्याग गरी प्रसन्न मनले * यो राज्य गर्नोस् अब॥४७
त्यो दुःशासनको कुरा सुनिसकी * श्री द्रोण आचार्यले।
योग्यायोग्य गरी विचार मनमा * आज्ञा भयो युक्तिले ॥
राजन् ! पाण्डव छन् गुणी र बलिया* दुर्धर्ष औ धार्मिक।
त्यागी धीर तथा जितेन्द्रिय सधैं * छन् शत्रुसंहारक ४८॥
त्यस्ता व्यक्ति मरे भनेर कसरी * पत्याउनू लौ भन ?
गर्छन् व्यर्थ विवाद मानिसहरू * यो मूर्ख जस्तै किन ?
ज्ञानी सत्यप्रतिज्ञ धर्म-सुत छन् * ठूला तपस्वी पनी।
गर्छन् आदर चार भाइहरुले * हुन् मान्य हाम्रा भनी॥४९
जस्का इन्द्रसमान श्रेष्ठ बलिया * छन् चार भाईहरू।
पर्दैनन् तिनिलाइ कष्ट कहिले * सानन्द होलान् बरु ॥
पर्खेका ति हुनन् बरू उदयको * बेला कतै यत्नले।
बाठा दूतहरू चतुर्दिक गई * खोजुन् बरू युक्तिले॥५०॥
बस्ने पाण्डवको सदा सँग महाँ * देखेर चिन्हे पनि।
खोजी गर्न छिटै पठाउनुपर्‍यो * पत्ता लगाउन् भनी ॥
ज्ञानी धार्मिक छन् युधिष्ठिर तथा * छन् चार भाई गुणी।
राजन् ! पाण्डवलाइ चिन्ह सहसा * को सक्छ देखे पनि ॥५१
बेला सिद्धिसक्यो कुनै तरहले * लागेन पत्ता भने।
देख्दैछु म त पूर्व लक्षण सफा * ठूलो लड़ाईं हुने ॥

सोही कारणले विलम्ब नगरी * चाँडो पठाई चर ।
पत्ता पाण्डवको लगाउन छिटै * केही सुयुक्ति गर ॥५२॥
नीतीयुक्त कुरा सुने सकलले * श्री द्रोण आचार्यको ।
लागे भन्न सबै सभासदहरू * यो बात हो नीतिको ॥
ज्ञानी कौरव वंशका तिलक झैं * विख्यात संसारमा ।
सारा वेद र धर्म तत्वहरूका * ज्ञाता तिनै लोकमा ॥५३॥
भन्छन् सत्य-प्रतिज्ञ जस्कन सदा * संसारका व्यक्तिले ।
बोल्ले सादर धर्मसम्मत कुरा * निष्पक्ष श्री भीष्मले ॥
मेरो बात सबै सभासदहरू * सुन्नु हवस् ध्यानले ।
नीतीपूर्वकका कुराहरु जति * आज्ञा भयो द्रोणले ॥५४॥
सारा कौरव वीरको र अरुको * कल्याणका खातिर ।
साँचो बात भनी समर्थन तथा * गर्छु ठूलो आदर ॥
होलान् धर्म-कुमार जुन् मुलुकमा * त्यो देशका भूपति !
ज्ञानी-धार्मिक औ प्रजा सुजनको * होलान् हितैषी अति ॥५५
तिन्को राज्य भरी सबै तरहले * सम्पन्न होलान् तर ।
फैलेको हुनुपर्छ शान्ति सुख औ * सन्तोष चारैतिर ॥
बोल्ने सत्य सदा र नीति पथमा * चल्नेहरू छन् जहाँ ।
चारै भाइ तथा युधिष्ठिर पनी * होलान् अवश्यै त्यहाँ॥५६
बोल्ने सत्य सदा उदार नियमी * मानीस जुन् ठाउँमा ।
पढ्ने वेद र धर्म-शास्त्रहरूको * चर्चा छ जुन् देशमा ॥
छैनन् दुष्ट कुनै पनी सब सुखी * छन् लोक धेरै जहाँ ।
पक्का धर्म-कुमार छन् त्यहिं भनी * जानी लिनू मन्महाँ॥५७
केह्ले हुन्छ भनी सदा उदयको * बाटो बथानी कन ।
बस्ताहुन् अहिले जहाँ जतनले * ती पाण्डुका नन्दन ॥

होला त्यो धन-धान्य पूर्ण पृथिवी * मानीस होलान् सुखी ।
इच्छा माफिक मेघले जल दिई * होवैन कोही दुखी ॥५८॥
चारै वर्ण स्वधर्ममा रत हुनन् * होवैन पापी त्यहाँ ।
हे राजन् ! सुन दान-शील बलिया * छन् पाँच भाई जहाँ ॥
पापी दुष्ट तथा अधर्मि जन क्वै * होवैन त्यो स्थानमा ।
नारी शीलवती हुनन् गुणवती * प्रत्येक त्यो देशमा ॥५९॥
लज्जा, धर्म, क्षमा सुकीर्ति र दया * उत्कृष्टशाली बल ।
शक्ति तेज र सत्य धर्म गुणले * जो छन् सदा उज्ज्वल ॥
गर्छन् जो शुभ कार्य लोकहितका * निम्ती सधैं प्रेमले ।
त्यस्ताको पहिचान गर्न सहसा * सक्नेछ, कुन् व्यक्तिले ॥६०
मेरो अति महाँ प्रसन्न मनले * विश्वास मान्छौं भने ।
हे दुर्योधन ! भन्दछु सुन कुरा * कल्याण तिम्रो हुने ॥
देखिन्छन् उपरोक्त लक्षणहरू * जुन् देशमा यी सब ।
पक्का भन्दछु वीर धार्मिक सबै * होलान् त्यहहीं पाण्डव ॥६१
तेह्रौं वर्ष पनी पुरा हुन महाँ * बाँकी छ थोरै दिन ।
जे इच्छा मनमा छ त्यो गर छिटै * सोची विचारी कन ॥
निस्कन्छन् प्रणपूर्ण पारिकन ती * दुर्धर्ष योद्धा जब ।
होला दुर्गति, यी सहायकहरू * भाग्नन् डराई सब ॥६२॥

आज्ञा भयो यति कुरा जब भीष्मजीले ।
त्यस्को समर्थन गरे सबले क्रमैले ॥
राजा सुयोधनजिको हित जानि फेरि ।
आज्ञा भयो कृपजिले नगरेर देरी ॥६३॥
श्रीभीष्मले जति बुझाउनुभो अहीले ।
गर्छु समर्थन सुनीति भनेर मैले ॥

मानै भनै हित यि कौरवको हुनेछ ।
त्यागे भनै पछि ठूलो पछितो हुनेछ ॥६४॥
जस्तो जहाँ जसरि दूत पठाई हुन्छ ।
पत्तो ति पाण्डु-सुतको अब जान्नुपर्छ ॥
हेलाँ नगर्नु रिपु क्षुद्र छ यो भनेर ।
मौका पर्‍यो यदि भनै दुख दिन्छ धेर ॥६५॥
श्री इन्द्र झैं सकल पाण्डवलाइ मान ।
मौका परे समर हुन्छ भनेर जान ॥
आबद्ध छन् प्रण गरी कन ती अहीले ।
वेला छँदै गर सुयत्न कुनै तिमीले ॥६६॥
निस्कन्छन् जब वीर पाण्डवहरू * पूरा प्रतिज्ञा गरी ।
आफ्ना शस्त्र लिएर तत्पर हुनन् * संग्राममा त्यो घरी ॥
तेह्रौं वर्ष पनी बित्यो अब त झन् * बाँकी छ केही दिन ।
गर्दैनौ तिमि यत्न योग्य रितले * वेला छँदैमा किन ?॥६७
सेना तयार कति छन् सब जान्नुपर्छ ।
छन् शत्रु-मित्र कति त्यो पनि बुझ्नुपर्छ ॥
शक्ती ठहर्छ यदि क्यै गरि हीन तिम्रो ।
होला अवश्य हित संधि गरेर राम्रो ॥६८॥
छन् वीर आफुतिरका जति श्रेष्ठ ऐले ।
तिन्को छ के मत विचार तिमी पहीले ॥
संग्राम निम्ति अहिले कति छन् तयार ।
गर्छन् विरोध कतिले गर त्यो विचार ॥६९॥
आफ्नू र शत्रुतिरको बल बुझ्नुपर्छ ।
त्यस्का पछी समरमा अघि सर्नुपर्छ ॥

छन् साम दाम अरु दण्ड विभेद नीति ।
मौका बुझी गर प्रयोग नमानि भीति ॥७०॥

गर्नु पर्दछ संधि यो बखतमा * पुग्दैन हाम्रो गति ।
आए लड्न भने ति पाण्डवहरू * होला ठुलो दुर्गति ॥
हे राजन् ! मनमा विचार गरिल्यौ * मैले भनेको जति ।
मिल्दा पाण्डु-कुमारका संगमहाँ * हौवैन तिम्रो खति ॥७१॥

जुन् कामले सुख पछीतक मिल्छ राजन् !
जुन् कामलाइ जनले अति श्रेष्ठ मान्छन् ॥
त्यो काम खातिर विचार गरे पहीले ।
होवैन दुःख भनि जान तिमी कहीले ॥७२

सुशर्माले विराटका गाई हरण गर्नु—

श्री दुर्योधनले भने सुनिसकी * आज्ञा कृपाचार्यको ।
भन्छु एक कुरा म यो बखतमा * नीती तथा शास्त्रको ॥
राजा शल्य र भीमसेन, हरिका * दाजू तथा कीचक ।
चारोटा बलवान झैं अरु कुनै * जन्मेन ऐहले तक ॥७३॥
चौथो कीचक हो ति चारहरुमा * भन्थे ठुला मानिस ।
तिन्का साथ लड़ाइ गर्न अरुको * पुग्दैनथ्यो साहस ॥
बाहु युद्धमहाँ थिए तिनिहरू * विख्यात संसारमा ।
जोडी कोहि थिएन वीर अहिले * तिन्को तिनै लोकमा॥७४
मैले खूब गरें विचार मनमा * शंका बढ़ैरै गयो ।
पक्का कीचकको त्यहाँ मरण यो * श्री भीमद्वारा भयो ॥
तिन्ले द्रौपदिका निमित्त सहजै * गन्धर्वको रूपमा ।
मारे कीचकलाइ दुर्गति गरी * एक्लै लड़ी रातमा ॥७५॥